HISTORISCHE BESCHRIJVING VAN HET KLOOSTER VAN SINTE AGATHA MET HET PRINSENHOF TE DELFT

BENEVENS EEN

CATALOGUS DER VERZAMELING EN EENE LIJST DER BOEKEN IN DE HISTORISCHE ZAAL AANWEZIG

DOOR

JHR. B. W. F. VAN RIEMSDIJK.

DERDE DRUK.

- 's GRAVENHAGE — 1912. -
ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

HISTORISCHE BESCHRIJVING VAN HET

KLOOSTER VAN SINTE AGATHA MET HET PRINSENHOF TE DELFT

BENEVENS EEN

CATALOGUS DER VERZAMELING EN EENE LIJST DER BOEKEN IN DE HISTORISCHE ZAAL AANWEZIG

DOOR

JHR. B. W. F. VAN RIEMSDIJK.

DERDE DRUK.

- 'S GRAVENHAGE — 1912. -
ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

Digitized by the Internet Archive
in 2025 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/historischebesch00sted

DE PLEK IN HET PRINSENHOF

te DELFT,

WAAR PRINS WILLEM I DOORSCHOTEN WERD.

DRUK VAN ROELOFFZEN, HUBNER & V. SANTEN.

B. VAN RIEMSDIJK.
aq.f.

HET KLOOSTER VAN SINTE AGATHA MET HET PRINSENHOF TE DELFT.

Wellicht is er geen gebouw aan te wijzen waaraan voor het Nederlandsche Volk zulke dierbare herinneringen zijn verbonden als het PRINSENHOF te Delft, de laatste woning van Prins Willem van Oranje, waar hij voor het heil zijns volks werkzaam was en als een martelaar voor dat volk en de zaak der vrijheid stierf.

Het is bekend hoe dit gebouw, vooral gedurende de vorige eeuw, aan verwaarloozing ten prooi, allengs schandelijk in verval was geraakt, hoe de zaal waarin Prins Willem gewoond had tot een gymnastieklokaal, de plek waar hij doodelijk getroffen werd tot een morsige kazernetrap vernederd waren en hoe deze treurige toestand voortgeduurd heeft tot dat de viering van den 300-jarigen gedenkdag van's Prinsen dood de gemoederen wakker schudde, en een krachtig protest in de Tweede Kamer der Staten-Generaal aanleiding gaf om de herstelling ter hand te nemen.

Thans is die restauratie voltooid en het voormalig verblijf van den Zwijger in eere hersteld.

Bij de toenemende belangstelling welke dit historisch monument thans ondervindt zal misschien menigeen verlangend zijn iets omtrent dit gebouw en het klooster, waartoe het vroeger behoorde, te vernemen.

Ik heb getracht in de volgende bladzijden van beiden een geschiedkundig overzicht te geven.

Daar de uitgestrekte kloostergebouwen gedurende de vier eeuwen van hun bestaan velerlei lotswisselingen hebben ondergaan, in zeer vele deelen werden gesplitst die ieder hunne

eigene geschiedenis en thans nog verschillende bestemmingen hebben, schijnt het tot recht verstand noodig vooraf eene beschrijving te geven van de gebouwen zooals zij zich thans voordoen, eerst daarna hunne geschiedenis en die hunner gebruikers mede te deelen, om eindelijk de restauratie te bespreken en daaraan eene beschrijving der zaal, thans bekend als de Historische Zaal, toe te voegen.

I.

DE GEBOUWEN IN HUN TEGENWOORDIGEN :: TOESTAND. ::

Het Prinsenhof, ook wel het Oude Hof genoemd, ontleent zijn naam aan Prins Willem I van Oranje, die het bewoonde en er den zetel van zijn bestuur vestigde.

Het beslaat het noordoostelijk deel van het voormalig Sinte Agatha- of S^te^. Aechten-Vrouwenklooster, eertijds het voornaamste klooster in Delft, waarvan de gebouwen, hoewel in den loop der tijden zeer vervormd, voor een groot deel nog aanwezig zijn.

Zij zijn gelegen aan de westzijde van de Oude Delft op den hoek der Schoolstraat tegenover de Oude- of S^t^. Hypolituskerk, op een zeer ruim terrein, dat zich langs de geheele Schoolstraat tot aan de Stadswallen uitstrekt. De breedte gemeten langs de Oude Delft bedraagt 58 en langs de Stadsvest 80 Meter.

Drie poorten aan de Oude Delft gelegen zijn de hoofdtoegangen.

De eerste of zuidelijke, aan de straatzijde hoogst eenvoudig van vorm, van binnen echter sierlijk overwelfd in den laatgothischen stijl, leidt naar een open gang, toegang gevende ten noorden tot de Fransche kerk (de voormalige kloosterkapel) en de kosterswoning, ten zuiden tot eenige woningen en een pakhuis behoorende tot een winkelhuis aan de Oude Delft gelegen en grenzende aan de poort;[1] aan het einde van dien gang treft men een tweede poort aan die naar een ruim plein voert aan de zuid- en oostzijden begrensd door gebouwen ingericht deels tot

[1] Dit huis en de daarachter gelegene woningen behoorden tot het klooster; het heeft een zijner vertrekken boven de poort.

militair hospitaal deels tot magazijnen van militaire goederen. Het plein is aan de noordzijde door een hoogen muur en aan de westzijde door onaanzienlijke huizen afgesloten.

De tweede of middelste poort naast en ten noorden van de Fransche kerk gelegen, en die vermoedelijk uit de eerst helft der vorige eeuw dagteekent, dient uitsluitend tot uitgang van die kerk naar de straat.

De derde of noordelijke poort geeft toegang tot het Prinsenhof. Deze poort is aan de straatzijde rijk met beeldhouwwerk versierd. Twee zandsteenen pilasters met daartusschen gelegen boog dragen een hoofdgestel waarboven een bas-relief in lijst gevat, betrekking hebbende op de saai-nering die in de 17^e^ en 18^e^ eeuw in eenige lokalen van het Prinsenhof gehouden werd.

Boven dit bas-relief is het Delftsche wapen aangebracht met het jaartal 1658; daaronder de inscriptie „Saai- Greine en Stoffe Hal". Het geheel is versierd met attributen ontleend aan de fabricage van de goederen die in de hal verhandeld werden.

In de fries van het hoofdgestel is uitgebeiteld het volgende latijnsche opschrift: „GYMNASIVM · PVBLICVM · IVVENTVTI · PIETATE · LINGVIS · ET · ARTIBVS · IMBVENDAE · DICATVM" · CIƆIƆCCLXXV en in den sluitsteen van den boog op een cartouche met het randschrift „Per angusta ad augusta" de grieksche letter Y. Beide hebben betrekking op de latijnsche school, die in het laatst der achttiende en in het begin der negentiende eeuw in het Prinsenhof gehouden werd.

Het beeldhouwwerk van de poort, thans ontdaan van een dikke laag gele verf, verraadt de hand van een bekwaam kunstenaar.

Door deze poort komt men op een binnenplein, begrensd ten zuiden door de Waalsche kerk, ten noorden door een hoog gebouw waarvan de eerste verdieping bij de militaire administratie in gebruik is en de bovenverdieping de ethnographica der voormalige Indische Instelling bevat, ten oosten langs de Oude Delft door een onaanzienlijk laag gebouw waarin huisgezinnen van militairen verblijf houden en ruimten voor bergplaatsen zijn ingericht en ten westen door woningen van gehuwde militairen en voor den Concierge der Historische Zaal. De met eenvoudig gothisch lijstwerk versierde poort leidende tot deze conciergewoning is tevens de hoofdtoegang tot de Zaal.

Achter de laatste woningen bevindt zich een tweede binnenplaats, die men bereikt door een poort en gang in den zuidwestelijken hoek van het eerste plein. Deze tweede binnenplaats

wordt aan drie zijden ingesloten door gebouwen bij het Departement van Oorlog in gebruik. De noordzijde is begrensd door een hoog en deftig gebouw langs de Schoolstraat gelegen, hetwelk op de eerste verdieping de *Historische Zaal* bevat, die haar licht uitsluitend van die binnenplaats ontvangt. De zaal is circa 22 M. lang en onregelmatig van vorm; de grootste breedte is 9 M., de kleinste 7 M.

Boven deze zaal bevindt zich een groot vertrek vroeger bestemd tot magazijn van militaire goederen en sedert 1906 het Gemeentemuseum van Delft bevattende.

De gewone toegang tot dit gebouw is de reeds genoemde door eene deur afgesloten poort op de eerste binnenplaats, die ook naar de woning van den Concierge der Historische Zaal leidt. Ter linkerzijde van den gang dien men bij het openen dier deur betreedt, treft men twee deuren aan; de eene geeft toegang tot de keuken van den concierge, door de andere bereikt men, na een paar treden te zijn opgegaan, de Historische Zaal. Aan het einde van den gang voert een breede eikenhouten trap naar het zoo even genoemde gemeentemuseum. Prins Willem werd in dezen gang, nadat hij het middagmaal in de Historische Zaal gebruikt had, bij het betreden der trap doodelijk getroffen. De moordenaar had zich, blijkens het verhaal dat Jacobus de la Torre [1] van den moord gaf, verscholen achter de zuil die zich in het midden van den gang bevindt en welke dient tot ondersteuning van het gewelf dat den gang daar ter plaatse overdekt. Deze zuil of pilaar kwam bij de restauratie te voorschijn.

Ter herinnering aan den moord is een steen bij het begin der trap in den buitenmuur gemetseld, waarop in romeinsche letters te lezen staat: *„Hieronder staen de Teykenen der Koogelen daer mede Prins Willem van Oranje Is Doorschoten op 10 July A°. 1584".* [2]

Deze teekenen bevinden zich zóó dicht bij den grond dat, wil men hunne aanwezigheid op die plaats verklaren, men wel mag aannemen dat de gangvloer vroeger aanmerkelijk lager moet geweest zijn. Ook de trap heeft voorzeker in den loop der tijden vele veranderingen ondergaan; zij was vermoedelijk

---

[1] In zijne Relatio seu discriptio status religionis Catholicae in Hollandia uitgegeven door den Eerw. heer A. Van Lommel in Het Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht.

[2] Om het onrustbarende vergrooten dezer „teykenen", het gevolg van het herhaaldelijk betasten door belangstellende vreemdelingen, tegen te gaan heeft de beheerder van het Prinsenhof zich verplicht gezien ze met een glasplaat te bedekken.

eertijds van steen en bevond zich in een torenvormige ruimte, waarvan nog de sporen te herkennen zijn. In het verhaal van den moord, zooals het door den Griffier van de Staten van Holland opgeteekend werd, is deze trap aangeduid als „de nieuwe trap.”

Naast deze trap heeft men een uitgang in de Schoolstraat, die men door het afdalen van eenige steenen treden bereikt.

De groote kelders onder de Historische Zaal worden gedeeltelijk tot berging van biervaten verhuurd, gedeeltelijk zijn zij bij de straks te vermelden soepkeuken in gebruik.

Loodrecht op de Historische Zaal, en ten westen der achterplaats staat een gebouw met halfzeshoekigen absisvorm door steunbeeren geschraagd en bekend onder den naam van „de Kapel”. Onder den verhoogden vloer bevindt zich eene overkluisde kelderruimte, waarvan de graadbogen gedeeltelijk door vrijstaande kolommen gedragen worden. Gewelven en graadbogen verkeeren in ellendigen toestand, terwijl de vloer bijna steeds onder water staat. Historische Zaal en Kapel zijn verbonden door een onaanzienlijk 17^{e} eeuwsch gebouwtje, waarvan de oostelijke helft bij de zaal werd aangetrokken. (Zie blz. 62.)

In het verlengde van de Historische Zaal ten westen, langs de Schoolstraat, gedeeltelijk onder dezelfde overkapping, treft men een reeks gebouwen met uitgestrekte tuinen aan, vroeger in gebruik bij de zoogenaamde „Kamer van Charitaten”, welke in 1862 werd vervangen door de Diaconie der Nederlandsch Hervormde Gemeente. De oude regentenkamer van dit gesticht bestaat nog; zij is versierd met een prachtigen schoorsteen van arduin opgetrokken, waarboven een zeer verdienstelijk schilderstuk uit denzelfden tijd, gemerkt K. de Man 1682. Het oude meubilair dier kamer is nog aanwezig; verschillende schilderstukken, meest middelmatig of zeer overschilderd, versieren de wanden. Aan deze kamer grenst een klein vertrek waarin het archief der oude stichting zorgvuldig bewaard wordt.

Eenige vertrekken in het voormalige Charitaat-huis dienen tot woning van den concierge der diaconie, tevens koster der nabij gelegene armenkerk, die in 1846 op het open kloosterterrein ten westen der gebouwen dezer stichting, werd gebouwd.

De zolders worden sedert 1891 in beslag genomen door de fabriek van geschilderd en gebrand glas „'t Prinsenhof” van den heer J. L. Schouten.

Boven een der drie ingangen in de Schoolstraat is in een nis

een welgelukte beeldengroep van de hand van Hendrik de Keyser, *de Liefde* voorstellende, geplaatst. Deze groep wordt door een traliewerk beschermd en draagt het jaartal 1614, de poort zelf het jaartal 1651 en de daarnaast gelegene het jaartal 1647. Het aan de Historische Zaal grenzende gedeelte is thans ingericht tot een soepkeuken ten behoeve der armenbedeeling.

Tusschen de gebouwen der diaconie en de armenkerk liggen nog woningen, die verhuurd worden.

Eindelijk zijn langs den stadswal, nadat die afgegraven was, door de diaconie eenige woonhuizen in zoogenaamden modernen stijl opgericht, die thans ook worden verhuurd.

De Fransche kerk verheft zich te midden der voormalige kloostergebouwen. Zij beslaat het grootste gedeelte der oude kloosterkapel, wier geheele lengte, met inbegrip van het koor, ongeveer 47 M. bedraagt, op eene breedte van 10,50 M.

De kapel voor den hervormden dienst te lang en te smal bevonden, werd in tweeën gedeeld. Het grootste gedeelte met het koor, circa 33 M. lang, werd tot Fransche kerk ingericht, terwijl daarvan nog een gedeelte, lang 9 M., werd afgezonderd voor de plaatsing van het orgel en voor eene kosterswoning. Eene verbreeding van het schip der kerk welke in het midden der 17e eeuw tot stand kwam, werd verkregen door den noordelijken muur over eene lengte van 14 M. te doorbreken, op een afstand van 7 M. op het voorplein van het Prinsenhof een muur op te trekken en zoodoende een uitbouw te vormen. Het bovendeel van den doorbroken muur wordt ondervangen door twee bogen, die op een kolom in het midden der gemaakte opening gesteld, samenkomen. Deze kolom draagt tevens den moerbalk welke dient ter ondersteuning van de beide zadeldaken die de aangebouwde ruimte overdekken. Twee hooge vensters in den nieuwen muur geven ruimschoots licht in de kerk, waarin men nog den preekstoel en het koorhek aantreft, die waarschijnlijk bij de verbouwing werden geplaatst.

Achter het koor ligt de consistoriekamer (de voormalige sacristie), welke met twee vensters uitziet op de Oude Delft en onmiddellijk grenst aan de zuidelijke poort van het St. Agathaklooster, thans de hoofdtoegang tot de Fransche kerk. Dit vertrek is met een sierlijk gothisch netgewelf overdekt; zeer ten koste van de stevigheid van den kerkmuur is een der steunbeeren weggekapt om ruimte in het vertrek te maken en om een

opschrift te kunnen aanbrengen. Aan de zuidzijde der consistorie vindt men een sierlijken schoorsteen uit de laatste helft der 18de eeuw, waarin een zeer verdienstelijk schilderstuk geplaatst is.

Het schip der voormalige kapel is met een houten spitsbogig tongewelf overdekt, waarvan de constructie duidelijk te herkennen is in de afgeschotene ruimte achter het orgel; aldaar zijn nog fraaie houten beelden zichtbaar, die in de staanders of muurstijlen der kap zijn uitgehouwen. Ze zijn tien in getal en stellen voor St. Andreas, St. Maarten, St. Stephanus, St. Simon, St. Antonius, St. Joseph, Judas Iscarioth (?), een Apostel, een H. Diaken en een Bisschop. Enkele vertoonen nog sporen van polychromie.

Op den nok staat een eenvoudige spits.

Het westelijk gedeeltelijk der kapel is thans bij het Departement van Oorlog in gebruik en doet als magazijn dienst. Te halver hoogte bevindt zich een vloer, dagteekenende van den opbouw der kloosterkapel; men bereikt dien door een overwelfde galerij, geplaatst in een afzonderlijk gebouw tegen den westelijken eindgevel der kapel opgetrokken. Deze merkwaardige aanbouw bestaat uit twee boven elkander gelegene overwelfde gangen, aan de westzijde door steunbeeren geschraagd. Toegang tot de bovengalerij en van daar tot den hoogen kerkvloer, wordt verkregen door een zeer kunstig van baksteen gemetselde wenteltrap, welke geplaatst is in een toren tegen den zuidwestelijken hoek der kapel aangebouwd. De stoute en ingewikkelde constructie van deze trap wekte reeds in oude tijden veler bewondering. Bleyswijck zegt in zijne „Beschrijvinge van Delft", dat zij „bij de kunst-kenders als seer raer van metselwerck wert ghehouden". Deze traptoren was tot omstreeks 1860 nog van een spits voorzien. [1]

II.

DE GEBOUWEN ALS BEZITTING VAN HET :: ST. AGATHA-CONVENT. ::

Omtrent de geschiedenis van het St. Agatha-convent vindt men vele gegevens in eene verzameling charters uit dit klooster

---

[1] Zie omtrent den verhoogden kerkvloer pag. 18.

afkomstig, die in het Rijks-Archief bewaard wordt[1] en in een omstreeks 1442 geschreven boekje[2], getiteld: *Dit is van den eersten begin van desen huse*", dat de geschiedenis van de opkomst van het gesticht bevat. Het is eenvoudig en stichtelijk geschreven en wel geschikt voor het doel waarvoor het bestemd was, namelijk om op de ziekekamer van het klooster te worden gelezen, zooals blijkt uit eene aanteekening op het schutblad, luidende: „Dit boec hoert toten besloten susteren te Aechten op die Sieckamaer".

Wij zullen dit verhaal tot leiddraad nemen bij onze beschrijving van het klooster en het aanvullen met de bijzonderheden uit de charters ontleend.

Zekere heer *Jacob Jan*, vice-cureit der parochiekerk van Delft, een braaf priester, die vrome gezindheid wenschte aan te kweeken, kocht omstreeks 1380 van zekeren Ian Casus een huisje aan den Geerweg in 't Nieuwland voor 10 ℔ om daarin eenige maagden „die minne toter armoeden hadden" te laten wonen, onder toezicht van zekere devote weduwe uit Vlaanderen, genaamd Lodewijk Jansdochter, die, om een nieuw huwelijk te ontgaan, naar Delft gevlucht was. Zij werd tot *maerte* of moeder van het huis aangesteld en bestierde het met toewijding en liefde.

Daar heer Jacob *(onse vader)* niemand afwees, werd het huis spoedig te klein en ging hij er toe over in het Nieuwland een groot borden (planken) huis aan te koopen, dat weldra den eerenaam van „'t heylighe huus" ontving. Om verschillende redenen voldeed ook dit huis niet; het was te ver van zijne woning verwijderd, zoodat hij het niet dagelijks kon bezoeken; ook lag het te ver van de kerk voor „der susteren kerkganc". Hij zag nu uit naar een huis in de nabijheid der kerk. De aankoop geschiedde echter niet door hem, daar hij uit devotie in het jaar 1390 een tocht naar Rome ondernam in gezelschap van vijf anderen, waaronder zijn neef Maerten Gijsbrechtszoon, den lateren vader van het gesticht en zijn broeder Dirc. Vóór zijn vertrek stelde hij aan zekeren Machtelt Ponsen een som ter hand om het bedoelde huis te koopen. Zij gaf dat geld aan den

---

1 Deze verzameling charters, een 50 in getal, is afkomstig uit de bibliotheek van prof. N. C. Kist. Door den heer G. H. M. Delprat werd er een overzicht van gegeven in het Kerk-Historisch Archief Deel IV, welk overzicht bij de raadpleging der oorspronkelijke charters veel gemak opleverde.

2 Dit manuscript werd in het Nieuw-Archief voor kerkelijke geschiedenis van Kist en Royaards IIde deel door eerstgenoemde in zijn geheel overgenomen. Het berust in het archief der gemeente Delft.

reeds genoemden Jan Casus en deze kocht een huis „achter den toirn”, welk huis tijdelijk werd betrokken.[1]

Op reis stierven de beide broeders. Vader Jacob droeg op zijn sterfbed „syn arme susterkens” aan zijn neef meester Martijn op, die, na eenige aarzeling het vaderschap aanvaardde. Op zijn terugreis ontmoette hij aan het Luzernermeer de moeder Lodewijk Jansdochter, die zeer ontstelde bij het vernemen der treurige doodstijding. Gezamenlijk keerden zij daarop naar Delft terug, alwaar het bericht van het overlijden van den geliefden vader groote droefenis verwekte. Meester Martijn troostte de zusters door de belofte dat hij, als opvolger van vader Jacob, door den geliefden afgestorvene aangewezen zijnde, tot den dood bij haar zou blijven. Hij bezocht het huis dan ook dagelijks en droeg veel bij tot den geestelijken en stoffelijken bloei van het gesticht.

Niet weinig bevoordeelde hij het toen hij een zijner biechtelingen, zekere rijke weduwe *Alyd Willem Busers*, bewoog met hare dochter *Aechte* het gesticht te steunen. Deze bracht het over naar eene ruimere haar toebehoorende woning, waarin zekere „Meester Clays die hoyer in plach te wonen”.

Alyt zelve betrok met hare dochter het daarachter gelegen turfhuis, waar beiden een jaar verbleven, gedurende welken tijd Alyt dagelijks de zusters bezocht, totdat zij eindelijk, na al hare bezittingen te gelde gemaakt en de opbrengst aan het gesticht geschonken te hebben, met hare dochters voor goed haar intrek bij de zusters nam.

Omstreeks 1400 werd aangekocht een steenen huis, hetwelk in het stichtingsverhaal omschreven wordt als „een erve mitter husinghe bemuert alst doe begrepen was, daer wi nu ter tyt op wonen daer seder die tyt menighen kost aangeghaen is”. Men kan op grond hiervan de vestiging op het terrein waar de kloostergebouwen nu staan omstreeks 1400 stellen.[2]

---

[1] De uitdrukking *achter den toren* zou doen vermoeden dat toen reeds het tegenwoordige terrein werd ingenomen, hetwelk in de onmiddellijke nabijheid van den Oude Kerktoren (toenmaals de eenige groote kerktoren in Delft) gelegen is. Toch mag men deze onderstelling niet onvoorwaardelijk aannemen, daar in het stichtingsverhaal uitdrukkelijk vermeld staat dat het aangekochte huis omstreeks 1442 niet bij het klooster behoorde, daar het door zekeren Jan Heynenzoon bewoond werd.

[2] In een stichtingsverhaal van het uit het St. Agatha-convent gesproten St. Barbaraklooster vindt men omtrent den oorsprong van St. Aechten opgeteekend dat het huis hetwelk Alyt Busers gekocht had en waarin zij zelve eene zuster werd, gelegen was „bij die oude kerc, daar nu het convent van St. Aechten staat”. Dit strookt niet met de hierboven vermelde aanhaling van het stichtingsverhaal van St. Aechten, alwaar uitdrukkelijk gezegd wordt dat *na* de gift van Alyt's huis het steenen huis gekocht werd hetwelk de zusters bewoonden, toen het verhaal omstreeks 1442 geschreven werd, tenzij dat steenen huis paalde aan of in de onmiddellijke nabijheid

Dit wordt gestaafd door het hierna te vermelden graaflijk charter van 26 September 1401, waaruit blijkt dat de zusters aan de Oude Delft woonden, en dat haar huis grensde aan de noordzijde van het pand van zekeren Jan van IJsselsteyn. Dit pand werd in 1406 door Jan Willem Moerszoon van Jan van IJsselsteyn, ten behoeve der zusters aangekocht. Het wordt in een charter van dat jaar omschreven, als te zijn gelegen bezuiden „de huizinghe der zusters" en zich uitstrekkende „uter Delft westwaerts toter stede veste toe". Niet vóór 1448 echter kan dit groote pand (waarop waarschijnlijk de tegenwoordige kapel verrees) bij het klooster gevoegd zijn geworden, waardoor het zijne tegenwoordige uitbreiding verkreeg, daar met de zusters in 1439 was overeengekomen dat Jan Moerszoon en zijne vrouw Lysbet van Cranenburch het tot hun dood toe zouden blijven bewonen en uit een charter van 1448 blijkt, dat de vrouw in laatstgenoemd jaar nog leefde.

Tot omstreeks 1400 hadden de zusters te zamen gewoond zonder een bepaalden leefregel te betrachten, zij vormden eene vrije geestelijke vereeniging. Een dergelijke toestand, in strijd met de streng kerkelijke begrippen van die dagen, was waarschijnlijk de aanleiding waarom heer Wormbout („onze biechtvader van Utrecht") [1] in gezelschap van den Vader Meester Martijn het gesticht bezocht en de zusters onder het oog bracht, hoe noodig het was om volgens een bepaalden regel te leven en zich eene moeder te verkiezen. Zij bewerkten dan ook, dat de zusters uit haar midden Alyt Busers tot mater benoemden en tot de orde van penitencie of de 3de orde van S^t^. Franciscus toetraden. De zusters deden op den 4^den^ Augustus 1400 deswege de gelofte te Utrecht en werden als zoodanig ingekleed.

Hertog Albrecht nam als Graaf van Holland haar in zijne bescherming bij een privilegiebrief van 26 September 1401, [2] waarbij hij haar o. a. het recht toekende om aan het altaar, dat in hare woning gesticht zou worden, een capellerie of een *officinus* te verbinden, waarvan haar de begeving zou toekomen.

---

gelegen was van Alyt's vroegere woning. Men moet daarbij in aanmerking nemen dat het stichtingsverhaal van het St. Barbara-convent geschreven werd ongeveer 80 jaar na dat van St. Aechten, door den pater Jan Jansz.; dat het minder gedetailleerd is en ook op andere punten afwijkt van het oorspronkelijke stichtingsverhaal, hetwelk alle kenmerken van juistheid draagt. Zie Boitet pag. 369.

1 Deze is dezelfde als Wermbold van Buscop een der ijverigste volgelingen van Geert Groote. Moll, Kerkhist. Archief IV.

2 Afgedrukt bij van Mieris, Charterboek, dl. II, bladz. 745.

De insluiting der zusters volgde eerst later. De Regeering der stad Delft, die haar onder hare bescherming genomen had, gaf daartoe vergunning bij een brief van 12 December 1402 en verzocht den Bisschop van Utrecht die insluiting door een daartoe bevoegd persoon tot stand te brengen. De bisschop Frederik van Blankenheym droeg nu bij een charter van 30 April 1403 aan den Domdeken Herman van Lockhorst op, de insluiting na verloop van een jaar te bewerkstelligen. Tevens verhief hij het huis dat de zusters bewoonden, met de daartoe behoorende kapel tot een *convent der orde* onder den titel en de aanroeping van de martelares en de maagd S^{t}. Agatha. Het huis, de kapel en alle door de zusters gemeenschappelijk bezeten goederen, werden tot geestelijke goederen verklaard, kerkelijke vrijheid genietende. Aan het hoofd der zusters zou even als vroeger eene mater of ministra staan.

Der zusters werd het recht verleend bij meerderheid van stemmen een priester tot rector te benoemen, wiens werkkring bij dit charter werd omschreven. Hij zou namelijk in het vervolg nieuwe zusters insluiten, in de kapel de mis en andere heilige diensten celebreeren, van de zusters de biecht afnemen, haar absolutie geven en haar ook het sacrement der stervenden toedienen, alles behoudens de rechten der kerspelkerk van Sint Hippolytus (de Oude Kerk tegenover het klooster gelegen). De zusters moesten dus, indien zij van hare kapel en het daaraan verbonden kerkhof voor heilige diensten en begrafenissen gebruik maakten, telkens aan de Oude Kerk voldoen wat aan deze hierbij als parochiekerk toekwam.

Dat onderwerp werd later definitief geregeld bij een verdrag op 30 Juli 1442 met den cureit der Oude Kerk aangegaan. Hierbij werd bepaald, dat er jaarlijks een vaste uitkeering aan de Oude Kerk zou worden gedaan en haar tevens voor iedere begrafenis zekere som zou worden betaald.

Als binnen diens sticht gelegen ressorteerde het convent onder den bisschop van Utrecht, totdat het door Paus Paulus II werd geëximeerd. Toen echter de zusters niet meer aan de Pauselijke Kamer de hiervoor verschuldigde uitkeering betaalden, herriep Paus Sixtus IV op haar verzoek in 1483 de beschikking van zijn voorganger en stelde haar weder onder het gezag van den Utrechtschen Bisschop. [1]

---

[1] Deze bul van Sixtus IV kwam in 1888 door aankoop in het bezit van het Rijks-Archief.

De stadsregeering gaf bij brief van 17 Maart 1404 aan de zusters verlof jaarlijks uit de poorters „drie goede knapen” te verkiezen, die hare renten zouden innen, haar in rechten vertegenwoordigen en haar tweemaal ’s jaars rekening zouden doen.

Tevens werd door de stedelijke regeering het getal der zusters bepaald binnen het slot op hoogstens 30 en daarbuiten op 7.

Dit aantal vermeerderde met den bloei van het gesticht, getuige de inhoud van een aflaatbrief, geteekend 20 Mei 1516, welk stuk gegeven werd ten behoeve van pater Johannes Coolman, den voorlaatsten prior, zijne twee kapelaans, de moeder, benevens niet minder dan 108 zusters en 3 bedienden van het gesticht.

Omtrent de wijze waarop de nonnen moesten gekleed zijn, werden door den bisschop van Utrecht, bij een brief van 4 Mei 1411 voorschriften gegeven. Vorm en kleur van het gewaad moesten overeenkomstig de regelen van St. Franciscus eenvoudig zijn; de kleur niet geheel zwart, noch geheel wit. De bisschop deed zijn herderlijk schrijven van een staaltje grof linnen vergezeld gaan, hetwelk voor de kraag moest gebruikt worden en dat nog aan den brief is gehecht.

Wij zagen uit het charter van 1403, waarbij de zusters werden ingesloten, dat er toen reeds eene *Kapel* bestond; deze was echter nog niet ingewijd, zoodat de rector gehouden was op een draagaltaar de mis te celebreeren. Uit een pauselijke bul van 22 Maart 1414, waarbij o. a. de insluiting bekrachtigd werd, blijkt dat de kapel toen reeds was ingewijd, terwijl in dat stuk tevens van het recht om in de kapel en op het kerkhof te begraven, gewag wordt gemaakt.

Het gesticht, dat zich allengs uitbreidde en eindelijk in het bezit van het aangrenzende pand van Jan van IJsselsteyn geraakt was, gevoelde nu ook behoefte aan een ruimere kapel. De zusters richtten deswege een verzoek aan den bisschop van Utrecht, die bij een brief van 15 Augustus 1467 aan de „mater en het convent” vergunde de gewijde kapel van haar huis te sloopen en eene nieuwe te bouwen, voorts de twee gewijde altaren der oude kapel naar de nieuwe over te brengen een nieuw altaar daarin te maken en het kerkhof te vergrooten. Hij zegt daarbij toe dat de nieuwe kapel, het nieuwe altaar en het aan het oude kerkhof toe te voegen gedeelte door zijn vicarius in pontificalibus zullen ingewijd worden.

Niet lang daarna werd een vierde altaar aan de drie bestaande toegevoegd. In een bisschoppelijk charter van 20 April 1471,

waarbij de kerkmissen of wijdingsfeesten opnieuw geregeld werden, is er sprake van 4 altaren, te weten: het hoogaltaar en de altaren gewijd aan Sinte Agatha, Sinte Barbara en Sinte Maria.

Keeren wij na deze uitwijding tot het stichtingsverhaal terug. Meester Martijn en moeder Alyt, die vóór de insluiting de leiding en de zorg der zusters op zich genomen hadden, bleven, ook nadat de stichtelijke vereeniging tot een convent verheven was, aan het hoofd der instelling, Alyt als mater of ministra, Meester Martijn als rector.

Het gesticht nam onder hun bestuur zeer in bloei toe. „Also dat si in gheesteliker uefeninghe ende oeck in titeliker noetrufte merckelick toenamen meer dan si noch ye ghedaen hadden." In 1409 ontsliep de geliefde moeder, door de zusters diep betreurd. Hare dochter Aechte werd daarop met algemeene stemmen tot ministra gekozen. Zij volgde het voetspoor harer moeder en leefde zelfs in een reuk van groote heiligheid; ook had zij visioenen en hield samenspraken met afgestorven zusters. In hare laatste ziekte, bijgestaan door heer *Willem Clynckaert*, den toenmaligen overste (meester Martijn was in 1410 gestorven) wees zij hem tot hare opvolgster aan *Mergriete Claysdochter*. Zij ontsliep in Maart 1417. De overste liet niettegenstaande deze aanwijzing, aan de zusters de vrije keuze harer moeder. Deze viel dan op Mergrite, die gedurende bijna 25 jaren met de grootste toewijding het convent bestuurde.

Met een stichtelijk woord eindigt het weinig opgesmukte verhaal, dat door zijn eenvoud en innigheid wel geschikt was om de zusters tot een christelijk leven op te wekken, in navolging dergenen aan wie het klooster zijn ontstaan en zijne opkomst te danken had.

De toenemende bloei en de daarmede gepaard gaande vermaardheid van het gesticht, brachten vele dochters van aanzienlijken huize er toe haar intrek in het klooster te nemen. Zoo vinden wij de geslachtsnamen vermeld van Brederode, Alblas, Grijpskerke (Isabella Nikolaasdochter van Grijpskerke [1]

---

[1] De heer G. Goossens te 's Gravenhage bezat in 1888 een portret vermoedelijk door Maerten van Heemskerck b. 0,50, h. 0,63, dat blijkens een daarachter geplakt beschreven papier Isabella van Grijpskerke moet voorstellen. Onmogelijk is dit niet, want Heemskerk was haar tijdgenoot en schilderde veel voor Delft, maar het schrift op het etiket is van zoo jonge dagteekening, dat ik zonder betere gegevens, twijfel moet blijven koesteren. Dit portret is vermeld in den catalogus der tentoonstelling van schilderijen van Oude Meesters in 1872 te Amsterdam gehouden.

stierf als moeder in 1557) en Nassau. Van laatstgenoemd stamhuis behoorden twee dochters Cornelia en Anna van Nassau, genaamd Merwe, tot de laatstovergeblevene zusters. De tweede leefde zelfs nog in 1640. Zij was toen 100 jaar oud en werd op haar uitdrukkelijk verlangen in de Oude Kloosterkapel, toen de Fransche kerk, begraven. Gedurende langen tijd prijkte haar wapenschild aan een der wanden van de kerk, maar het is even als de overige wapenborden die de kerk versierden, verdwenen.

Tot de meest bekende paters van het klooster moeten gerekend worden, behalve de stichter Jacob Jansz. en zijn neef en opvolger Maarten Gijsbrechtsz., Thomas Utenkamp, Johan Kolman of Coolman, wiens portret van de hand van Maerten Heemskerck thans prijkt in het Rijksmuseum te Amsterdam en in eigendom toebehoort aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap[1] en zijn opvolger Cornelius Musius, de beroemde humanist, de vriend van Prins Willem van Oranje. Het is hier niet de plaats omtrent het leven en de werken van dezen laatsten prior in bijzonderheden te treden. Genoeg zij het te verwijzen naar de inscriptie welke ter zijner nagedachtenis op een der muren van de Historische Zaal is aangebracht en die op pag. 61 in haar geheel is vermeld.

Het gesticht kon in zijn bloeitijd tot de rijkste kloosters in de Nederlanden gerekend worden. Het bezat in de onmiddellijke nabijheid der stad 100 morgen land; te Dordrecht en in Vlaanderen huizen, renten en uitgestrekte landerijen. Zijne inkomsten waren van dien aard, dat het bij herhaling in staat was Karel V geld te leenen om zijne talrijke oorlogen te bekostigen, zooals blijkt uit 's Keizers brief van 23 November 1543. Ook aan Filips II werd in 1558 geld geleend om in de lasten van den oorlog tegen Frankrijk te voorzien.[2]

Van Bleyswyck haalt in zijne Beschrijving van Delft het stedeboek van den reiziger Georg Braun (Civitates Orbis Terrarum) aan, om zijne lezers een denkbeeld van den rijkdom van het klooster te geven. Die aanhaling laten wij hier in haar geheel volgen:

---

[1] Het is waarschijnlijk uit het klooster afkomstig en werd met andere schilderijen op het Raadhuis te Delft bewaard. Bleiswijck trof het in 1667 aldaar in de Stadsweeskamer aan. Het werd door jhr. dr. J. P. Six voor f 37.– aangekocht op eene veiling van schilderijen door den Delftschen magistraat in 1860 te kwader ure gehouden. De oorspronkelijke eikenhouten lijst om dit portret bevat het volgende ook door Bleiswijck vermelde randschrift: OMNINO NE SIT FATO COLMANNUS ADEMPTUS, MARTINI FECIT INGENIOSA MANUS.

[2] Delprat. Kerkhistorisch Archief.

„Wat sal ick van 't Clooster S^{t}. Agathe verhalen, want het ſy ghy de grootdadigheyt van 't gebouw (ghelijck het dickwils Princen ende Vorsten heeft gelogeert) het ſy ghy den ryckdom van de jaerlyckſche revenuen en inkomsten, of dat ghy de vercieringe en toestel van den Tempel overweeght, een yegelyck van deſe ſoude meer verwonderingh als geloof ſchynen te verdienen; want dit Paleys deser Maegdelijcker vergaderinge was van binnen t'enemael bedeckt ende bekleet met de alderuytgeleſenſte Schilderien, ende dat wegens de groote alliantie en overeenkomste tusschen Musius, ſeer wacker Overſte deſes Clooſters, ende Heemskercke Inwoonder van Haerlem, den eene een ſeer vermaert Poeët, den ander een voortreffelyck Schilder."

De kloosterkapel was inwendig rijk versierd; volgens van Mander's schilderboek bevond zich daarin een tryptiek van de hand van Maerten van Heemskerck, de Drie Koningen voorstellende. Voor dit kunstwerk werd hem zijn leven lang een jaarlijksche lijfrente van honderd gulden uitgekeerd, wel een bewijs voor den rijkdom van het gesticht en voor de hooge waarde die destijds aan Heemskerck's werk toegekend werd.

Bleyswyck deelt nog mede, dat in de kamer van den Prior Musius een „crucifix" hing, hetwelk door Erasmus tijdens zijn verblijf in het klooster Zion, nabij Delft, geschilderd zou zijn.

De bronnen die wij hebben geraadpleegd geven weinig licht omtrent de bestemming die aan de verschillende gebouwen gegeven werd toen het convent er in gevestigd was. [1]

Een gedeelte van het klooster, waarschijnlijk het tegenwoordige Prinsenhof, was tot huisvesting of logement bestemd. Zooals uit Braun's aanhaling blijkt, werd van die gelegenheid vooral door vorstelijke personen en andere aanzienlijke vreemdelingen gebruik gemaakt. Prins Willem van Oranje nam meermalen aldaar zijn intrek als hij Delft bezocht. Het is onzeker of de vergaderingen der Staten toen reeds in het klooster gehouden werden.

Er bestaat eenige grond om aan te nemen dat de Historische Zaal het refectorium of de eetzaal van het klooster geweest is. De zaal toch is buitengewoon groot en niet in de nabijheid van den hoofdtoegang gelegen. Hare ligging tegenover en evenwijdig

---

[1] Ook de oudste mij bekende platte gronden van Delft laten ons onkundig omtrent de inrichting van het klooster. De in Braunius' Civitates orbis Terrarum voorkomende, door Guicciardini overgenomen plattegrond is ten aanzien van het Ste. Agathaklooster zeer gebrekkig.

aan de kerk waarvan zij door een plein gescheiden is, komt overeen met die van de refectoria in andere kloosters. Ruime, gemakkelijk te bereiken kelders, onder de zaal, staan in gemeenschap met een lokaal, thans als soepkeuken bij de diaconie gebruikt en dat waarschijnlijk vroeger als keuken van het klooster dienst heeft gedaan. Eindelijk de aanwezigheid van kastjes in den muur tot berging van vaatwerk en een groote nis in het midden, waarin vermoedelijk eene afbeelding van Maria met het kind Jezus geplaatst was, maken de veronderstelling dat wij hier met het refectorium te doen hebben meer dan waarschijnlijk.

De *kloosterkapel* is het eenige gebouw waarvan de bestemming met zekerheid bekend is. Wij gaven reeds op pag. 8 en 9 eene beschrijving van de tegenwoordige inrichting. Uit hetgeen thans nog aanwezig is kan men zich van den vroegeren toestand eene voorstelling maken.

De kapel was toen zoodanig ingericht dat behalve de kloosterzusters ook de leeken de godsdienstoefeningen konden bijwonen. Voor de zusters namelijk was ter hoogte van ongeveer 4 M. boven den beganen grond een vloer in het westelijk deel der kerk over de volle breedte en ter diepte van ongeveer 17 M. aangebracht. Deze vloer loopt trapvormig op, zoodat ook de naar achteren geplaatste zusters het hoogaltaar in het koor konden zien. Om dezen vloer te bereiken moesten zij de sierlijke wenteltrap aan den zuidwestelijken hoek der kerk bestijgen, welke toegang verschaft naar de overdekte galerij, die door deuren in gemeenschap is met den verhoogden vloer in het ruim der kerk.

Het ruim was voor de leeken gemakkelijk van de straat uit te bereiken, terwijl de zooeven genoemde traptoren, welke in het midden van het klooster ligt, aan de nonnen de gelegenheid verschafte de kerk te bezoeken, zonder met de buitenwereld in aanraking te komen.

Op den verhoogden vloer was wellicht een altaar geplaatst voor de bediening van de dagelijksche mis. De prior kon den vloer en dit altaar bereiken langs een anderen toegang dan de zusters. Aan de noordzijde der kerk, ongeveer in het midden, treft men namelijk nog een tweede steenen wenteltrap aan, van uit het Prinsenhof toegankelijk.[1] Men kan hare aanwezigheid

---

[1] Deze is in 1888 voor een gedeelte ingestort en wacht op herstel. Zij is voorloopig met hout gestut en de vernielde steenen treden zijn door houten vervangen.

moeilijk anders verklaren dan door aan te nemen dat langs de noordzijde der kerk, even als thans nog langs de westzijde een dubbele galerij bestond, waarvan de bovenste door een of meer deuren in gemeenschap was met den houten vloer. Zoowel deze trap als de constructie van den noordelijken kerkmuur en van den westelijken aanbouw der kerk geven grond tot deze veronderstelling. De benedengalerij zou dan een deel van den voormaligen kloostergang geweest zijn. (Zie de plattegrond-teekening.)

De balken, met hunne oude sleutelstukken en kraagsteenen, die den vloer dragen, zijn nog aanwezig, zoowel in het gedeelte tot militair magazijn ingericht, als in de kosterswoning der Fransche Kerk.

De woning van den prior is niet met zekerheid aan te geven. Vermoedelijk was die in het Prinsenhof gelegen en derhalve van het eigenlijke klooster gescheiden. Bleyswyck teekent aan, dat de slaapzaal van den overste vroeger tegenover den toren der Oude Kerk in het midden des kloosters gelegen was, maar dat zekere prior, beducht voor den scheeven stand van dit gevaarte, zijne vertrekken meer naar de stadswallen verplaatste.

Als eene bijzonderheid dient hier nog vermeld, dat voor de bediening van het gesticht onder de wallen door, een duiker of watergat was aangebracht, zoodat men met kleine geplatboomde vaartuigen uit de stadsvest tot binnen het klooster kon doorvaren.[1]

Het S^te^. Agatha-convent onderging tijdens de groote omwenteling der XVI^de^ eeuw het lot van de meeste kloosters en geestelijke gestichten in de Nederlanden. Door de Staten werden de goederen dier instellingen in beslag genomen en gesteld onder ontvangers, die het beheer voeren en voor de inning der renten en andere gelden zorgen moesten. Voor de goederen der kloosters in en om Delft werd bij resolutie van de Staten van Holland van 14 Januari 1575 als ontvanger aangesteld Cornelis François van Bodeghem.

Wat de eigenlijke gebouwen betreft, daarvan schijnt de stad Delft zich in het bezit te hebben gesteld, in welk bezit zij gehandhaafd werd bij de resolutie van de Staten van Holland van 23 Mei 1577, waarbij de Staten in het algemeen het recht van de steden op de kloostergebouwen binnen haar gebied erkenden.

---

[1] Bij de herstelling van een riool op het plein der Agathakazerne trof men duidelijke sporen van dezen duiker aan.

Thans is de gemeente Delft nog eigenaresse van het grootste gedeelte der gebouwen van het Ste. Agatha-convent. [1]

Aan de kloosterlingen, voor zoover zij dit behoefden, werd door de Staten een jaargeld uitbetaald ter tegemoetkoming in het verlies harer inkomsten, die gebruikt werden „tot betalinge van de garnisoenen ende vordere lasten deser jegenwoordiger oorloge".

Aan vele zusters werd toegestaan het klooster te blijven bewonen. In 1580 waren er nog 29 inwonende zusters en 14 daarbuiten. De toenmalige moeder Rhijnberch Christiaansdochter leefde nog in 1603. Het getal der inwonenden was in 1607 tot 8 ingekrompen.

III.

DE GEBOUWEN TEN TIJDE VAN
: : PRINS WILLEM I. : :

Wij zullen thans eenige oogenblikken stilstaan bij het tijdvak waarin Prins Willem van Oranje het klooster bewoonde.

Als Stadhouder van Holland en West-Friesland, had de Prins Delft reeds meermalen ambtelijk bezocht. Hij nam dan zijn intrek in het Logement van het Ste. Agatha-klooster en wel als gast van den toenmaligen Prior, Cornelius Musius, met wien hij zeer bevriend was.

De Prins vestigde zich met zijne hofhouding in November van het jaar 1572 [2], na zijn terugkeer uit Duitschland, voor goed in het Prinsenhof.

Dat 's Prinsen keuze voor de vestiging van zijn bestuur, op Delft gevallen was, is zeer verklaarbaar. Delft was eene sterke vesting in het midden van Holland gelegen en bood dus een veiliger verblijf aan dan 's Gravenhage, dat een open vlek was. In hoeverre de opmerking van Petrus Montanus in zijn bijvoegsel tot Guicciardini's Beschrijving van Nederland juist is, dat de

---

[1] Daarvan zijn alleen uitgezonderd de gebouwen tot de Diaconie der Ned. Herv. Gemeente en tot de Waalsche gemeente behoorende, benevens de woning ten zuiden van den hoofdingang der St. Agathakazerne.

[2] Het eerste placaat te Delft door hem onderteekend, is, voor zooveel ik heb kunnen nagaan, van 29 November 1572.

keuze op Delft viel „ter oorsaecke van de gesonde lucht” laat ik in het midden.

Toen de Prins het klooster voor goed betrok, vond hij aldaar nog den Prior Musius. Lang heeft dit samenwonen niet geduurd. Het is bekend hoe treurig het uiteinde van dezen eerwaardigen grijsaard geweest is. Hoewel de Prior rekenen kon op ’s Prinsen bescherming en vriendschap, schijnt hij, na de groote omwenteling, Delft geen veilig verblijf meer te hebben gevonden, en verliet hij op 9 December 1572 op het voorbeeld van de andere geestelijken die stad, echter zonder verlof of vrijbrief van den Prins. Het gevolg van deze ontijdige vlucht was, dat hij in handen viel van Lumey, die, op weg zijnde naar Leiden, hem naar die stad medevoerde, aldaar den volgenden dag voor een soort krijgsraad terecht deed staan, deed pijnigen en eindelijk op wreedaardige wijze ophangen.

De executie van Musius heeft aanleiding gegeven tot veel geschrijf en getwist, inzonderheid over de vragen of de Prins er de hand in gehad heeft, of hij de executie had kunnen beletten en of Musius door zijn vlucht uit Delft eene strafbare daad pleegde. Na de heldere, critische uiteenzetting der feiten door Prof. R. Fruin in de Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde over 1887, mag men veilig aannemen, dat de Prins niet alleen geheel vrij is van conniventie in den moord, maar ook dat hij al het mogelijke gedaan heeft om de executie te beletten.

De wijze waarop de Prins met zijne hofhouding de verschillende gebouwen van het Oude Hof bewoonde, is moeilijk aan te geven. Uit het verhaal van den moord blijkt dat de Historische Zaal door hem als eetzaal gebezigd werd. Omtrent zijn woonvertrek vindt men eene aanwijzing in de „Observationes medicinales et chirurgicales” van Petrus Forestus (Pieter van Foreest), den in Delft wonenden Alkmaarschen geneesheer, die de Prins herhaaldelijk behandelde en ook na den moord met twee zijner collega’s de lijkschouwing hield. Hij zegt omtrent de oorzaak van een van ’s Prinsen ongesteldheden het volgende: „De Prins bracht den winter van 1580 op 1581 te Delft door, meestal in een vertrek dat op den toren der Oude kerk uitzag en waarvan hij de vensters dikwijls open hield, zoodat de noordewind er van boven in viel”. [1]

---

[1] Dr. R. Fruin, over eenige ziekten van Prins Willem I, in Nijhoff’s Bijdragen, 3de Reeks, deel III, blz. 24.

Deze omschrijving en de omstandigheid dat men dit vertrek moet zoeken in de nabijheid der eetzaal, maken het meer dan waarschijnlijk dat de Prins zijn woonvertrek had op de eerste of op de tweede verdieping van het hooge gebouw, gelegen op den hoek van Schoolstraat en Oude Delft. De bovenzaal had destijds vensters op het noorden (die nu gedicht zijn) en op het oosten. De oostelijke zien uit op de Oude Kerk.

Volgens Bleyswyck schijnt de kloosterkerk tijdens 's Prinsen verblijf te Delft tot hofkapel te zijn bestemd geweest. Het was waarschijnlijk in deze kapel dat de Prins voor het eerst na zijn overgang tot den Hervormden Godsdienst in 1573 het Heilig Avondmaal nam. De dienst werd in de eerste tijden gehouden door den hofprediker Charles de Villiers [1]. Later zien wij zekeren Charles de la Grève door Burgemeesteren van Delft bij resolutie van 30 Maart 1578 tot Predikant in de „Françoise Taele" aangesteld ten gevalle van eenige burgers die zich in die taal wenschten te oefenen.

Weinig in overeenstemming hiermede schijnt eene resolutie van de Vroedschap van 28 April 1580 [2], waarin aan den „Vechtmeester" de Kerk van St. Aechten voor een schermschool werd afgestaan, tenzij aangenomen wordt dat de kapel toen reeds in twee deelen gesplitst was en het westelijk deel, thans magazijn van militaire goederen, voor de oefeningen in den wapenhandel werd bestemd.

De veiligheid welke Delft aanbood en de aanwezigheid van den Prins brachten de Staten-Generaal, de Staten en het Hof van Holland en de Hollandsche Rekenkamer er toe hunne vergaderplaats van den Haag naar Delft over te brengen. De drie eersten namen hun intrek in het Prinsenhof en wel voor een deel in de zoogenaamde Spinkamer. Dit blijkt uit eene resolutie van de Staten van Holland van 11 Augustus 1575 die, voor de bestemming van eenige vertrekken in het klooster gegeven, merkwaardig genoeg is om in haar geheel medegedeeld te worden: „De Staten hebben op advise van die van Delf verstaen ende

---

1 Pierre Moreau et les premieres années de l'église wallonne de Delft. Discours par Paul Rochedieu, pasteur. Lausanne 1886.

2 Zie de aanteekeningen uit de resoluties en andere registers van het stedelijk bestuur te Delft, Ms. van den Raadpensionaris Heinsius, vroeger Pensionaris van Delft, berustende in het Rijks-Archief.

geordonneert, dat den Raedt Provinciael in Hollandt sal worden geaccomodeert binnen den convent van St. Aeght tot Delf, in de plaetse genaemt de Spin-Kamer, alwaer de Vergaderingen der Staten laest gehouden is geweest, omme aldaer met de andere plaetsen, daeraen gelegen, haer pleydoye, Raedt-kamer ende Griffie te mogen houden; dat voorts de plaetse binnen denselven convente, genaemt de sacristie, sal worden geëvacueert ende gehouden tot bewaernisse der Chartres van 't gemeene Land, hetwelck den Burgemeester Almonde aengenomen heeft sulcks te doen effectueren".

De naam Spinkamer voert ons in gedachten terug naar den tijd, toen de ijverige nonnen zich, overeenkomstig de voorschriften van den H. Franciscus, bezig hielden met vrouwelijken arbeid.[1]

De in de aangehaalde resolutie genoemde sacristie is de tegenwoordige consistorie der Waalsche Kerk. Deze werd tot bewaarplaats van de archieven van het „Gemeene Landt" bestemd.

Men vindt van deze archiefbewaarplaats opnieuw melding gemaakt in eene resolutie van de Staten van Holland van 25 Maart 1580, waarin o. a. bepaald wordt dat er 3 sleutels op den „principalen secrete des gemeene Landts binnen Delff" zullen gemaakt worden, waarvan een in handen van den oudsten van de Edelen, een in handen van „die van Delff" en een in handen van „die van Leyden" zullen gesteld worden. Omtrent de bewaring van den sleutel aan den Delftschen Magistraat afgestaan, werd door dat college bij resolutie van 24 September van datzelfde jaar bepaald dat hij zou gelegd worden in des Burgemeesters kamer op het Stadhuis.[2]

Andere charters van het Gemeene Land waren geborgen in het huis van den eersten meester van de kamer der rekening de Bye. Deze werden bij eene andere resolutie van 25 Maart 1580 overgebracht „binnen seeckere kamer responderende aan 't pont binnen 't convent van St. Aechten binnen de stad Delff, wesende sonder schoorsteen tot dat anders daerin sal wesen geordonneert."

De uitdrukking 't pont (in de gedrukte resolutie in pand veranderd) zou in verband kunnen worden gebracht met het kleine kanaal dat de gemeenschap onderhield van het kloosterplein met de stadsbuitengracht. Of deze archieven later aan de andere in het secreet van St. Aechten werden toegevoegd blijkt niet,

---

1 Zie Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming door prof. Moll.
2 Mr. J. Soutendam's mededeelingen in de *Delftsche Courant*.

evenmin wanneer de consistorie als bewaarplaats werd ontruimd.[1] Een feit is het echter dat tal van zeer belangrijke charters tot 1771 in het klooster opgeborgen bleven, waar zij zelfs in vergetelheid waren geraakt. Een toeval leidde tot hunne ontdekking. Bij eene verbouwing namelijk van den toren, vermoedelijk den reeds meermalen genoemden sierlijken traptoren, in gemeld jaar werd in „zeeker vertrek geslooten met eene yzere deur en van buiten met twee yzere vengsters hangende aan het kloostercazijn, in welk cazijn boven dien nog stonden ses diefijzers", eene verzameling archieven gevonden, deels de provincie Holland, deels de huishoudelijke zaken van het Vorstelijk Huis van Oranje-Nassau betreffende, die veel van vocht en ongedierte geleden had, en waarvan de inventaris benevens de herkomst vermeld wordt in de memorie door secretarissen der stad Delft den 26sten November 1771 opgemaakt.[2]

De Staatscolleges die in het voormalige S^{te}. Agatha-klooster en het Prinsenhof gedurende de troubele tijden bijeenkwamen, vergaderden aldaar niet langer dan strikt noodig was. Zoodra na de Pacificatie van Gent een betrekkelijke rust en veiligheid in de Noordelijke Nederlanden teruggekeerd waren en het verlaten en verwoeste den Haag weder opgebouwd en bevolkt was geworden, verzocht het Provinciaal Hof van Holland den Prins toestemming om zich weder te 's Hage te vestigen. De Prins voldeed daaraan bij zijn brief van 13 Maart 1577.[3] Ook de Rekenkamer keerde daarop spoedig terug. Het archief van het Hof van Holland bleef echter voorloopig te Delft.

De kloostergebouwen bij het Vorstelijk Hof in gebruik stonden onder het toezicht van een *concierge* die door Burgemeesteren van Delft werd aangesteld.[4]

Hij bewoonde de zoogenaamde *Conchergerye van 't Hof* en was, blijkens de instructie van den op 6 Februari 1580 tot concierge aangestelden Cornelis François van Bodeghem,[5]

---

1 Deze ontruiming zal wel vóór 1613 moeten hebben plaats gehad, daar in dat jaar in het secreet van de Fransche Kerk de Synode der Waalsche kerken gehouden werd en dit kleine vertrek zeker geen ruimte toeliet voor eene vergadering en eene archief-bewaarplaats tevens.

2 Zie Overzicht van het Nederlandsch Rijksarchief van Dr. Bakhuizen van den Brink.

3 De Riemer, bladz. 933.

4 Zie mr. J. Soutendam's mededeelingen in de *Delftsche Courant.*

5 Deze was, zooals wij reeds zagen door de Staten van Holland in 1575 aangesteld tot ontvanger van de inkomsten der geestelijke goederen, in en om Delft.

gehouden de meubelen van 't Hof onder inventaris te aanvaarden, het logies te doen reinigen en bezemschoon te houden, de meubelen en vertrekken te luchten en eventueele reparatiën onverwijld aan Burgemeesteren van Delft op te geven. Hem werd, behalve vrije woning, het „ghenut en gebruyck" van den tuin en vrijdom van accijnzen toegestaan. Met de woonplaats en den tuin der nonnen van S^t^. Aechten mocht hij zich niet bemoeien. Wanneer de Prins of „eenige andere Heeren" in het Hof kwamen logeeren moest hij zich gedurende hun verblijf met „des concherge's logies" behelpen en „het verdere Hof ontruimen", terwijl hij voor de opening op gezette tijden zorgen en tegen brandgevaar waken moest.

Men ziet hieruit dat het Hof den Prins of zijne hofhouding niet voortdurend tot verblijf strekte. De Prins hield zich dan ook na de Pacificatie van Gent, toen het tooneel van den strijd meer naar de Zuidelijke Nederlanden was overgebracht, vooral veel te Antwerpen op.

Het was dan ook in deze stad dat hij op 12 April 1583 Louise de Colligny huwde. Eerst in Juli van dat jaar keerde hij met zijne gemalin naar Delft terug. Op 29 Januari 1584 werd Prins Frederik Hendrik in het Prinsenhof geboren en op den 12^den^ Juni van dat jaar gedoopt.

Die doop had met groote plegtigheid in de Fransche kerk plaats. Als getuigen of gevaders waren de Burgemeesters van Delft uitgenoodigd geworden; de stad deze eer haar bewezen „willende met alle onderdanicheyt ende danckkarheyt herkennen" schonk bij acte van 16 Juni van datzelfde jaar aan den Prins en zijne gemalin „in vrijen eigendom den grond met al het getimmert van eertyts St. Aegten Convente, alwaer syner F. G. tegenwoordelyck Hoff houdende is, sulcx dat voor van der strate tot agter aen de stede veste toe streckende is, hebbende belegen aen de suytsyde de huysinghe ē erve van Joncker Willem van Dorp, ē aen de noortsyde de Schoolsteeg". [1]

Na 's Prinsen dood werd deze acte van schenking gecasseerd of ingetrokken. Burgemeesteren namelijk, bij resolutie van 26 Nov. 1584 geauthoriseerd zijnde om met de Prinses Douairière te onderhandelen over de teruggave van het S^te^. Agathaklooster, bewerkten dat in de plaats der eerste acte eene nieuwe van

---

[1] In deze acte wordt 's Prinsen jongste zoon reeds Frederik Hendrik en niet Hendrik Frederik genoemd.

dezelfde dagteekening (16 Juni 1584) werd gesteld, waarbij deze schenking vervangen werd door een jaarlijksche lijfrente van 400 gl. als een pillegave ten behoeve van den jeugdigen Prins. Deze regeling kon niet anders dan ten genoegen der Prinses zijn, die na het smartelijk verlies door haar ondervonden, niet langer in Delft wenschte te blijven wonen.

Het is hier de plaats om met een enkel woord 's Prinsen dood te vermelden. Op den 7den Juli 1584 kwamen de Staten Generaal (waarschijnlijk op het stadhuis) bijeen om te beraadslagen over de inhuldiging van den Prins tot Graaf. Deze beraadslagingen waren reeds een goed einde gevorderd, toen op den 10den Juli de ontzettende tijding door Delft weerklonk, dat de Prins van Oranje verraderlijk vermoord was geworden. De Staten waren dien dag des morgens vergaderd geweest. Na het vernemen der treurige tijding kwamen zij des avonds nogmaals bijeen en stelden de onderstaande notulen vast, die als het meest officieele verhaal van den moord zijn te beschouwen:

„Xa July 1584.

POST PRANDIUM.

Ten desen daghe es gefchiet de clachelyke moord van Zijne Exe, die tusschen den een ende twee uren naer noen es gefchoten met een pistolet, gheladen met dry ballen deur een ghenaempt Baltazar Geraert, hem seggende Franchois Guyon oudt XXVII jaeren gheboren te Willeffan in de France Comte van Bourgoignen, segghende tselve ghedaen te hebben tot dienst van den Coninck van Spagnien, ende tselve alvoren ghecommuniceert te hebben met eenen Jesuyt tot Triër, ende daer naer met eenen minnebroer, met maistre Gery tot Dornijck ende oock bij billet aan den prince van Parma, die hem versonden heeft aan den heere van Dassonville, daermede hy van dese sake heeft ghetracteert ende ghesloten, ende heeft zijne Exe. in het vallen *gheroepen*, mon dieu ayez pitié de mon ame, mon dieu ayez pitié de ce pauvre peuple, *mijn god ontfermpt u mynder ende uwer ermer ghemeynte.*

Mijne heeren de generale Staten naer de perpitratie van het voorz. feyt hebben gheresolveert daervan te verwittighen alle de respective provinciën;

Item den Coninck van Vrankeryck;

La Royne mere;
De Coninghinne van Enghelant;
Den Coninck van Denemarcken;
Den hertoghe Casimirus;
Den graeff Jan van Nassauwen;
Aen den graeff van Moeurs;
Aen den graef Willem Lodewyck van Nassau.

In „het verhael van de Moort ghedaen aen den Persoone van den seer Doorluchtigen Prince van Orangien" [1] komt eene beschrijving voor van de wijze waarop de moordenaar trachtte te ontvluchten. Voor de topographie der gebouwen is deze beschrijving niet onbelangrijk, weshalve wij die hier mededeelen:

„De moorder socht te ontcomen lancx de achter-plaetse, ende heeft in 't wechloopen syn ander sinckroer laten vallen, ende was alreede de stallingen [2] ghepasseert, jae verre inde strate bij de veste, dat soo hij ouer eenich stroo passeerde neder gevallen is, ende nochtans weder op gestaen ende op de wallen gheclommen, meynende also inde stadtvesten te springhen, die vol waters zijn." Hij werd daarop door twee van 's Prinsen dienaren gegrepen, die hem, met behulp van anderen, eerst in de stallingen brachten, en van daar in het huis door de deur of poort waaruit hij gevlucht was, om hem eindelijk in het huis van den concierge op te sluiten.

Uit deze beschrijving kan men niet met juistheid afleiden welken weg de moordenaar genomen heeft.

De gewone opvatting is dat hij ontvlucht zou zijn langs de steenen trap naast de Historische Zaal, die naar de Schoolstraat voert, en dat hij door die straat trachtte de wallen te bereiken. Maar hoe dan te verklaren de uitdrukking dat hij „socht te ontcomen langs de achterplaetse?" Met die achter plaetse kan bezwaarlijk iets anders bedoeld zijn dan de tweede binnenplaats van het Prinsenhof, waar de Historische Zaal op uitziet. De moordenaar zou dus binnendoor gevlucht zijn door een uitgang die thans gedicht is. Ook de omschrijving die in „het Verhaal" gegeven wordt van den weg door hem afgelegd toen hij naar de conciergewoning getransporteerd werd, maakt deze onderstelling nog waarschijnlijker.

---

1 Vermeld in „De moord van 1584" door J. G. Frederiks — Mart. Nijhoff, 1884.
2 De stallen lagen, blijkens hetzelfde verhaal, achter de gebouwen nabij de stadswallen.

IV.

DE GEBOUWEN NA 'S PRINSEN DOOD TOT :: OP ONZEN TIJD. ::

Na 's Prinsen dood vertrok het vorstelijk hof van lieverlede naar 's Gravenhage. De Prinses-Douairiére vertoefde er niet langer dan noodig was om met den Delftschen magistraat de regeling omtrent den eigendom van de gebouwen van het voormalige St. Aachten-convent te treffen; kort daarop in het begin van December 1584, vertrok zij met haren zoon en hare vier stiefdochters naar Leiden. [1]

Volgens Bleyswyck bleven de ruime zalen van het Prinsenhof daarna geruimen tijd ledig en ongebruikt; uit de resoluties van Burgemeesteren van Delft blijkt echter, dat zij nu en dan door den Stadhouder of leden van zijn gevolg betrokken werden. Bij de resolutie van 23 November 1589 wordt namelijk aan Aper van Dyck, den toenmaligen concierge, die eene gelijke functie in het S^{te}. Aagtenklooster vervuld had, opgedragen dat „als Z. Exc. alhier binnen Delf zal vernachten en anders niet deselve concierge van slaapsteden, met 't geen daartoe behoort, zal accommoderen binnen het Hof den Heere van Sonsvelt, met een dienaar, zooverre hij medekomt; vier Edelluiden van Z. E.; twee paigens, twee lackayen met een bottelgier."

Behalve aan den Prins en zijn gevolg bood het Hof ook gelegenheid tot verblijf aan andere Heeren als „Ambassadeurs, Gezanten en andere gequalificeerde personen", terwijl van de ruime zalen gebruik werd gemaakt voor feesten, die van overheidswege gegeven werden, o. a. jaarlijks bij het veranderen van den magistraat der stad.

De concierge had in opdracht deze hooge gasten „te ontvangen en te accomoderen" en hun zulke diensten „te presteren" als met hunne qualiteiten en de eer van de stad overeenkwamen. Bovendien moest hij de bovengenoemde stedelijke feesten regelen. [2]

Eene eeuw later werd deze gastvrijheid niet meer betracht. Een der Fransche gevolmachtigden ter vrede van Rijswijk in

---

[1] Louise de Colligny door jhr. mr. J. K. J. de Jonge.

[2] Zie de instructie van den concierge mr. Gerard Blese, pensionaris van Delft, bij Res. van Burgemeesteren van 15 Jan. 1591 vastgesteld en medegedeeld door mr. J. Soutendam in de *Delftsche Courant*.

1697, Monsieur de Callières, wiens correspondentie in de Bibliothèque nationale te Parijs berust, trachtte namelijk voor een zijner ambtgenooten, Monsieur de Harlay, te Delft, tijdens het voeren der vredes-onderhandelingen, een onderkomen te vinden. Hij schrijft daaromtrent het volgende: „J'ai enfin pu loger Mons. de Harlay dans la maison du Taciturne mais ce n'a pas été sans peine et sans dépense, car il a fallu en faire sortir une manufacture d'étoffes (saay-nering?), une assemblée d'apothicaires, un collège et une demoiselle (Mad. du Molin, réfugiée) et les dédommager par un gros loyer, mais je ne l'ai conclu que pour un mois."

Uit dezen brief, waarop mr. J. Soutendam, den in 1891 overledenen Oud-Archivaris en Secretaris van Delft, mijne aandacht vestigde, blijkt dat het Prinsenhof destijds ook gebruikt werd voor de vergaderingen van een college van apothekers, waarschijnlijk het Collegium Medico Pharmaceuticum.

Behalve de reeds genoemde feestelijke bijeenkomsten werden tot in het laatst der 18de eeuw in het Prinsenhof ook de vergaderingen der Provinciale Synode gehouden. Het laatste Regeeringscollege dat aldaar zitting nam, was het Departementale Bestuur van de Delf. Over beider vestiging in het Prinsenhof zal later het een en ander worden medegedeeld. [1]

De uitgestrekte gebouwen van het S^{te}. Aachtenklooster boden gedurende geruimen tijd huisvesting aan aanzienlijke personen, waaronder verschillende leden van het Huis van Nassau. Zoo werd een gedeelte, nadat het tot woning gediend had van de Gravinne van Meurs, op aandrang van de Prinses-Douairière en van Prins Maurits door Burgemeesteren van Delft ter bewoning afgestaan aan Aemylia van Nassau (dochter van Prins Willem I) met haren gemaal Dom Emmanuel van Portugal, die eerst zijn intrek genomen had in een huis op de Oude Delft tusschen het Bagijnhof en de Schoolstraat gelegen. [2] Zij mochten dit gedeelte met hunne hofhouding bewonen.

De beide dochters Sabina Delphica en Juliana Catharina, uit dit huwelijk gesproten, bewoonden nog in 1667 het ouderlijk huis, hetwelk toen bekend was als het kwartier van de Princessen of freules van Portugal en blijkens eene uitvoerige plattegrond-

---

1 Zie bladz. 31 en 42.
2 Besluit van Burgemeesteren van 29 Jan. 1603 en een „wandeling langs Delfts straten en grachten, in 1600" door mr. J. Soutendam.

teekening van Delft en eene afbeelding van het Prinsenhof in Bleyswijck voorkomende, gelegen was aan de zuidzijde van het Ste. Aachtenklooster. De bijbehoorende tuin schijnt zich tot de stadswallen uitgestrekt te hebben.

Heeren Burgemeesters en Regeerders der stad Delft wezen nog een huis ter bewoning in dit klooster toe aan den zwager van Prins Frederik Hendrik den Burggraaf en Baron van Dohna, gehuwd met Ursula, gravinne van Solms. In 1631 werd hij Goeverneur van het Prinsdom Oranje en hij verzocht vóór zijn vertrek of zijne vrouw en twee kinderen benevens zijne hofhouding nog gedurende twee jaren het Ste. Aachtenklooster mochten blijven bewonen. [1]

Een dier kinderen was Christophorus Delphicus Burggraaf en graaf van Dohna, Koninklijk Rijksraad van Zweden, Maarschalk-generaal Ambassadeur extraordinair in de Vereenigde Nederlanden, die te Delft, waarschijnlijk in het klooster geboren was en wiens blijde inkomst als „doorluchtig burger en inboorling van Delft", luisterrijk gevierd werd op den 15den Maart 1667.

Behalve aan deze doorluchtige personen waren nog woningen in het klooster toegewezen aan de beide predikanten der Fransche gemeente en aan den Engelschen courtmeester ten tijde dat de court van Engelsche Lakenen in het westelijk deel der voormalige kapel gehouden werd.

Dirk van Bleyswijck, de beschrijver van Delft, was ook tijdelijk inwonende van het klooster, toen hij namelijk bij den Franschen predikant Soret zijne opvoeding genoot. Zijn vertrek was, volgens zijne mededeeling, de slaapkamer van den Prior geweest.

In 1668 werd aan zekere Mme. de Bernatre op verzoek van de gemalin van den Maarschalk Schomberg door Burgemeesteren van Delft vergunning verleend een huis gelegen in het Ste. Agathaklooster recht tegenover de Fransche Kerk te betrekken, welk huis vroeger was bewoond geweest door den Servitie-meester Van Vliet. [2]

Wij zullen thans nagaan welke bestemmingen gegeven werden aan de verschillende gebouwen van het St. Agathaklooster voor zoover die niet tot woningen werden gebruikt.

---

1 Mr. J. Soutendam. Mededeelingen uit het Archief der stad Delft.
2 Mr. J. Soutendam, Mededeelingen in de *Delftsche Courant.*

Deze, de voormalige eetzaal van den Prins, bekend als „de groote saele van het Oude Hof" of wel „de groote geschilderde saele" werd omstreeks het midden der 17de eeuw, waarschijnlijk met het oog op de feesten en vergaderingen die er in gehouden werden, met zekere pracht in orde gemaakt.

De twee groote eikenhouten schoorsteenen op marmeren kolommen rustende, die men er thans nog aantreft, dagteekenen uit dien tijd, evenzoo de plafondbeschildering die in 1668 door Leonard Bramer werd uitgevoerd; uit de aanteekeningen door mr. J. Soutendam, medegedeeld in den *Spectator* van 1870, blijkt een en ander omtrent de versiering dier zaal door genoemden schilder, waarvoor hem *f* 1620,— betaald werd. Hij maakte onder anderen twee schilderijen voor de beide schoorsteenen en beschilderde „de pilasters aan de suidzijde van de camer tusschen de cazijnen", waarschijnlijk de penanten tusschen de vensters. In 1668 ontving hij *f* 300,— voor het beschilderen van de 9 vakken der zoldering. Ook de muren der zaal waren beschilderd of met beschilderd doek behangen, blijkens eene op het archief der gemeente Delft berustende teekening van den schilder Terwesten, voorstellende eene Synodale vergadering in 1743 in het Prinsenhof gehouden. [1]

De voorstellingen door Leonard Bramer aangebracht hadden meest allen betrekking op de Bijbelsche geschiedenis. Men vond langs de muren o. a. afgebeeld de bruiloft van Kana. De plafondbeschildering stelt waarschijnlijk de Hemelvaart van Christus voor.

Blijkens eene mededeeling van Dr. Abr. Bredius in het archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis, 5de deel, pag. 167, berustte in het *Princenhoff* een „groot stuck schilderije dat langen tyt op 't Stadthuys gestaen heeft", door de gebroeders Niclaes en Daniel Vosmaer geschilderd en door Carolus Fabricius „geretockeert", voorstellende een landschap met zee en een schip.

Behalve de synode die in 1743 [2] in de Historische zaal belegd werd, vindt men aangeteekend eene synode in 1754, 1765 en eene in 1776 gehouden. Omtrent de laatste zijn in de notulen van Burgemeesteren vele bizonderheden vermeld, waarvan wij

---

[1] Zie n°. 7 van den catalogus.

[2] In de verzameling berust een plattegrondteekening aangevende de inrichting der zaal voor het houden der Synode in de jaren 1754 en 1755. Een geschenk van den heer van Hattem te Delft. N°. 9 van den catalogus.

hier enkele, die op het Prinsenhof en de zaal betrekking hebben, zullen mededeelen.

Bij de resolutie van 6 Juli 1776 wordt o. a. bepaald, dat op 9 Juli des morgens ten 8 ure door den Kapitein der Invalides [1] aan de voorpoort van het Prinsenhof en op het binnenplein twee sergeanten en 24 man geplaatst zullen worden om voor de goede orde te waken en zorg te dragen, dat alleen de leden der synode, ordentelijke burgers en fatsoenlijke lieden toegelaten worden.

De Onderschout zal zich in de geschilderde zaal (alwaar de vergadering gehouden wordt) begeven, om te zorgen dat alles in orde zij en dat de passage niet belemmerd worde; de deuren moeten gedurende de zittingen gesloten blijven. Eindelijk zullen in de *gele kamer* van het Prinsenhof ververschingen, bestaande in koffie, thee, malaga en beschuitjes voor de leden der synode gereed staan.

Voor de plechtige sluiting werden eveneens voorzorgsmaatregelen genomen. Na de sluiting moest een lokaal in het Prinsenhof beschikbaar blijven voor de scriba's tot het redigeeren der besluiten op de synode genomen. Tabak, pijpen, koffie, thee, malaga en beschuitjes mochten ook hier niet ontbreken.

De Historische zaal werd ook gebezigd tot het geven van concerten. [2] Bij eene resolutie van Burgemeesteren van 1767 werd besloten, „de plaets tot het houden van het musicqcollege, 't welck van oudsher pleeg bijeen te komen in een camer in het Fraterhuys [3] te veranderen en over te brengen op de groote geschilderde sael in het Prinsenhoff". De kist met muziekinstrumenten, benevens de clavecimbaals en de schilderijen aan het muziek-college behoorende, werden naar deze zaal overgebracht.

In 1775 werd de zaal nog aan eene *zangvereeniging* voor wekelijksche oefeningen afgestaan. De bijeenkomsten mochten niet gehouden worden op de dagen van publieke godsdienstoefening en wanneer het muziek-college bijeenkwam.

De knaap of concierge van de Saaij-halle die het Oude Hof bewoonde, zorgde voor het schoonhouden der zaal, waarvoor hem door de muziekvereenigingen eene toelage gegeven werd. [4]

---

[1] In 1726 kwam de Compagnie Invalides te Delft in garnizoen. In welk gebouw zij haar intrek nam is mij onbekend; zeker niet in het Prinsenhof.

[2] Mededeelingen van mr. J. Soutendam in de *Delftsche Courant.*

[3] Zie daarover pag. 39.

[4] Res. van Burgemeesteren van 21 Nov. 1775.

Als concertzaal scheen de Historische zaal niet te voldoen, wellicht omdat hare inrichting voor dat doel niet overeenkwam met de andere bestemmingen die er aan gegeven werden. Ten minste de stad besloot in het Prinsenhof een nieuwe „superbe" concertzaal te doen bouwen. Deze zaal bevindt zich blijkens mondelinge mededeelingen van oude Delftsche ingezetenen aan de zuidzijde van de tweede binnenplaats van het Prinsenhof, dus tegenover de Historische zaal. Zij is tegen den noordelijken muur der kloosterkapel aangebouwd en met een houten tongewelf overdekt. Een groote schoorsteen, versierd met eene trophee muziekinstrumenten in stuc uitgevoerd, en het muurwerk dragen den stempel van het einde der 18de eeuw.

Bij de inwijding dezer zaal op 20 December 1776 werd een luisterrijk concert gegeven, waarop Burgemeesteren en Regeerders met hunne familiën uitgenoodigd waren.

Het schijnt dat gedurende het woelige tijdperk waarmede de 18de eeuw besloten werd, het geven van concerten moest gestaakt worden. Wij lezen namelijk in eene resolutie van de municipaliteit van 25 October 1800, dat een verzoek van de leden van het muziekcollege om „als voorheen" de stadsconcertzaal te mogen „occupeeren" werd ingewilligd en dat het orkest voor rekening van de stad weder werd opgeslagen.

Tot 1831, na de inwijding der nieuwe zaal in Stads Doelen, werden de concerten in het Prinsenhof gegeven; ook werd de concertzaal door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen gebezigd voor het houden van lezingen.[1]

Thans is dit lokaal bij de militaire administratie in gebruik en tot goederenmagazijn ingericht. Het verkeert in zeer slechten staat en heeft vooral veel van de vocht te lijden.

In de notulen van Burgemeesters van Delft vond ik nog melding gemaakt van twee vereenigingen die de Historische Zaal gebruikten. De eene was het gezelschap „*de Eendracht*", dat in October 1777 de zaal met de daarin aanwezige meubelen mocht bezigen voor de viering van zijn 25-jarig jubilé; de andere de „*Societeyt der opgeregte oeconomische Tak*", aan wie werd toegestaan bij resolutie van Burgemeesteren van 8 Jan. 1778 hare vergaderingen in de geschilderde zaal te houden, zij

---

[1] Beschrijving der stad Delft door v. Kampen. Bruins 1828.

mocht bovendien beschikken over de tafels, banken en inktkokers welke bij de synodale vergaderingen gebruikt werden.

Aan den Stads-Havenmeester schijnt het toezicht over de gebouwen van het Prinsenhof opgedragen te zijn geweest, want herhaaldelijk wordt hij in de notulen van Burgemeesteren genoemd als de persoon met de regeling van het gebruik en het toezicht belast.

Omtrent de latere bestemmingen der Historische Zaal heb ik in de notulen van Burgemeesters niets meer kunnen ontdekken. Waarschijnlijk werd zij door de militairen dadelijk in gebruik genomen, toen deze zich voor goed in het Prinsenhof vestigden. Afwisselend deed zij toen dienst als gymnastiekzaal, als slaapplaats voor militairen en als nachtleger-magazijn.

DE FRANSCHE KERK.

Na de stichting der Waalsche Gemeente in 1586 werd de Fransche dienst bijna onafgebroken in het oostelijk deel der voormalige kloosterkapel gehouden. Gedurende een korten tijd verving de Engelsche dienst den Franschen, toen namelijk de Engelsche court van Lakenen van 1621—1635 in het Prinsenhof gehouden werd. In de handelingen van het consistorie der Waalsche Gemeente vindt men daarvan opgeteekend: „Du „sixième de May 1635. Le dit jour nous sommes rentrés en „possession du temple de la cour du convent de St. Agathe et „y avons fait la première prédication depuis que l'exercice de „notre religion nous avait été empesché dans le dit lieu, à cause „qu'il avait esté concédé, comme toute la dite cour, à la compagnie des marchands advanturiers anglais dès l'an 1621.” [1]

De eerste predikant der Waalsche Gemeente was Pierre Moreau, die reeds in 1584 in de kapel gepreekt had. Zijn grafzerk ligt nog in de kerk.

Omtrent de vervorming die de kerk in het midden der 17de eeuw onderging deelden wij op pag. 9 het een en ander mede; genoeg zij het nog te vermelden, dat volgens opgaven van Bleyswyck, behalve het reeds genoemde wapenbord van de honderdjarige geestelijke zuster jonkvrouwe Anna van Nassau van de Merwe dochter van Heer Hendrik Adas van Nassau, nog werden aangetroffen, het wapenschild harer moeder Johanna

---

[1] Mededeeling van Ds. P. Rochedieu.

van Bergen, gezeid Brabant, en dat van Dom Emmanuel van Portugal, zoon van Aemylia van Nassau, wiens rijk gebeeldhouwde grafzerk thans nog vóór den preekstoel onder een houten vloer zorgvuldig bewaard wordt benevens de grafzerk van Prins Frederik van Nassau, Gouverneur van Bergen-op-Zoom, 1674 overleden, en zijne echtgenoote. [1]

In Bleyswyck vindt men eene uitvoerige beschrijving van het inwendige der kerk; reeds in zijn tijd waren de wapenborden verwijderd en op een zolder in het afgeschoten gedeelte der kerk weggeborgen. Van het inwendige der Waalsche Kerk in de 17de eeuw kan men zich eene voorstelling maken door de afbeelding te raadplegen voorkomende op den titel der prijzen die aan de leerlingen der Latijnsche school bij hunne promotie in de kerk, werden uitgereikt. (N°. 15 van den prentcatalogus.)

De gebouwen der Waalsche kerk bleven tot 1808 in eigendom aan de stad Delft toebehooren. In dat jaar deed de stad afstand van hare rechten op het kerkgebouw ten behoeve der Waalsche Gemeente. [2]

Van de oude kloosterkapel is derhalve thans het grootste gedeelte eigendom der Waalsche Gemeente, terwijl het westelijk deel aan de Gemeente Delft toebehoort en door het Departement van Oorlog wordt gebruikt en onderhouden.

DE LAKENHAL.

In het westelijk deel der kloosterkapel was waarschijnlijk van 1621—1635 de Court van de Engelsche Lakenen gevestigd. [3] De Engelsche courtmeester had zijne woning in het klooster en, zooals hierboven reeds vermeld, werd de Engelsche dienst toen in de Waalsche Kerk gehouden.

Later werd dit deel der kapel vertimmerd en geschikt gemaakt tot een *Venthal* van de Lakenen of Vendu-Lakenhal, die er, zooals Bleyswijck aanteekent, blijkens den gedenksteen boven den ingang staande, in 1645 werd overgebracht. Deze vertimmering bestond in het verdeelen der groote ruimten in „hocken

---

1 Timareten, 's Hage 1777, Dl. I, pag. 108.

2 Register en bescheiden die berust hebben in het „secreet vertrek" van H. H. Burgemeesteren en Regeerders der stad Delft. Herzien en uitgebreid door mr. J. Soutendam.

3 Bij resolutie van Burgemeesteren van 1 Mei 1621 moest de pensionaris van Delft Caemerling het Prinsenhof aan de Engelsche Court afstaan, waarvoor hem 200 gld. voor huishuur werd toegelegd. Zie verder de Delftsche Courant van 20 Juni 1884.

of kassen waarop ieder koopman of winkelier zijn bijzonder merk heeft staan."

Bovendien werden nog afzonderlijke vertrekken bestemd voor de „gemaakte lakenen." [1]

De zoogenaamde „Prenter van de Lakenhalle" woonde in de onmiddellijke nabijheid en wel in het voormalig St. Aagten-convent, waarschijnlijk nabij de tweede poort bezuiden de kerk die naar het groote plein der Ste. Agatha-kazerne voert. [2]

DE SAAIHAL.

Te oordeelen naar het jaartal op de hoofdpoort van het Prinsenhof voorkomende, werd aldaar in 1658 de Saay-nering overgebracht en eene Saay-hal gevestigd die, volgens Bleyswyck, boven werd gehouden; vermoedelijk dus ook boven de Historische Zaal, en het oostelijk daarvan gelegen vertrek.

Boven de ingangen van de Saay-hal en de Looy-Kamer waren de oude houten borden met opschriften aangebracht, die vóór de vroegere inrichtingen prijkten. Het opschrift vóór de Saay-hal luidde:

Gewaarschout . is . op . stuvers . ses .
Elk . te . betaalen
dat . Als . Waardeyns . Van . saeys . en greins .
T . oordeelt . verhaalen:
Hier Nieman . van . Drapier . Koopman .
Moet . binnen . gaan . Loen .
Mer wil elk wat d'bailly zegt dat
Die . zal . T . vermaen . doen . 1596 .

en vóór de Looy-Kamer:

BINNEN · DE · STADT · VAN · DELFT GEDAEN ONS INTREY
MET DE SAEY-NERINGE DEN 2 · DACH IN MEY ·
A° · 1596 · [3]

De mededeeling omtrent de inrichting dier hal, voorkomende op pag. 603 van Van Bleyswijck's stedebeschrijving, is merkwaardig genoeg voor de ligging der gebouwen en de beschrijving

---

[1] Zie Bleyswijck pag. 600.
[2] Resolutie van Burg. van 16 Maart 1776.
[3] P. Timareten. Verzameling van Gedenkstukken in Nederland, vermeerdert door een Liefhebber van Vaderl. Merkwaardigheden (A. Frese), 's Gravenhage 1777.

van het Prinsenhof om die in haar geheel hier op te nemen:

„Zijnde nu noch over eenige jaren tot geryf van de Zaey-Neringe een seer voortreflycke nieuwe Halle op geregt in het Oude Princenhof, te vooren meerendeels in ongebruyck leggende, ende nu tot deze Zaey-halle in alle vereyslyckheden soo perfect en volmaeckt, datter niets geseit kan werden aan te manqueren, hebbende behalven een seer bequame Loy-Kamer (die syn ligt schept regt in 't Noorde daer het scherpste ligt van daen komt)[1] verscheyde andere ruyme vergaderplaetsen, en insonderheyt oock een seer groote Pack-solder rontom verdeelt en afgeschoten met kassen en vacken voor de Reders en Koopluyden, streckende tot een Magazijn van Zaeyen in voorraed. De voor-poort aen straet is cierlijk op gepronckt met eenige figuren en afbeeldingen in steen, op de Zaey-Neringe slaende; voornamelijk siet men in 't midde de Loyers besig met een stuck Zaey onder den Boom te halen en den Klopper aen 't eynde 't lood aenslaen; onder haer voeten op d'eynden van het lijst-werck leggen packen en stucken Zaeyen; bovenaen hebje 't wapen van de Stadt, waer aen vast zijn omgevlochte Saeyen, zwierig in de hoecken op-gestrickt en wedersijds met Ketens garen af-hangende festonnen formerende en het principale werck in sich besluytende: Boven de ronte ofte boogh van den ingangh sijn festonnen van allerhande instrumenten en werck-tuigh tot de Zaey-Neringe soo hier ter Halle als bij de bereyders dagelycx gebruykt werdende."

De zoogenaamde „Knaep van de Saay- en Cansay-hallen had zijne woning in het Prinsenhof.[2]

HET CHARITAAT- EN HET WEDUWENHUIS.

Het gebouw gelegen in het westelijk verlengde van de Historische Zaal langs de Schoolstraat werd bestemd tot Charitaathuis, ook wel *Camer van Charitaten* of Armen-kamer genoemd, welke stichting vroeger in een gebouw ten zuiden van het klooster gevestigd was. Op blz. 7 en 8 gaven wij eene be-

---

[1] Deze looikamer was vermoedelijk gelegen boven de groote zaal aan de noordzijde der eerste binnenplaats op den hoek der Schoolstraat, dus de kamer waar Prins Willem ziek lag (pag. 21). In den noordelijken muur van dit vertrek langs de Schoolstraat, ziet men namelijk nog de sporen van tal van dichtgemetselde vensters, waardoor het noordelijke licht kon binnendringen.

[2] Res. van Burgemeesteren van 15 Juni 1782.

schrijving van de gebouwen dezer stichting die gedeeltelijk nog aanwezig zijn.

Deze stichting, sedert 1614 met de diaconie gecombineerd, verleende hulp aan de Delftsche armen; zij wees aan welke armen mochten bedelen, zij had eene school, hield collecten, liet arme kinderen een ambacht leeren en deelde aan de armen spijs uit. Deze werd toebereid in het zoogenaamde bakhuis, waarschijnlijk gelegen in het lokaal naast de Historische Zaal waarin zich nog de soepkeuken der Nederlandsche Hervormde Diaconie bevindt. [1]

Tot deze stichting behoorde nog een weduwen-huis of hof, ook Besteding-huis genoemd. De gebouwen daarvoor bestemd waren gelegen op het kloosterterrein dat thans door de armenkerk wordt ingenomen; zij strekten zich langs de stadswallen uit. Aan beide inrichtingen waren groote tuinen verbonden.

Zooals reeds op blz. 7 is vermeld, bleef het Charitaat-huis, waarvan de inkomsten na 1795 sterk verminderd waren, tot het jaar 1862, wel is waar met de diaconie gecombineerd, voortbestaan, totdat met de stedelijke Regeering eene regeling getroffen werd, waardoor deze stichting geheel kwam aan de Diaconie der Nederlandsch Hervormde gemeente, die ook bij eene latere regeling eigenaresse werd der gebouwen en bijbehoorende terreinen.

In het begin dezer eeuw werd het Weduwen-huis opgeheven en ter vervanging daarvan aan de overzijde der Schoolstraat in de plaats van het voormalige Fraterhuis (waarover straks meer), een Armen Oude-Mannen en Vrouwenhuis gesticht.

Op het vrijgekomen kloosterterrein op den hoek der Schoolstraat gelegen, verrees in 1846 de Armenkerk en omstreeks 20 jaren geleden meer zuidelijk de groep moderne huurhuizen op pag. 8 vermeld.

DE LATIJNSCHE SCHOOL.

Te oordeelen naar het jaartal voorkomende op de hoofdpoort van het Prinsenhof werd in 1775 een gedeelte tot Latijnsche school ingericht. Waarschijnlijk dagteekent van dien tijd de

---

[1] Vóór de restauratie der Hist. Zaal was er een deur met trap die gemeenschap gaf tusschen dit vertrek en de soepkeuken. Die opening is thans gedicht. Een gedeelte van den kelder *onder* de Hist. Zaal is bij de soepkeuken in gebruik; het ander gedeelte werd in het begin der vorige eeuw reeds als wijnkelder verhuurd, terwijl het thans dient tot berging van ledige biervaten.

verbouwing der huizen langs de Oude Delft en werd dat gedeelte tot school bestemd. De plechtige inwijding had plaats op 11 Juli 1776 met eene oratie door den Rector der Latijnsche school in de Waalsche Kerk, ten aanhoore van de Regeering der stad en de leden der Synode, die juist toen vergaderde, gehouden.

Sedert haar ontstaan was zij gevestigd geweest in de naar haar genoemde Schoolstraat nabij het reeds vermelde *Fraterhuis*, waarmede zij sedert de vroegste tijden in betrekking gestaan had. Daar laatstgenoemde stichting ook nauw met het Ste. Agatha-klooster verbonden was, zullen wij hare inrichting hier in 't kort vermelden. Zij had ten doel de opleiding van 12 bekwame onbemiddelde jongelieden (Fraters) tot den geestelijken stand. Deze jeugdige inwonenden bezochten de Latijnsche school en werden bovendien onderwezen in „de fundamenten van godsaligheyt, mitsgaders de musyck en kerckgezangen, dewelcke sy by de *Agatinen* (dat is Nonnen van St. Aechten die haer meerendeels de kost geven) dagelycx gaen oeffenen onder het plegen van de heylige diensten".[1] De Fraters woonden derhalve dagelijks de missen bij in de kapel van het Ste. Agatha-klooster en luisterden den dienst met hun gezang op.

De inkomsten van het Fraterhuis werden grootendeels door het rijke klooster bekostigd.

Na de groote omwenteling omstreeks 1575, veranderde deze stichting in zooverre van aard, dat in de plaats van jongelieden voor den Roomsch-Catholieken godsdienst op te kweeken, zij eene opleidingschool werd voor jeugdige predikanten die later aan de Universiteit hunne studiën voltooiden.

De rector der Latijnsche school woonde in het Fraterhuis en aan hem was het bijzonder toezicht over de jongelieden opgedragen.

In het jaar 1616 werd boven den ingang van het Fraterhuis een opschrift gesteld, benevens het symbool de letter Y en het devies „per angusta ad augusta.".

Hetzelfde symbool met randschrift vindt men terug op de hoofdpoort van het Prinsenhof en duidt het verband aan tusschen dit Fraterhuis en de Latijnsche school.

De Grieksche letter Y is volgens Bleyswijck ontleend aan Pythagoras, die haar als symbool stelt van het menschelijk leven dat twee wegen heeft, gelijk de Y die zich in twee armen

---

[1] Bleyswijck pag. 520.

splitst. De rechter is de weg der deugd, aanvankelijk smal en steil, later breed en vlak eindigende. De linker is de weg ten verderve, aanvankelijk breed, later smal, eindelijk spits uitloopende. [1]

Toen de Latijnsche school nog in de Schoolstraat gevestigd was, prijkte boven den ingang hetzelfde devies dat thans nog op de hoofdpoort van het Prinsenhof wordt aangetroffen en dat op pag. 5 is vermeld.

De school bleef tot 1816 in het Prinsenhof gevestigd. Blijkens de notulen van den gemeenteraad van Delft van 17 Januari 1816 werd zij op 1°. Mei van dat jaar overgebracht naar een gebouw in de Choorstraat.

DE ARMENSCHOOL.

In 1731 werd besloten in een der woningen van het Sinte Aachten-convent eene derde armenschool op te richten. [2]

Van deze school wordt nog melding gemaakt in eene resolutie van Burgemeesteren van 16 Maart 1776, waarbij bepaald wordt, dat eenige vooruitspringende huizen staande in het St. Aachten-convent „even als men de tweede Poort bij de huysing van den Prenter der Lakenhalle is doorgepasseert (waarschijnlijk de tweede poort vóór dat men aan het groote plein der Agatha-kazerne komt) en welke huysen zeer bouwvallig zijn, en ook voor een gedeelte reets omgevallen leggen, af te breken" en dat dit gedeelte van het klooster „in een regulierder form zal worden gebracht en voorts met boomen beplant . . . . zoo nogtans dat bij de voorzegde beplanting in 't oog werde gehouden dat daardoor geen belemmering aan het benoodigde ligt voor het aldaar zijnde *Armschool* en geschiede."

Voorts moeten de verdere stadshuizen in de rooiing van de school aan de zuidzijde van het klooster door de stad worden gerepareerd en onderhouden ten einde die te verhuren.

Uit deze resolutie schijnt men af te moeten leiden dat de armenschool gevestigd is geweest aan de zuidzijde van het kloosterplein waar nu de artillerie-cursus gehouden wordt.

---

1 Voor de juistheid dier verklaring pleit, dat zij volkomen in overeenstemming is met het opschrift: „per angusta ad augusta".

2 Zie ordonnantie op de armenscholen binnen de stad Delf en Delfshaven (Gearr. 1731 en 1732).

In het Ste. Aachtenklooster was nog van stadswege eene weverij (Fabricq van Weeverye) ingericht in een huis bewoond door den „fabriqueur” Jacobus van Wijngaarden. Dit blijkt uit eene resolutie van Burgemeesteren van 11 April 1780.

DE GEBOUWEN ALS MILITAIR VERBLIJF.

Reeds meermalen maakten wij melding van het gebruik van verschillende gebouwen in het Ste. Agathaklooster voor militaire doeleinden.

Een onderzoek in het Delftsche Gemeente-Archief ingesteld naar het tijdstip waarop het garnizoen in Delft kwam en in het klooster werd ingekwartierd, leidde tot het volgende resultaat.

Op 25 en 26 Januari 1781 kwam het eerste „notabele” garnizoen in Delft; het bestond uit de compagnie artilleristen van den kapitein Wildrik en uit het geheele Regiment van den Erfprins (den lateren Koning Willem I). Men trachtte deze troepen in stadswoningen en in ledig staande huurhuizen onder dak te brengen, maar uit gebrek aan voldoende localiteit werd besloten tegen het stadhuis een houten loods aan te bouwen en een hoofdwacht te stichten. In het Prinsenhof werden alleen eenige arrestkamers ingericht die bij resolutie van Burgemeesteren van 15 Juni 1782 gesteld werden onder den van stadswege benoemden „Toeziender”, waartoe werd aangewezen de „knaep van de Saay en Cansaayhallen” Johan Peter Schleissert die, zooals wij reeds zagen, in het Prinsenhof woonde en aan wien het vrije acces tot deze vertrekken verleend werd.

Het regiment vertrok in 1783 naar Nijmegen.

Eerst in 1790 vinden wij weder van eene inkwartiering van troepen waarbij het Prinsenhof betrokken werd, melding gemaakt.[1]

Het eerste bataillon van het Regiment Oranje-Gelderland kwam namelijk op 25 December van dat jaar te Delft in garnizoen. Die troepen werden op de Groote Markt opgesteld en de officieren tot aflegging van den gebruikelijken eed in de Burgemeesterskamer gerequireerd. Dáár werd hun bericht, dat alles in het Prinsenhof in gereedheid was gebracht om de manschappen op bier, brood en kaas te onthalen en te logeeren

[1] Mem. van Burgemeesteren van 25 December 1790.

totdat de verschillende huizen die voor het garnizoen gehuurd werden in orde zouden zijn gebracht. Het was dus eene tijdelijke vestiging in het Prinsenhof. In 1793 werd door de stad een huis op de Voldersgracht aangekocht en dit tot kazerne ingericht. [1]

In 1795 werden te Delft een bataillonsstaf gevestigd en het artilleriekorps georganiseerd.

Eerst in 1799 werd besloten het Prinsenhot tot kazerne in te richten maar alleen voor troepen op aan- of doormarsch. De resolutie waarbij dit bepaald werd bevat nog eene aanwijzing omtrent eene andere bestemming die aan eenige lokalen in dat gebouw gegeven werd, namelijk tot het houden van de zittingen van het *Departementaal Bestuur van de Delf.*

Bij resolutie namelijk van de Municipaliteit van 9 Febr. 1799 werd, ter voldoening aan een besluit van het *Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek* bevolen, dat het Prinsenhof zou worden schoongemaakt en aldaar de noodige vertrekken provisioneel ingericht voor de zittingen van bovengenoemd Bestuur, hetwelk voor dit gebruik gehouden was zekeren huur te betalen.

Aan dat bevel werd blijkbaar niet spoedig gevolg gegeven, daar op 20 Febr. 1799 opnieuw melding wordt gemaakt van een Besluit van het Uitvoerend Bewind omtrent het *spoedig* in orde maken der bewuste lokalen. Het Departementaal Bestuur bleef tot 6 Sept. van dat jaar in het Prinsenhof en betrok toen een huis dat het voor zijne zittingen aangekocht had; de ontruimde lokalen werden daarop tot kazerne ingericht. [2]

Het Prinsenhof schijnt na dien tijd, voor een deel althans, steeds als kazerne te zijn gebezigd. Aan wijlen den heer P. S. Kleyn van Willigen te Delft dank ik de mededeeling, dat blijkens hem door den gepensionneerden Luitenant-Generaal van Meurs verstrekte inlichtingen, het Prinsenhof, zooverre diens herinneringen strekken, dus tijdens de Fransche overheersching, als kazerne gebruikt werd, en dat het in 1814 werd betrokken door het eerste bataljon artillerie van linie.

Het bleef aan het wapen der artillerie huisvesting verleenen tot 1 Augustus 1878, toen de 9de en 10de kompagnie van het opgeheven 1ste regiment vesting-artillerie dit garnizoen verlieten.

Daarna werd een deel van het hier verblijfhoudende 1ste bataljon

---

1 Resol. van Burgemeesteren van 19 December 1793.
2 Mem. van de Municipaliteit van 4 Sept. 1799.

van het 4de regiment infanterie in het Prinsenhof gehuisvest. Thans bewonen nog slechts eenige gehuwde militairen enkele vertrekken, terwijl eenige lokalen dienst doen als magazijnen voor berging van militaire benoodigdheden.

Ook in de Ste. Agathakazerne zijn groote kleedermagazijnen ingericht. Zooals wij reeds zagen, werden de gebouwen aan de zuidzijde van het groote kloosterplein deels voor militair hospitaal deels voor magazijn bestemd.

Sedert 1860 zijn de gebouwen van het voormalig Ste. Agathaklooster (met inbegrip dus van het Prinsenhof) die door het Departement van Oorlog gebruikt worden, hoewel eigendom der gemeente, in onderhoud bij de genie. Deze regeling werd getroffen bij de overeenkomst van 24 December 1860, toen het Prinsenhof door de gemeente Delft, ten behoeve van het Rijk kosteloos tot militair gebruik werd afgestaan.

V.

DE RESTAURATIE EN DE OPENING VAN DE :: GROOTE ZAAL IN HET PRINSENHOF. ::

Na de lotswisselingen die de Groote Zaal in het Oude Hof in den loop der tijden had ondergaan en de verwaarloozing waaraan zij vooral sedert het laatste gedeelte der vorige eeuw had blootgestaan, was zij in een toestand van groot verval geraakt.

De zoldering was onoogelijk geworden; verf en vuile vernis hadden de beschildering bijna geheel aan het oog onttrokken, gaten waren in die zoldering gemaakt om de gymnastiektoestellen te bevestigen, schoorsteenen en vloer verkeerden in ellendigen staat; ook de trap en de toegang er heen waren geheel verwaarloosd en er bestond alle reden om zich te ergeren over een toestand weinig strookende met den eerbied dien men voor deze plaats behoorde te koesteren.

Toch werd gedurende de geheele eerste helft der vorige eeuw, die zich kenmerkte door een volslagen gemis aan belangstelling in onze geschiedkundige monumenten, geene poging aangewend om aan dien toestand een einde te maken.

Eerst in 1849 ging er in 's Lands Hooge Raadzaal een stem op om te protesteeren tegen dit gemis aan eerbied.

De heer Groen van Prinsterer was de eerste die aan de Regeering verzocht voor het onderhoud van het Prinsenhof het noodige te willen doen. In de zitting van 21 December 1850 kwam hij op de zaak terug en merkte op dat het, naar het oordeel van zeer velen, niet met de eer der natie overeenkwam, dat zij uit dat gebouw financieel profijt trok.

Hetgeen in de Handelingen der Staten-Generaal op deze rede volgt is kenmerkend voor den tijd van groote onverschilligheid, waar het onze monumenten betrof. „Daar niemand meer het woord verlangt, worden de beraadslagingen gesloten."

Kort te voren had de heer J. C. Perk te Delft in het *Muzen-Album* van 1849 (Iste deel), aan zijne verontwaardiging over den treurigen toestand van het Prinsenhof lucht gegeven in eene ontboezeming, getiteld: „In het Prinsenhof te Delft", waarin heftig tegen de ontheiliging van die plek werd uitgevaren. Een drietal coupletten van dit gedicht strekken hiervan ten bewijze:

Wat voert van Willem's graf den pelgrim peinzend henen
  Naar 't door een krijgerdrom ontheiligd hofgebouw,
Waar zich het moordend lood gegroefd heeft in de steenen?" —
  Hij weeklaagt op die plek, om Neêrlands grootsten rouw.

. . . .

En toch — de naneef zie een prachtig grafgesteente
  Verrijzen waar zijne asch ten groeve werd vergâard —
Wat baat die marm'ren praal op 't lang vermolmd gebeente,
  Nu deez' vergeten hal niets vorstlijks heeft bewaard?

Wat baat het, dat daar ginds metalen beelden rijzen,
  Zoo lang een woeste drom hier Willems beeld verbant?
Zoo lang men zaal en gang in 't Prinsenhof blijft wijzen,
  Ontheiligd en ontsierd door snoode taal of hand?

Ook in het *Album van het Genootschap onder de zinspreuk Tandem fit surculus arbor, te Delft* van datzelfde jaar schreef genoemde heer een gedicht *„Op den Stads-Doelen te Delft"*, waarvan een couplet op het Prinsenhof betrekking heeft; het luidt aldus:

  Zoo heb ik eens — die roeping trouw —
Mijn vaderstad! een lied gezongen,
Als mij de borst werd toegedrongen
  Van weemoed, in het Hofgebouw,

Dat — eens Oranje en Holland's Staten
Ter woonplaats en vergaderzaal —
Thans wordt ontheiligd door soldaten,
Wier vloek en bandelooze taal,
— Ten spijt der onwaardeerbare uren,
Die er Prins Willem heeft doorleefd —
Een vlek wierp op die heil'ge muren,
Die — reeds te lange — daaraan kleeft!

In 1852 werd in de afdeelingen der II^{de} Kamer de wensch geuit dat de Regeering zich het lot zou aantrekken van het gebouw te Delft, waar Prins Willem I gedurende den laatsten tijd zijns levens gewoond had.

Ingevolge dezen wensch gelastte de Minister Thorbecke den Ingenieur van den Waterstaat, belast met den dienst der Landsgebouwen, Musquetier, het gebouw te onderzoeken.

Deze antwoordde bij missive van 9 November 1852, dat hij met een der leden van „de fabricage" van Delft het Prinsenhof bezocht had. Hij deelde in den brief de volgende bizonderheden mede:

„Tot 1775 was het Prinsenhof ingericht tot zoogenaamde Saaihal;[1] destijds is ook het gedeelte langs de straat er bij gebouwd en diende voor de latijnsche scholen.[2]

Sedert 1795 is dit voormalig verblijf van den Stadhouder tot kazerne ingericht en steeds daartoe gebezigd. Thans is het in gebruik bij het Regiment Artillerie.

Van de historische herinnering bestaat nog de zoogenaamde *Ridderzaal (!)* (thans voor gymnastiekoefeningen ingericht). Aldaar vindt men nog eene beschilderde zoldering, benevens twee schoorsteenmantels op marmeren kolommen. Het aldaar vroeger aanwezige goudlederen behangsel (?) bestaat niet meer.

De trap waarop de aanslag op het leven van den Prins heeft plaats gehad is nog aanwezig, hoewel de treden thans van hout zijn, en vroeger hoogst waarschijnlijk uit hardsteen zullen bestaan hebben.

Insgelijks is nog aanwezig de uitgang waardoor de moordenaar heeft trachten te ontvluchten.

Overigens zijn er achtereenvolgens eenige veranderingen aangebracht door het tot andere doeleinden inrichten van eenige

---

1 Het jaartal 1775 was ik niet in staat te controleeren.
2 Deze mededeeling strookt met de onderstelling voorkomende op blz. 38 onderaan.

gedeelten van dit gebouw: zoo zijn bijv. de vroegere stallen afgebroken en tot eene armenkerk ingericht; hier en daar zijn sommige binnenmuren weggenomen tot het verkrijgen van grootere lokalen.

De tegenwoordige Fransche Kerk te Delft was voorheen hofkapel, en deze heeft nog steeds een uitgang op de binnenplaats der tegenwoordige kazerne.

Het gebouw dat altijd door het stedelijk bestuur der stad Delft wordt onderhouden is in een vrij goeden staat en draagt de teekenen van nog hecht en sterk te zijn."

De Minister, met dit juist niet zaakrijke en grondige rapport gewapend, wachtte de beraadslagingen in de Tweede Kamer af. In de zitting van 26 November 1852, nam baron Sloet tot Oldhuis het woord en hield de volgende rede:

„Ik meen de aandacht van den heer Minister ernstig te mogen inroepen op een onderwerp, hetwelk reeds meer in deze Vergadering is aangeroerd. Wij hebben in deze stad twee schoone standbeelden voor Willem I, voortgesproten uit de dankbare hulde van volk en Vorst voor de nagedachtenis van den grondlegger onzer vrijheid. Maar weinig strookt daarmede, dat de woning van dien grooten man, waar hij het laatst geleefd heeft en den marteldood gestorven is, voortdurend blijft strekken tot een verblijf van soldaten. Ik herinner mij, in de vallei van Montmorency zijnde, dat men mij wees de woning, waar Rousseau het laatst had geleefd, in denzelfden toestand, waarin de wijsgeer die bewoond had en waarin hij aldaar gedacht, gedweept, gewerkt en geschreven had. In andere landen beschouwt men de woningen van voortreffelijke mannen uit vorige tijden, als nationale monumenten, die men angstvallig in denzelfden toestand tracht te houden. En wanneer nu de vreemdeling in Delft komt, en vraagt aan een Delftenaar: „waar is de woning van dien grooten grondlegger van de staatkundige vrijheid, niet alleen van ons land, maar van Europa?" dan hoop ik, dat die Delftenaar genoeg gevat zal zijn om eene of andere uitvlugt te bedenken, ten einde zich van den vrager af te maken, liever dan hem te geleiden naar de kazerne, en hem te brengen op die vuile trap aldaar en te zeggen: hier is de plek, waar Vader Willem de laatste roerende bede aan het Opperwezen deed, toen hem de doodelijke kogel trof: „Mijn God, bewaar mij en mijn arm Volk!" — Ik vertrouw van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat hij, hoezeer ook overkropt met veelvuldige werkzaamheden, echter den tijd zal kunnen vinden om ook eens

aan deze aangelegenheden te denken. Ik hoop, dat hij middelen zal kunnen in het werk stellen om de soldaten te doen verhuizen en om dit gebouw weder naar den deftigen, eenvoudigen stijl van de zestiende eeuw te laten inrigten."

De Minister Thorbecke beantwoordde deze rede:

„De geachte spreker heeft de belangstelling ingeroepen voor het behoud van de woning van Willem den Eerste. Dat tot aandrang door den geachten spreker het voorbeeld van de woning van Rousseau werd gebezigd, is mij eenigszins verrassend voorgekomen. Nadat eenige eeuwen zullen verstreken zijn, wat zal er dan met de woning van Rousseau zijn gebeurd? Ik geloof ook niet, dat die Delftenaar, die door een vreemdeling zou worden aangesproken met de vragen, door den geachten spreker gesteld, zich in verlegenheid behoeft te vinden. Hetzelfde toch wat met de woning van Willem den Eerste is geschied, is in alle landen van tijd tot tijd gebeurd met de woningen van hoogst beroemde en zeer verdienstelijke mannen. Een toeval, de nood, heeft in tijden waarin men het niet verhinderen kon, zoodanige woning tot ander gebruik doen bestemmen, en nadat op die wijze bestemming en innerlijke inrichting waren veranderd, was de oorspronkelijke vorm niet te herstellen. Zoo is het gegaan met de woning van Willem den Eerste; eene groote zaal en de trap welligt, waarop de moordenaar ontvlugtte, zijn overgebleven. Of er meer van vroeger behouden is, durf ik niet verzekeren, en mag ik naar de berigten niet aannemen. Ik heb er opzettelijk onderzoek naar laten doen, en of nu in de tegenwoordige vermenging met de overige deelen van het gebouw dat gedeelte zal kunnen worden behouden, is de vraag. Ik zeg daarop voor het oogenblik noch ja, noch neen, maar ik wensch niet dat eene beschuldiging tegen onze natie daarover worde geformeerd, dat de woning van Willem den Eerste niet meer gaaf is. Had men de verandering kunnen voorkomen, en daarop altoos de aandacht vestigen, het zou geschied zijn; maar in de lotgevallen van dit land sedert den dood van Willem den Eerste mag meer dan ééne reden liggen om in dat opzicht onze voorvaderen te verschoonen."

's Ministers antwoord lokte geen repliek uit. Op 19 April 1853 kwam de Minister van Reenen aan het bewind en de zaak bleef op nieuw rusten tot de volgende begrooting.

In de zitting van 3 December 1853 hernieuwde mr. J. van Lennep den aanval.

„Mijnheer de Voorzitter, sir Walter Scott begint een van zijne tot nog toe niet overtroffene werken, hetwelk den titel voert *Old Mortality*, met de aandoenlijke voorstelling van een grijsaard, die Schotland doorreist met het doel om overal alle oude gedenkstukken, waaraan historische herinneringen verbonden zijn, op te sporen, zoover ze zijn ingestort weder te herstellen, ze te zuiveren van onreinheid en mos.

De voorstelling van den Schotschen schrijver heeft in zijn tijd bij zijne natie een levendigen indruk te weeg gebracht, en het loffelijke doel, dat hij voor oogen had, is door hem bereikt geworden. De zucht voor oudheidkundige nasporingen, de zucht voor het herstel van historische gedenkstukken is in zijn vaderland, is in geheel Groot-Brittannie meer en meer opgewekt, en onder de bescherming van aanzienlijke en vermogende mannen hebben zich overal oudheidkundige genootschappen gevormd, met het doel om de historische herinneringen des vaderlands levendig te houden.

Ook in ons vaderland is in de laatste tijden de zucht om zoodanige historische herinneringen in waarde te houden en op te sporen, meer en meer aangewakkerd. Onze natie kan zich niet verheugen in het bezit van een genoegzaam aantal hooggeplaatste mannen, zoo mild door de fortuin gezegend, dat hun invloed, hunne bijdragen alleen dergelijke onderzoekingen in stand kunnen houden. Maar ook de Regeering zelve zou, met het oog op de sommen, haar toegekend voor een dergelijk doel, het voetspoor van Groot-Brittannie zelfs niet in de verte kunnen drukken. Doch wat kan de Regeering doen, terwijl zij het aan individuen overlaat om zich te vereenigen, en onderling, door het verzamelen van oudheden of het oprichten van gedenkteekenen, de herinneringen van het verledene in stand te houden? De Regeering kan zorgen dat die herinneringen, voor zoover zij aanwezig zijn en in onmiddellijk verband staan met den roem en den luister van het voorgeslacht en van de stamhuizen, die over ons geregeerd hebben, niet geheel verloren gaan, of dat, waar zij te niet gegaan zijn, zij onder eene nieuwen vorm weder in 't leven geroepen worden.

Er zijn twee onderwerpen van dezen aard, welke ik onder de aandacht der Regeering wenschte te brengen. In de eerste plaats wensch ik hare aandacht te vestigen op zeker gebouw te Delft, in welk gebouw vroeger Willem de Eerste zijne plannen voor het behoud, voor de grootheid van ons vaderland, bij den

worstelstrijd, dien hij met het machtige Spanje voerde, ontwierp en beraamde; dat gebouw, waarin hem de gravenkroon over Holland zou gebracht zijn geworden, hadde hem in datzelfde gebouw het lood eens moordenaars niet getroffen. De bestemming, thans aan dat gebouw gegeven, is (men vergeve het mij) eene onwaardige; zij is onwaardig, omdat daardoor de herinnering uitgewischt wordt aan het groote en goede daar verricht, en het wekt bij ieder, die de grijze stad doortrekt, een pijnlijk gevoel op, als hij het tegenwoordige gebruik ontwaart, aan dat gebouw gegeven. Ik weet zeker, Mijne Heeren, dat ik, dit punt aan de aandacht der Regeering onderwerpende, bondgenooten zal vinden niet alleen bij hen, die met mij in Willem den Eerste een kampvechter voor het geloof, een strijder tegen gewetensdwang, een Vader des Vaderlands zien, maar ook zelfs van hen, die in hem alleen erkennen den grondlegger van de onafhankelijkheid der Vereenigde Nederlanden. Ook zij die in der tijd toejuichten de oprichting van het standbeeld, dat niet ver van hier ter zijner eere werd opgericht, ook zij zullen het evenzeer toejuichen, dat men het gebouw door mij bedoeld, aan zijne oorspronkelijke bestemming teruggeve, evenals ik, evenals wij allen toejuichen, dat aan Gaspard de Robles, heer van Belly, ofschoon een Spanjaard, nog heden ten dage door Friesland dank toegebracht en hem ter eere het gedenkteeken hersteld is, hetwelk herinnert hetgeen hij eenmaal voor die provincie gedaan heeft."

. . . .

De Minister van Reenen repliceerde:

„Ik wil alleen dit antwoorden aan den geachten spreker uit Steenwijk (den heer Van Lennep), dat de Regeering evenzeer als hij het meeste belang stelt in het behoud van de geschiedkundige herinneringen van ons vaderland, en dat zij zal onderzoeken wat van haren kant gedaan kan worden nopens de zaak, waarop de spreker de aandacht heeft gevestigd."

Hoewel de Minister Van Reenen tot 1 Juli 1856 aan het bewind bleef, schijnt het toegezegde onderzoek niet te hebben plaats gehad. Ook de opvolgende Ministers konden tijd noch gelegenheid vinden de zaak opnieuw ter hand te nemen en zij bleef in 's Lands Vergaderzaal nog 30 jaar lang rusten!

Buiten de Kamers werden gedurende dit lange tijdsverloop

enkele stemmen vernomen die echter weinig weerklank vonden. Zoo schreef Prof. N. C. Kist in 1854 naar aanleiding van de rede van mr. van Lennep: „Gehoor vinde de bede door mr. J. van Lennep onlangs in de Tweede Kamer der Staten-Generaal ontboezemd: dat vooral aan deze plaats eene bestemming ten deel valle, welke haar voor verachting en ondergang vrijwaart en, meer dan thans het geval is, op waardige wijze als een vaderlandsch gesticht doet in stand blijven. [1]

Vele jaren daarna, in 1873, vatte jhr. mr. Victor de Stuers de pen op om in „Holland op zijn Smalst" den ellendigen toestand van het Prinsenhof af te schilderen. Zijne ontboezeming die zeker — meer dan eenig geschrift — de gemoederen in Nederland omtrent het verval van onze monumenten en van onze kunst wakker schudde, moge hier voor zooveel het Prinsenhof betreft eene plaats vinden:

„Een ander verwaarloosd staatsgebouw is het Oude Hof te Delft, eenmaal het paleis van den Zwijger, thans eene artillerie-kazerne.

Een gedienstige kanonnier toont aan de talrijke bezoekers (vooral Engelschen en Amerikanen ondernemen pelgrimaadjes daarheen) de plek waar de stichter van ons volksbestaan doodelijk getroffen werd, en de sporen die het moorddadig lood in den wand achterliet. Deze sporen worden door de herhaalde betasting der bezoekers in diermate vergroot, dat men op het einde van het jaar zou meenen te staan voor een gat door bommen geboord! Een jaarlijksche kalkvulling herstelt intusschen de oude proporties en de bezoeken en betastingen beginnen opnieuw. Dit tafereel zou alleen tot lachen wekken, indien de geheele toestand van het Oude Hof ons niet met schaamte moest vervullen. Met welk een ijver wordt niet de nagedachtenis van den Zwijger verdedigd, zelfs tegen de geringste insinuatie, die sommige hedendaagsche geschiedschrijvers zich veroorloven. Ongetwijfeld heeft die ijver een loffelijken grond. Maar wat moet men denken, wanneer men ontwaart dat de plek waar Prins Willem voor onze onafhankelijkheid gevallen is en die

---

[1] Mr. J. Soutendam in de Konst- en Letterbode van 1861 onder den titel „Een onbekend meesterstuk" en de Delftsche Courant van Sept. van dat jaar vestigden de aandacht op de schoone steenen wenteltrap in de Ste. Agatha kazerne ten einde de militaire autoriteit op te wekken dit kunstwerk, dat volgens een gerucht dreigde afgebroken te zullen worden, te behouden. Het antwoord dat deze artikels uitlokten was eene geruststelling en eene verzekering tevens dat geene werken aan het kloostergebouw zouden uitgevoerd worden dan het inrichten van enkele lokalen tot kleedermagazijnen. De torenspits werd toen echter afgebroken.

voor ieder Nederlander een heilige plek moest wezen, veranderd is in morsige kazernetrap! In Frankrijk eert men de martelaren beter; op de plaats waar Lodewijk XVI slechts eenige jaren begraven is geweest, heeft men eene Chapelle expiatoire gesticht."

Eerst in 1883 werd de instandhouding van het Prinsenhof in de Tweede Kamer op nieuw ter sprake gebracht, thans gelukkig met het gewenschte gevolg. In de zitting van 13 December hield de heer J. J. van Kerkwijk de volgende rede:

„Ik heb een beleefd verzoek aan de Regeering. Zooals men weet is het Agathaklooster of Prinsenhof in Delft, waar de groote Zwijger den laatsten tijd van zijn leven heeft doorgebracht en vermoord is, in een schandelijken toestand. Men behoeft slechts daar te komen om zich te schamen dat eene plaats, waaraan zulke belangrijke historische herinneringen verbonden zijn, zich in zulk een toestand bevindt.

Nu heeft de Minister van Oorlog ons medegedeeld, dat in den loop van het volgende jaar een gedeelte van het Agatha-klooster zal worden ontruimd als artilleriekazerne. Wanneer men daarbij bedenkt, dat het den 10den Juni [1] van het volgend jaar drie eeuwen geleden zal zijn, dat de groote Zwijger, de grondlegger van onze vrijheid, werd vermoord, dan geloof ik tot de Regeering het bescheiden verzoek te mogen richten, om zoo mogelijk te zorgen dat op dien gedenkwaardigen dag de plaats, waar de Zwijger is vermoord, niet langer in zulk een schandelijken toestand verkeere als tot heden het geval was. Het moge geld kosten, maar een volk, dat zijne vrijheid lief heeft, brengt gaarne hulde aan de nagedachtenis dergenen, aan wie het die vrijheid verschuldigd is."

De Minister van Binnenlandsche Zaken mr. J. Heemskerk Az., antwoordde hierop:

„Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het onderwerp door den geachten spreker ter sprake gebracht zeer gaarne in overweging nemen, dat wil zeggen, in overleg treden met mijn ambtgenoot van Oorlog, onder wiens Departement op dit oogenblik dat gebouw behoort.

Ik behoef niet te zeggen, dat de vaderlandlievende gevoelens door den geachten afgevaardigde uitgedrukt, bij mij weerklank vinden, en het mij leed zou doen dat eene plek, waarop een

---

[1] Men leze den 10den Juli.

der treurigste, maar ook een der merkwaardigste voorvallen van onze geschiedenis heeft plaats gehad, niet meer herkenbaar zou zijn.”

Van ’s Ministers instemming met het verzoek van den heer van Kerkwijk bleek spoedig, toen hij op 9 Mei 1884 aan de Tweede Kamer eene verhoogingswet indiende waarop o. a. voorkwam eene som van f 11000 voor de restauratie van het Prinsenhof. Als toelichting tot deze voorgestelde verhooging schreef de Minister:

„In de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 13 December 1883 werd de aandacht der Regeering gevestigd op de wenschelijkheid om ter gelegenheid van den 300sten verjaardag van den dood van Prins Willem I de lokalen in het Prinsenhof te Delft, welke het tooneel van deze gebeurtenis waren en thans door het Departement van Oorlog tot berging van nachtleger gebruikt worden en in onooglijken toestand verkeeren, op voegzame wijze in orde te brengen.

„Tot verwezenlijking van dit zijns inziens gelukkig denkbeeld, heeft de ondergeteekende de noodige voorbereidende stappen gedaan. Nadat de Minister van Oorlog de toezegging had gegeven de bedoelde lokalen te ontruimen, heeft de gemeenteraad van Delft met de meeste bereidwilligheid besloten die voor het voorgenomen oogmerk kosteloos aan het Rijk in gebruik te geven.

„De bedoeling is deze lokalen te herstellen, de fraai beschilderde zoldering en de schoorsteenen der groote zaal waarin de Prins den laatsten adem uitblies en het trapportaal, waar de moord gepleegd werd, te restaureeren. Voorts in de groote zaal eenige stoffeering aan te brengen in den stijl van het vertrek, alsmede er eene kleine verzameling te plaatsen van afbeeldingen en voorwerpen, betrekking hebbende op den Vader des Vaderlands.

„Tot bestrijding der hieraan verbonden uitgaven is het artikel gewijzigd en verhoogd met eene som van f 11000, waarvan f 9000 à f 10000 zullen zijn bestemd voor de eigenlijke restauratie van de lokalen en het overige om een begin te maken met de aanschaffing van eenige meubelen, portretten enz.

„Een volgend jaar zal waarschijnlijk ten aanzien der stoffeering en meubileering nog een matig bedrag te besteden zijn.”

Het Voorloopig Verslag luidde:

„Sommige leden achtten het tegenwoordig oogenblik voor de uitvoering van het denkbeeld der Regeering minder gelukkig

gekozen, en gaven in overweging dezen post tot de begrooting van 1885 te verschuiven. Op zich zelf waren vele leden overigens bereid de aangevraagde gelden toe te staan, mits de Minister kon verklaren dat de beoogde restauratie daarvoor geheel zou worden voltooid, en aan de Kamer eene opgave verstrekte van het bedrag, dat in een volgend jaar nog voor stoffeering en meubileering zou te besteden zijn."

Daarop antwoordde de Minister:

„Het schijnt dat voor de restauratie van het Prinsenhof geen gelukkiger oogenblik te vinden is dan dat waarop herdacht wordt dat aldaar voor drie eeuwen Prins Willem I het leven liet. Overigens zij opgemerkt dat het initiatief tot dezen maatregel is uitgegaan van de Tweede Kamer zelve.

„Het laat zich aanzien dat met de gevraagde som de restauratie geheel zal kunnen worden voltooid. Voor stoffeering en meubileering zal over 1885 nog een bedrag van f 3000 te besteden zijn."

De aangevraagde verhooging werd zonder discussie door de Staten-Generaal ingewilligd.

Intusschen had deze Minister zich met zijn ambtgenoot van Oorlog verstaan omtrent de overneming van de Historische Zaal, den aangrenzenden gang, den uitgang naar de Schoolstraat, de trap en de conciergewoning welke, evenals de overige gebouwen van het Prinsenhof aan de gemeente Delft in eigendom toebehooren. Zij zouden eerst aan de Gemeente worden teruggegeven en daarna aan het Departement van Binnenlandsche Zaken overgedragen.

Bij brief van 20 Juni 1884, n°. 56, V^{de} afd. Genie, werd de Garnizoens-Commandant te Delft door den Minister van Oorlog gemachtigd tot de overgave aan de gemeente van de bovengenoemde lokaliteiten. Het gebruik van de trap ten behoeve der militairen bleef daarbij verzekerd, terwijl het onderhoud van portaal en trap voor rekening zou komen van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

De overdracht aan laatstgenoemd Departement werd vooralsnog uitgesteld, daar de Gemeente over de zaal wenschte te beschikken voor het houden eener tentoonstelling ter viering van den 300jarigen gedenkdag van 's Prinsen dood.

De Minister willigde het deswege gedane verzoek van Burgemeester en Wethouders van Delft in en bepaalde dat uiterlijk op 10 September 1884 de lokalen aan zijn Departement zouden overgedragen worden.

Deze tentoonstelling werd op den 10den Juli, 's Prinsen sterfdag, door den Minister Heemskerk geopend. Zij omvatte eene verzameling voorwerpen, documenten, schilderijen, prenten, penningen enz. betrekking hebbende op den Prins van Oranje en zijn Huis.

Na afloop der tentoonstelling werden de bedoelde localiteiten bij proces-verbaal van 22 September 1884 door de gemeente aan het Departement van Binnenlandsche Zaken ten gebruike overgedragen.

Eerst nu kon met de restauratie een aanvang worden gemaakt. Deze geschiedde onder de leiding van den Rijksbouwkundige voor de onderwijsgebouwen enz. J. van Lokhorst, in overleg met Jhr. Mr. Victor de Stuers en den architect der Rijksmuseumgebouwen Dr. P. J. H. Cuypers. De uitvoering werd opgedragen aan den aannemer J. den Braanker te Delft.

Men ging bij de restauratie van het denkbeeld uit dat de zaal zooveel mogelijk met behoud van het oude, moest worden teruggebracht in den stijl van de *eerste* helft der XVIde eeuw, zooals zij zich zal hebben voorgedaan op het tijdstip dat de Prins voor goed zijn intrek in het Ste. Agatha-klooster nam.

Men had eene duidelijke aanwijzing in den vorm der sleutelstukken en kraagsteenen die de balken der zoldering dragen en die laat gothische profielen uit het einde der XVde of het begin der XVIde eeuw vertoonen en in de aanwezigheid der muurkastjes en der nis op pag. 18 vermeld.

Het terugbrengen van de zaal in den stijl van de *laatste* helft der XVIde eeuw zou niet gemotiveerd zijn geweest. Men kan toch als zeker aannemen dat de Prins in 1572 na zijn terugkeer uit Duitschland, bij den berooiden staat zijner financiën, zich wel zal gewacht hebben aanzienlijke kosten te maken tot het inrichten eener zaal, die naar alle waarschijnlijkheid zich nog in goeden staat bevond. Ook de Delftsche magistraat zal in die troebele tijden voor dat doel wel geene gelden beschikbaar gehad hebben.

Als een bewijs hoezeer de vorstelijke familie zich in deze benarde tijden moest behelpen, strekke de hier onderstaande aanhaling uit een brief van Herle, den geheimen agent van Koningin Elizabeth, die kort na den moord van den Prins diens gemalin Louise de Colligny in het Prinsenhof bezocht: „Ik vond haar in een klein donker, melancholiek kamertje. De aanblik was dubbel treurig, haar verdriet en hare rouwkleederen nog

donkerder te zien gemaakt door *de armoedigheid der omgeving*[1].

Bij de restauratie werd zorgvuldig acht gegeven, dat alles wat eenige waarde had uit een oogpunt van kunst of geschiedenis behouden bleef, ook al was dit van latere dagteekening dan het tijdvak waarin de Prins leefde. Zoo werden het beschilderd plafond[2] en de schoorsteenen, die uit het midden der 17de eeuw dagteekenen, met de grootste zorg in orde gebracht.

Terwijl de restauratie in vollen gang was kwam zij nog eens in de Tweede Kamer ter sprake en wel bij de behandeling der Staatsbegrooting voor 1885 (waarop een post van f 3000 voorkwam voor de stoffeering en meubileering van de vertrekken van het Prinsenhof) in de zitting van den 12den Maart van dat jaar. Dr. P. J. F. Vermeulen namelijk nam toen het woord om een lans te breken voor Cornelis Musius en de vroegere beroemde bewoners van het Ste. Agatha-klooster. Zijne redevoering deelen wij hier in haar geheel mede:

„Slechts een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter, naar aanleiding van een wensch in deze Vergadering uitgesproken.

Door den geachten afgevaardigde uit Zierikzee (den heer van Kerkwijk), is verleden jaar bij eene latere verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting, een post voorgesteld, strekkende om eenige lokalen van het zoogenaamde Prinsenhof te Delft, welke het tooneel waren van den dood van Willem van Oranje, te restaureeren en op voegzame wijze in orde te brengen. Ook op deze begrooting vinden wij voor ditzelfde doel een post uitgetrokken. Als geboren Delftenaar verheug ik mij bijzonder in de herstelling van dit oude, mij wel bekende en in vele opzichten zeer merkwaardige gebouw. Bij de restauratie en stoffeering van het te herstellen gedeelte, staat *natuurlijk* het doel op den voorgrond, om ook op deze wijze de herinnering aan den laaghartigen sluipmoord op Willem van Oranje gepleegd, te doen voortleven. Dit is niets meer dan natuurlijk!

Het zij mij echter vergund op te merken, dat aan dit gebouw nog andere historische herinneringen verbonden zijn. Het heeft eene nog oudere geschiedenis. Het Delftsche St. Aagten-klooster was reeds vóór 1581 heinde en ver beroemd om zijne kunstschatten en de geleerdheid zijner bewoners en bewoonsters. Men vindt bij den Delftschen geschiedschrijver Van Bleiswijck,

---

[1] Louise de Colligny door jhr. mr. J. K. J. de Jonge.

[2] De heer W. A. Hopman te Amsterdam volbracht met goed gevolg deze moeilijke taak.

onder anderen vermeld, dat in het begin der 16de eeuw, ter wille van het St. Aagten-klooster veel vreemdelingen naar Delft getrokken werden. Het waren vooral twee namen, die aan die instelling een groote aantrekkelijkheid gaven, de namen Heemskerk en Musius.

(Hier volgt de aanhaling van den reiziger Georg Braun, die wij reeds op pag. 17 vermeld hebben. De heer Vermeulen gebruikte den latijnschen tekst).

Aan den Haarlemmer van Heemskerk, den grooten schilder, wiens kunstwerken het gebouw versierden, en aan Musius, den geleerden humanist, welke met de grootste en rijkste geesten van zijn tijd werd gelijk gesteld, dankte derhalve het St. Aagtenklooster reeds destijds eene glorie, waarvan de herinnering verdient voort te leven.

Ik zal natuurlijk de Vergadering niet bezig houden met de levensbeschrijving van den Delftschen schrijver en dichter of met de opsporing zijner werken; ik meen daarvoor te mogen verwijzen naar de bekende werken van Opmeer, Bleiswijck, Valerius Andreas, naar de *Batavia Sacra* enz.

De geleerdste mannen van zijn tijd stelden de vriendschap van Musius op hoogen prijs; hetzelfde ook deed Willem de Eerste, die als Stadhouder van Philips meermalen de gast was van Musius in hetzelfde St. Aagten-klooster, en die later te vergeefs heeft getracht om het leven van dien werkelijk grooten man te redden.

Nu is mijn eenvoudig en zeer bescheiden verzoek aan den Minister, om bij de herstelling van dit eerbiedwaardig gebouw aan de herinnering van de laatste oogenblikken van Willem den Eerste, tevens de herinnering te verbinden aan de andere bewoners. Reeds door het herstellen van de eens schoone en nu mishandelde schilderingen die nog in het gebouw aanwezig zijn — al is de naam van den schilder daarvan niet met volkomen juistheid meer vast te stellen — zal in zekeren zin de herinnering aan den schilder Heemskerk bewaard worden.

Maar ik zou bovendien wenschen, dat door het aanbrengen van een eenvoudigen gedenksteen, hetzij op de binnenplaats, hetzij in het historische portaal of op eenige andere geschikte plaats, hulde werd gebracht aan den grooten Delftschen poëet en schrijver, wiens uiteinde door Roomsch en Onroomsch evenzeer werd betreurd en die een der aantrekkelijkste figuren was van zijn tijd.

De kosten voor dergelijken steen kunnen niet groot zijn: ik acht het dus onnoodig een amendement tot verhooging van dezen post voor te stellen, maar bepaal er mij toe mijn bescheiden verzoek met nadruk den Minister aan te bevelen.

De Minister Heemskerk beantwoordde deze redevoering:

„Ik zal de belangrijke bijdrage van den geachten spreker betrekkelijk het Prinsenhof en zijn voorstel gaarne in overweging nemen, maar ik wensch eene onjuiste opvatting, die bij hem schijnt te bestaan, weg te nemen.

Hij schijnt te meenen dat de restauratie van het *gebouw* is voorgenomen, maar dat zou wel veel meer geld kosten. Deze post betreft een zeer klein gedeelte. Het gebouw behoort onder het Departement van Oorlog, maar eene zaal en het historische portaal zullen als gedenkstukken van de laatste levensjaren en het afsterven van Prins Willem den Eerste gerestaureerd worden.

Over de verdiensten van Cornelis Musius verwacht de geachte spreker niet dat ik mijn gevoelen zal zeggen, maar ik geloof dat hij in zijne mededeeling der waarheid heeft hulde gedaan.

Dat de schilderingen, die zich bevonden hebben in de zoldering van het salet of eetzaal, waar Prins Willem is gestorven, van den schilder Maarten van Heemskerk zouden zijn, had ik niet gehoord en komt mij eenigszins twijfelachtig voor. Het zijn geniën of welgedane engelen, met muziekinstrumenten voorzien. De zeer interessante schildering is waarschijnlijk uit de 17de eeuw, maar van wie zij eigenlijk is ligt nog in het duister. Ik wil dit punt echter gaarne door meer bevoegden laten onderzoeken en zal het verzoek van den geachten spreker in overweging nemen." [1]

Bij de verdere behandeling der restauratie zullen wij tevens eene meer uitvoerige behandeling geven van de Historische Zaal en van het portaal, in aansluiting van hetgeen daaromtrent reeds op bladzijde 7 is vermeld.

De noordelijke langs de Schoolstraat gelegen en eenigszins gebogen muur der groote zaal is zonder vensters. De muur daar tegenover heeft zeven lichtopeningen, waarvan drie vóór de restauratie dichtgemetseld waren. De vensters zien uit op de tweede binnenplaats van het Prinsenhof.

Iedere lichtopening is door een kruis van gemengden bak- en bergsteen in vier vakken verdeeld. De twee bovenste zijn door

---

[1] Zooals wij op pag. 31 zagen was het de schilder Leonard Bramer, die het plafond in 1668 schilderde.

vaste ramen van glas in lood gedicht. Het glas der beide onderste vakken is in beweegbare houten kozijnen gevat, die bovendien nog door luiken gesloten kunnen worden. Ieder vak is voorzien van twee glasschilderingen, zoodat elk venster acht tafereelen vertoont. Deze stellen voor de wapens van den Prins, die zijner gemalinnen, heerlijkheden enz. volgens onderstaand schema, waarvan de nommers verwijzen naar bijgaande lijst en aangeven welk wapen of welke inscriptie is aangebracht. Deze opschriften en de volgende in den tekst vermeld, zijn in gothische letters uitgedrukt. De cartouchen zijn in den stijl der vroege Renaissance.

I.		II.		III.		IV.		V.		VI.		VII.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
49	50	33	34	37	38	29	30	41	42	45	46	53	54
51	52	35	36	39	40	31	32	43	44	47	48	55	56

1. Wapen van *Gelderland.*
2. Cartouche met opschrift *Gelderland.*
3. Wapen van *Holland.*
4. Cartouche met opschrift *Holland.*
5. Wapen van *Zeeland.*
6. Cartouche met opschrift *Zeeland.*
7. Wapen van *Utrecht.*
8. Cartouche met opschrift *Utrecht.*
9. Wapen van *Friesland.*
10. Cartouche met opschrift *Friesland.*
11. Wapen van *Overijssel.*
12. Cartouche met opschrift *Overijssel.*
13. Wapen van *Groningen en Ommelanden.*
14. Cartouche met opschrift *Groningen en Ommelanden.*

In de volgende 14 ruiten de wapens van de heerlijkheden door den Prins bezeten, elk van een opschrift voorzien:

15. Wapen van *Breda.*
16. „ „ *Diest.*
17. „ „ *Grimbergen.*

18. Wapen van *Rumpt.*
19. „ „ *de Lek.*
20. „ „ *Leerdam.*
21. „ „ *Buren.*
22. „ „ *IJsselsteyn.*
23. „ „ *Tonnerre.*
24. „ „ *Penthièvre.*
25. „ „ *Charny.*
26. „ „ *Waesten.*
27. „ „ *Nyervaert.*
28. „ „ *Chastelbelin.*

De benedenste ruiten zijn gewijd aan Prins Willem I en zijne Gemalinnen:

29. Het volle wapen van *Prins Willem I.*
30. Cartouche met: *Willem I,* Prins van Oranje, Graaf van Nassau.
31. Cartouche met: Geboren te Dillenburg den 25 April 1533.
32. Cartouche met: In deze zaal overleden den 10 Juli 1584.
33. Het wapen van *Anna van Egmond.*
34. Cartouche met: *Anna, Gravinne van Egmond.*
35. Cartouche met: Geboren Anno 1533, overleden op het kasteel te Breda, 24 Maart 1558.
36. Gehuwd met *Prins Willem I,* 6 Juli 1551.
37. Het wapen van *Anna, Hertogin van Saksen.*
38. Cartouche met: *Anna, Hertogin van Saksen.*
39. Cartouche met: Geboren 23 April 1544, overleden te Dresden 18 Dec. 1577.
40. Cartouche met: Gehuwd met *Willem I,* 2 Juni 1561.
41. Het wapen van *Charlotta van Bourbon-Montpensier.*
42. Cartouche met: *Charlotta, Prinses van Bourbon-Montpensier.*
43. Cartouche met: Geboren Anno 1543, overleden te Antwerpen 5 Mei 1582.
44. Gehuwd met *Prins Willem I,* 12 Juni 1575.
45. Het wapen van *Louisa de Colligny.*
46. Cartouche met *Louisa de Colligny.*
47. Cartouche met: Geboren te Châtillon, 28 Sept. 1555, overleden te Fontainebleau 13 November 1620.
48. Gehuwd met *Prins Willem I,* 12 April 1583.

Eindelijk de kwartieren welke het prinselijk wapen samenstellen:

49. Het wapen van *Nassau.*
50. „ „ „ *Catzenellenbogen.*
51. „ „ „ *Vianden.*
52. „ „ „ *Dietz.*
53. „ „ „ *Châlons.*
54. „ „ „ *Orange.*
55. „ „ „ *Genève.*

In de 56e ruit het devies:
„Je Maintiendrai Nassau” en het jaartal 1885.

Langs de wanden der zaal is eene eikenhouten betimmering in laat-gothischen stijl geplaatst. De hoogte dezer betimmering werd bepaald door de plaats der zes bij de restauratie in den noordelijken muur ontdekte muurkastjes [1] die ook omtimmerd werden. Eene muurkast, grooter dan de andere kwam te voorschijn in den zuidelijken muur bij den ingang der zaal.

In den zuidwestelijken hoek der zaal werden twee deuropeningen gedicht en daarvoor in de plaats twee kasten getimmerd, de eene deur gaf toegang tot de soepkeuken der Diaconie, de andere tot de reeks van gebouwen ten westen der achterplaats gelegen. De laatste toegang is echter weder geopend nadat het vertrek waarheen hij thans in de allereerste plaats geleidt met de daaronder gelegen ruimte, bij Besluit van den Gemeenteraad van 18 Juni 1894 aan het Departement van Binnenlandsche Zaken in gebruik werden overgedragen, bij de Historische Zaal aangetrokken en zoowel in- als uitwendig hersteld. [2] De toegang van dit vertrek tot de zoogenaamde Kapel (op de achterplaats) werd tegelijkertijd gedicht (zie daarover blz. 7).

De eikenhouten schoorsteenmantels die zich bevinden de een tegen den westelijken, de andere tegen den oostelijken muur der zaal, werden grootendeels vernieuwd en de marmeren kolommen, die deze mantels dragen, gereinigd en gepolijst; iedere schoorsteennis werd met een oude gegoten ijzeren plaat waarop het wapen van Oranje-Nassau zooals Prins Maurits dat voerde, versierd, welke plaat gevat werd in eene bekleeding van met

---

[1] Zie blz. 20.
[2] De overdracht had plaats bij Proces-verbaal van 25 Aug. 1899.

beeldwerk rijk georneerde baksteenen. Deze tegels of baksteenen vertoonen in basrelief tafereelen uit de geschiedenis van de kuische Suzanna. Zij werden met veel zorg gecopieerd naar de origineelen die in het Nederlandsch Museum te Amsterdam bewaard worden.

De muren der zalen zijn met kalk bestreken en geschuurd, en op twee plaatsen versierd met inscripties omvat in cartouchevormige veelkleurige randen in den stijl van de laatste helft der 16de eeuw.

De inscriptie op den westelijken muur recht tegenover den ingang is gewijd aan den Prins en luidt als volgt:

„Willem, Prins van Oranje, vestigde omstreeks 1572 of 1573 „in dit Convent zijne woning. Den 10den Juli 1584 werd hij bij het „uittreden uit deze zaal, waar hij het middagmaal gebruikt had, „door Balthazar Gerarts verraderlijk doorschoten. Doodelijk „gewond, werd hij op de trap neêrgelegd, terwijl hij de woorden „uitsprak: „Mon Dieu ayez pitié de mon âme; mon Dieu ayez „„pitié de ce pauvre peuple,” vervolgens in deze zaal terug„gebracht, gaf hij den geest.

„Tot herdenking van den dood van Prins Willem van Oranje „op 10 Juli 1584 is deze zaal in 1884—1886 hersteld.”

Op den tegenovergestelden, oostelijken muur treft men eene inscriptie aan, gewijd aan de nagedachtenis van Cornelis Musius:

„Cornelius Musius van Spangen, geboren te Delft 13 Juni „1500, studeerde aldaar bij Johannes Nardenus en vervolgens „in Braband en Frankrijk. In 1538 volgde hij Johannes Colmannus „als Prior van het Sinte-Agatha klooster op. Hij verwierf zich „groote vermaardheid door zijn godsvrucht, beminnelijkheid, „geleerdheid, welsprekendheid en dichtkunst, en was met Prins „Willem van Oranje bevriend. In 1572 werd hij door den Graaf „van der Mark, heer van Lumey opgelicht en den 10 December „te Leiden gruwelijk vermoord.”

Het portaal vóór de Historische Zaal onderging bij de restauratie eene geheele verandering. De uitgang naar de tweede binnenplaats, die men door het afdalen van 5 treden bereikte werd gedicht, een kamer die er later in was getimmerd, uitgebroken en van de ruimte die men zoo verkreeg, door het optrekken van een muur, de keuken van den concierge afgezonderd.

Een vervallen huisje op de binnenplaats werd afgebroken en de daardoor vrijgekomen traptoren gerestaureerd en van een spits voorzien. In het portaal werd een tegelvloer gelegd en

eindelijk tegen den nieuw gebouwden muur van de keuken de volgende Inscriptie aangebracht:

„Het Sinte-Agathaklooster omstreeks 1394 gesticht, was een der aanzienlijkste en rijkste vrouwen-conventen in Holland.

„Het prijkte met talrijke schilderijen van Maarten van Heemskerk, alsmede met een schilderstuk van Desiderius Erasmus. Tijdens het begin van den oorlog tegen Spanje werd het klooster gebezigd tot woning van Prins Willem I en voor de vergaderingen der Staten-Generaal en der Staten van Holland. Later werd het ingericht tot court van de Engelsche lakens en tot Saai-hal; voorts tot een Caritaat-huis en tot woningen o. a. voor de Prinsessen van Portugal, eindelijk tot kazerne; de kerk werd eenigen tijd door de Engelsche, vervolgens door de Waalsche gemeente gebruikt. In de groote zaal vergaderde de Provinciale Synode van Holland. Louise de Colligny, Prinses van Oranje, schonk in dit gebouw den 29sten Januari 1584 aan Prins Frederik Hendrik het leven."

De laatste werkzaamheden van eenige beteekenis aan de gebouwen uitgevoerd hebben bestaan in het afbreken van een onoogelijk waschhuis, hetwelk op de achterplaats tegen de kleine kapel was aangebouwd, waarbij tegelijk het muurwerk hersteld werd, in het restaureeren van de oostelijke helft van het gebouwtje tusschen de Historische Zaal en die Kapel gelegen en ten slotte in de herstelling van de groote zaal boven de Historische en de inrichting van deze tot Gemeente Museum, welke werkzaamheden in 1905 en 1906 werden uitgevoerd. Die restauratie heeft bestaan in het doorbreken van raamopeningen, waarvan de sporen in het metselwerk aanwezig waren, en het daarin plaatsen van raamkozijnen in overeenstemming met die van de Historische Zaal en in het herstellen en gedeeltelijk omkokeren van de muurstijlen en balkdragers.

In het begin van 1909 werd het Gemeente-Museum van Oudheden voor het publiek opengesteld.

De aan de gemeente toebehoorende Ethnographische verzameling, overblijfsel van de opgeheven Indische Inrichting, vond in 1910 eene plaatsing in de bovenzaal van het gebouw gelegen benoorden de „Voorplaetse".

In de Historische Zaal prijkt eene kleine verzameling waarvan hierachter de catalogus is gevoegd. De grondslag er van werd tijdens de restauratie gelegd door den toenmaligen Directeur

van 's Rijks Prentenkabinet den heer J. Ph. Van der Kellen, aan wien de stoffeering der zaal en het aanleggen eener kleine verzameling prenten enz. betrekking hebbende op den Prins van Oranje en zijn tijd waren opgedragen.

Door zijne tusschenkomst werd dan ook een begin gemaakt van eene reeks uitgelezen prenten, thans tot een honderdtal aangegroeid, die in vier klepstandaards prijken. Deze reeks omvat eenige portretten van den Prins, die zijner gemalinnen en vrienden, van beroemde tijdgenooten die in den tachtigjarigen oorlog betrokken waren, en eindelijk de portretten van de leden van zijn huis tot op Prins Frederik Hendrik.

Van eenige meubels dagteekenend uit het midden der 16de eeuw en in het Nederlandsch museum aanwezig, werden getrouwe copiën vervaardigd en deze in de zaal opgesteld, onder anderen van den zetel toebehoorende aan jhr. D. de Graeff van Polsbroek, welke zetel volgens de overlevering door den Prins ten huize van den Amsterdamschen burgemeester de Graeff zou gebruikt zijn.

Twee voorwerpen bleven na afloop der tentoonstelling ter eere van Prins Willem in het jaar 1884 gehouden, in de Historische Zaal achter, en werden in de verzameling opgenomen. De eene is een groote eikenhouten uittrektafel afkomstig van het Delftsche Stadhuis en later naar de Stadsbank van leening overgebracht. Aan de welwillende tusschenkomst van den heer J. N. Verschoor, Directeur van gemelde inrichting, is het te danken dat deze tafel door H.H. Commissarissen der Bank van Leening in bruikleen werd afgestaan.

Het tweede voorwerp is het origineel model in gips van het standbeeld van den Zwijger op het Plein te 's Gravenhage door Royer uitgevoerd, welk model door mevrouw de weduwe J. Eduard Stumpff, geb. van Santen, aan het Rijk ter plaatsing in de Historische Zaal ten geschenke werd aangeboden.

In den loop van het jaar 1887 werden twee eikenhouten tafels door het Departement van Oorlog afgestaan. Deze waren uit het Prinsenhof afkomstig en bevonden zich in hoogst ontredderden toestand in een der militaire magazijnen. Na met zorg te zijn gerestaureerd vormen zij thans een sieraad van de zaal.

Ter versiering van de kale muurvlakten werd in het midden tegen den noordelijken muur een groot als gobelin geschilderd doek opgehangen, een jacht uit het begin der 16de eeuw voorstellende, door den heer Trautwein te Amsterdam vervaardigd.

Ter plaatse waar dit doek tegen den muur hangt is geene

houten lambrizeering aangebracht. Het bedekt eene nis, welke bij de restauratie te voorschijn kwam en waarin men nog schilderwerk aantreft; twee engeltjes die een kroon dragen zijn nog herkenbaar. Kennelijk kroonden zij een beeld van Maria met het kind Jezus.

Voor dat de zaal nog geheel voltooid was, werd zij gedurende één dag ter bezichtiging gesteld en wel bij gelegenheid van het feest op den 10den October 1886 ter eere van Hugo de Groot te Delft gehouden.

Door de welwillende bemoeiingen van den heer J. Ph. van der Kellen, Directeur van 's Rijks Prentenkabinet, was op verzoek van den Minister van Binnenlandsche Zaken voor die gelegenheid eene uitgezochte verzameling prenten, betrekking hebbende op den Prins van Oranje en zijne tijdgenooten en voor het meerendeel uit dat Kabinet afkomstig, tentoongesteld. Enkele voorwerpen waren ter opluistering door particulieren afgestaan, o. a. door den heer A. A. Des Tombe te 's Gravenhage een zeer schoon model in zilver van het ruiterstandbeeld van Prins Willem te 's Gravenhage.

Velen hadden aan de uitnoodiging van den Minister, die zelf tegenwoordig was, gehoor gegeven. Onder de hooge bezoekers merkte men op: den Commissaris des Konings in Zuidholland, de leden der Feestcommissie, mr. W. H. de Beaufort den Feestredenaar, en het Gemeentebestuur van Delft.

De opening der Historische Zaal had zonder plechtigheid plaats op Zondag 17 April 1887.

De Minister van Binnenlandsche Zaken, mr. J. Heemskerk Az., onder wiens bewind de restauratie aangevangen en voltooid was, bezocht de Zaal op dien eersten dag, ten blijke waarvan hij in het boek voor de bezoekers aangelegd, op de eerste bladzijde zijne handteekening stelde.

Kort vóór de opening was schrijver dezes belast geworden met het toezicht op en het beheer van de Zaal en de daarin geplaatste verzameling, terwijl tot concierge benoemd werd P. I. H. Götz, die in 1903 overleed en door A. Tol den tegenwoordigen titularis, vervangen werd.

Daar aan diens woning na de opening nog eenige werken moesten uitgevoerd worden, kon eerst in Mei 1887 de restauratie als geheel voltooid worden beschouwd.

De Historische Zaal mocht zich in de eerste 17 jaren na de

opening in een bezoek van gemiddeld 8000 personen per jaar verheugen; thans is dit getal reeds tot 11000 aangegroeid.

Velen richten hunne schreden naar deze plek voor landgenoot en vreemdeling belangwekkend.

De meeste bezoekers die het Prinsenhof gekend hebben toen het nog door de militairen bewoond was, keeren voldaan terug. Een enkele echter kan een zeker gevoel van teleurstelling niet onderdrukken. Hij verwacht, nu de restauratie voltooid is, een vertrek schitterende in al de pracht der paleizen van de 16de eeuw en gevuld met eene kostbare verzameling voorwerpen door den Prins gebruikt of uit zijn tijd afkomstig: een museum in een vorstelijk verblijf. Hij vindt een eenvoudig versierde kloosterzaal, waarin eenige meubels, meest copiën naar oude uit 's Prinsen tijd en enkele oorspronkelijke uit een latere periode.

Maar hij vergete niet dat de Zaal tijdens 's Prinsen verblijf zeker niet rijk is getooid geweest, [1] dat de oorspronkelijke meubels uit zijn tijd hoogst zeldzaam zijn en dat er zoo goed als geene voorwerpen worden aangetroffen, waarvan men met zekerheid kan zeggen dat zij aan den Prins hebben behoord of door hem en zijne omgeving zijn gebruikt; en hij bedenke vooral dat men 's Prinsen laatste woonverblijf moet betreden, niet om een museum te gaan zien, maar om eenige oogenblikken te vertoeven op de thans in eere herstelde plek waar de Prins geleefd en gewerkt heeft en waar hij voor zijn volk gestorven is.

[1] Zie bladz. 54 en 55.

CATALOGUS

DER

VERZAMELINGEN IN DE HISTORISCHE ZAAL
:: VAN HET PRINSENHOF TE DELFT. ::

In de voorafgaande monografie van het Prinsenhof vindt men op de bladzijden 31 en 57—62 de beschrijving van het inwendige der Historische Zaal, waarin dus zijn opgenomen de plafondbeschildering, de schoorsteenen, geschilderde glazen, en de inscripties op de wanden. Deze zijn dus niet afzonderlijk in den catalogus vermeld, die nu bevat eene opsomming van de tentoongestelde voorwerpen, prenten, schilderijen, meubels enz. en de boeken.

Bij het samenstellen er van is zooveel mogelijk chronologisch bijeengebracht hetgeen op één persoon betrekking heeft, zoodat men schilderijen, prenten, meubels, afgietsels enz. onder één hoofd geplaatst vindt. De boeken vormen echter één geheel; intusschen zijn enkele merkwaardige portretten, in die boeken voorkomende, afzonderlijk in den hoofdcatalogus opgenomen met verwijzing naar het betreffende nummer in de boekenlijst.

De wijze van ontstaan van iedere afbeelding is afzonderlijk omschreven, de gegraveerde prenten uitgezonderd. Staat derhalve onder eenige afbeelding niets vermeld, dan heeft men met eene plaatgravure te doen.

De maten zijn in Meters opgegeven; bij de prenten zooveel mogelijk hetgeen tot de eigenlijke afbeelding behoort. Wanneer de inscriptie's los van de eigenlijke gravure zijn aangebracht, worden twee stel maten genoemd. Is de grens der gravure niet duidelijk te bepalen, dan worden de maten van den indruk der koperen plaat aangegeven. Dergelijke afwijkingen worden intusschen afzonderlijk vermeld. Voor de schilderijen zijn niet de dagmaten binnen de lijst, maar de werkelijke afmetingen van paneel of doek aangegeven.

H. beteekent de hoogte, B. de breedte, L. de lengte en D. de diepte in Meters; met rechts en links worden bedoeld de rechter- en linkerzijde van den aanschouwer, niet die van den afgebeelden persoon.

De prenten waarvan de herkomst niet afzonderlijk is vermeld, werden in de jaren 1884 en 1885 bijeengebracht door den heer J. Ph. van der Kellen, Directeur van 's Rijks Prentenkabinet.

DE GEBOUWEN VAN HET S^TE. AGATHA-KLOOSTER :: MET HET PRINSENHOF TE DELFT ::

AFBEELDINGEN.

1. **Plattegrond** van het Ste. Agatha-klooster met het Prinsenhof zooals het zich in 1886 voordeed, naar eene opmeting en teekening van den heer A. J. Mulder te 's-Gravenhage.

   Uit het Ste. Agathaklooster met het Prinsenhof te Delft, door Jhr. B. W. F. van Riemsdijk. 's-Gravenhage 1886.

2. **Dezelfde plattegrond** tot 1894 bijgewerkt.

3. **Gezicht op de Oude Delft en het Prinsenhof.**

   H. 0.285, B. 0.375.

   Photographie naar een schilderij door **Jan van der Heijden** in de **Collectie Six** te Amsterdam.

   Geschenk van de firma **Roeloffzen Hubner en van Santen** in 1900.

4. **Gezicht op het Prinsenhof te Delft**, zooals het zich in de laatste helft der 17de eeuw voordeed, door **C. Decker.**

   H. 0.176, B. 0.266.

   Uit **Bleyswyck's** Beschrijving van Delft.

   Geschenk van den heer **A. van Hattem Jrsz.** te Rotterdam.

5. **De Hoofdpoort van het Prinsenhof** gezien van het **Oude Delft.**

   H. 0.565, B. 0.185.

   Photographie. Geschenk van de vervaardigers **Pestman & Co.** te Delft.

6. **De Hoofdtoegang van de Historische Zaal** uit de eerste binnenplaats gezien.

   H. 0.22, B. 0.165.

   Photographie. Geschenk van den vervaardiger **H. J. Kouwenberg** te Delft.

7. **De groote Sael op het Princenhof te Delft**, waarop zijn aangegeven de beschilderingen van de wanden der zaal, door **Leonard Bramer.**

   H. 0.18, B. 0.515.

   Gedeeltelijke copie van de teekening uit 1743 van **Terwesten** op het stadhuis te Delft berustende.

8. **De groote Zaal in het Prinsenhof** tijdens eene zitting der Synode, vermoedelijk die van 1754.

H. 0.11, B. 0.275.

Teekening in O. I. inkt door **H. de Winter** aangekocht in 1903.

9. **Plattegrondteekening der Historische Zaal,** zooals die was ingericht voor het houden der Synoden van 1754 en 1755. Geteekend door **Isaak van der Star.**

H. 0.295, B. 0.65.

Geschenk van den heer **A. van Hattem Jr.** te Delft.

10. **De trap in het Prinsenhof,** waar Prins Willem doorschoten werd, uit den gang gezien.

H. 0.27, B. 0.24.

Copie eener aquarel uit 1835 van **G. Lamberts,** door **Jhr. B. W. F. van Riemsdijk.**

Het origineel berust in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

11. **De trap in het Prinsenhof,** uit den gang gezien.

H. 0.147, B. 0.086.

Geëtst door **P. Arendzen** naar eene teekening van **Joh. Bosboom.** Titelplaat van „De Moord van 1584 door J. G. Frederiks." (N°. 45 van den boekcatalogus.)

12. **De trap in het Prinsenhof,** uit de Historische Zaal gezien.

H. 0.113, B. 0.073.

Geëtst in 1894 door Jhr. **B. W. F. van Riemsdijk.**

Titelplaat van dit werk.

13. **Het inwendige der Historische Zaal** en **Gezicht op de plek waar de Prins vermoord werd.**

Twee photographieën genomen en geschonken door den heer **C. L. Mitchel M. D.** te Boston.

14. **De voorpoort en de achterplaats van het Prinsenhof** zooals zij zich in 1894 voordoen.

Twee photographieën.

Geschenk van den vervaardiger den heer **H. J. Kouwenberg** te Delft.

15. **De Fransche Kerk,** voormalige kapel van het Sinte Agathaklooster te Delft, van binnen gezien bij gelegenheid van het houden der oraties door en de prijsuitdeeling onder de leerlingen van het Gymnasium. Door **F. van Bleyswyck.**

H. 0.097, B. 0.104.

Titelprent van een der prijzen.

Geschenk van den heer **A. van Hattem Jrszn.** te Rotterdam.

VOORWERPEN.

16. **Grafsteen van Dom Emanuel van Portugal,** in de Kerk der Waalsche Gemeente te Delft (voormalige Kapel van het Sinte Agathaklooster.)

Photographie.

Geschenk van den **Kerkeraad der Waalsche Gemeente te Delft** in 1908.

17. **Eikenhouten uittrektafel** op balpooten; staande op sierlijke basementen, afwijkende van den gewonen vorm. 1ste helft der 17de eeuw.

H. 0.83, L. 2.13, B. 0.87.

Afkomstig uit het Ste. Agathaklooster. Afgestaan door het Departement van Oorlog.

18. **Eikenhouten tafel** op balpooten met nieuw blad. 1ste helft der 17de eeuw.

H. 0.87, L. 2.13, B. 0.88.

Afkomstig uit het Ste. Agathaklooster. Afgestaan door het Departement van Oorlog.

19. **Twee kleine eikenhouten corbeaux** in laat gothischen stijl, welke gediend hebben om een gewelfje tusschen de balklaag te dragen waarop een schoorsteen der bovenverdieping van een der lokalen in het Prinsenhof rustte. Laatste helft der 15de eeuw.

Afkomstig van de afbraak bij de verbouwing van eenige vertrekken in 1887.

20 **Eikenhouten sleutelstukken** en **zandsteenen kraagsteenen**, gediend hebbende als balkdragers. Begin 16e eeuw.

Afkomstig van de afbraak bij de verbouwing in 1887.

21. **Vijf steenen kogels** in den kelder onder de Historische Zaal gevonden.

22. **Tien afgietsels van eikenhouten balkdragers in de kap van de voormalige kapel van het Sinte Agathaklooster.** De daarin gebeeldhouwde figuren stellen voor: 1. Judas Iscarioth, 2. Apostelbeeld, 3. St. Andreas, 4. St. Maarten, 5. St. Stephanus, 6. St. Simon, 7. St. Antonius, 8. Een diaken, 9. St Joseph, 10. Een bisschop.

Gemiddelde hoogte: 1 M. en breedte: 0.20 M.

Afgestaan door de Rijkscommissie van vervaardiging en ruiling van reproductiën van kunstvoorwerpen. 1912.

WILLEM I, PRINS VAN ORANJE-NASSAU :: EN ZIJNE OUDERS. ::

SCHILDERIJEN.

23. **Willem I, Prins van Oranje-Nassau**, circa 20 jaren oud (1533—1584).

Eikenhout H. 0.63, B. 0.44. Levensgroot.

Kniestuk, ziende naar rechts, blootshoofds in rijk verguld harnas met veldheerstaf in de hand.

Copie naar het origineel toegeschreven aan **Antonio Moro**, in het Museum te Cassel (zie n°. 34).

Aangekocht van Fr. Muller & C°. in 1904.

24. **Willem I, Prins van Oranje-Nassau.** (omstreeks 1575).

Paneel. H. 0.28, B. 0.20, hoofdh. 0.155.

Borstbeeld, naar rechts gewend, met de baret op het hoofd en met grooten geplooiden kraag. In den achtergrond staat: Mr. LE PRINCE · DORANGE, shot at Delf Jul: 10. 1584, age 51.

Afkomstig uit Engeland.

Aangekocht van Fr. Muller & C°., 1905.

25. **Dezelfde.**

Hout, H. 0.35, B. 0.28, hoofdh. 0.165.

Te halven lijve rechts. Blootshoofds in zwart harnas met staanden geplooiden kraag en gouden halsketting (overschilderd). In den rechter bovenhoek „die prince van oranien".

Gekocht in 1887 van Don José Maria d'Almeida Garcia Fidié, te Lissabon.

26. **Dezelfde.**

Koper, ovaal, H. 0.276, B. 0.235, hoofdh. 0.12.

Borstbeeld rechts. Blootshoofds, grijzend haar, staande geplooide kraag, harnas met vergulde randen. Door of naar **Michiel Janszoon van Mierevelt.**

Afgestaan in 1893 uit het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage.

27. **Dezelfde.**

Doek, H. 0.66, B. 0.57, hoofdh. 0.23.

Borstbeeld rechts. In pelsmantel en zwart met goud geboord gewaad. Zwarte callot op het grijzend hoofd.

Copie naar het bekende portret van Mierevelt in 's Rijks Museum met eenige afwijking in de kleeding.

Afgestaan in 1883 uit het Koninklijk Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage.

28. **Prins Willem I van Oranje op zijn doodbed.**

Hout, H. 0.37, B. 0.445, hoofdh. 0.22.

Borstbeeld. Achteroverliggende met zwarte calot en staanden geplooiden kraag; in zwart gewaad. (Zeer versleten en overschilderd.)

De oorspronkelijke lijst bevat het volgende opschrift:

DEN · TIENDEN · JVLI · 'TWELCK · DEN · MENSCHEN · HEEFT · VERDOETEN · WERDE · DEN · PRINSCHE · DORANGE · TOT · DELFT · DOERSCHOETEN ·

In bruikleen van **Diakenen der Ned. Herv. Gemeente te Delft, 1889.**

29. **Zinnebeeldige voorstelling op den dood van Prins Willem I van Oranje.**

Hout, H. 0.93, B. 1.93.

Een stoet van 4 zegenwagens, door olifanten getrokken, rijdt eene poort binnen. Op den tweeden, gedeeltelijk overhuifden wagen, ligt het lijk van den Prins, het hoofd op een kussen; de

duivel lost op hem een pistoolschot. Op de andere wagens geharnaste veldheeren met oranje-sjerpen, vermoedelijk de twee zoons Maurits en Frederik Hendrik en een der broeders van den Prins. Langs den stoet bewegen zich vrouwen met palmtakken en om den lijkwagen geharnaste krijgslieden. De optocht wordt gesloten door een ruitergroep, waarvan de hoofdpersonen zijn Willem II, Prins van Oranje, en zijne gemalin Maria Stuart, Prinses van Engeland. In de lucht zweven groote en kleine engelen; de groote dragen de wapens der hoofdpersonen, de kleine die der Geunieerde Gewesten.

Vrij gevolgd naar de gravure door **Kittenstein** vervaardigd naar eene teekening van **Buytewech** (zie n°. 67).

Gekocht te Haarlem in 1891.

PRENTEN, TEEKENINGEN, PHOTOGRAPHIEËN :: EN HANDSCHRIFTEN. ::

30. **René van Nassau, Prins van Oranje en heer van Chalon** (1519—1544), in profiel, ziende naar rechts.

H. 0.195, B. 0.155.

Photographie naar het origineel in olieverf in het Stedelijk Museum te Haarlem.

31. **Dezelfde.**

H. 0.22, B. 0.16,

Photographie naar een geteekend portret, waarvan het origineel berust in de **Bibliotheek te Atrecht.**

32. **Willem, Graaf van Nassau, bijgenaamd de Rijke,** vader van Prins Willem I.

Met het opschrift: Graaf Wilhelm van Nassau. De Oude. Æt: 75. Obijt op Dillenborgh A. 1559.

Photographie naar het schilderij berustende in de Statenzaal te Groningen.

33. **Juliana, Gravinne van Stolberg,** tweede gemalin van den voorgaande en moeder van Prins Willem I, met opschrift: **Juliana. geborne Greuin zu Stolbergh Greuin und Frau zu Nassau Catzenelnbogen.** 1574.

Photographie naar een schilderij in het bezit van den Erfgraaf **van Rechteren Limpurg** te Markt Einersheim.

Geschenk van den eigenaar.

34. **Willem I, Prins van Oranje-Nassau** op 28-jarigen leeftijd, kniestuk naar rechts, blootshoofds in rijk harnas en met veldheerstaf in de rechterhand. Van boven rechts: Wilhelm Printz zu Vranien Graff zu Catzenellen-Bochen.

Photographie naar het origineel van **Antonio Moro** in de Koninklijke Galerij te Cassel. Zie n°. 23.

Geschenk van mr. **C. Telders** te 's Gravenhage.

35. **Willem I, Prins van Oranje-Nassau.**

H. 0.26, B. 0.20.

Borstbeeld naar rechts, met den Gulden-Vliesketen om den hals.

Photographie van eene origineele teekening in de Bibliotheek van **Utrecht**.

Geschenk van mr. **S. Muller Fz.** 1907.

36. **Portret vermoedelijk van denzelfde.**

Te halven lijve rechts in rijk harnas met veldheerstaf. Het ongedekte hoofd heeft zwaar kroezig haar; de baard is puntig.

Photographie naar een olieverfportret in het „Ferdinandeum" te **Innsbruck**, welk portret veel heeft geleden.

Geschenk van dr. **von Wieser**, directeur van genoemd museum. 1890.

37. **Prins Willem I,** omstreeks 35 jaren oud.

H. 0.155, met onderschrift H. 0.18, B. 0.111.

Kniestuk rechts, blootshoofds met vollen baard en kroeshaar, in rijk harnas met hoogen geplooiden kraag, Gulden-Vliesketen, wijde hozen, de veldheerstaf in de hand. Rechts op een tafel zijn gevederde helm. Links van boven een venster, uitzicht gevende op de hoofdpoort van het kasteel van Breda. In den rechterbovenhoek zijn gekroond wapen met Gulden-Vliesketen en de spreuk: Je Maintiendrai. Vijf-regelig Hollandsch onderschrift zijn titels vermeldende. Tegenhanger van n°. 108 het portret van Anna van Saksen.

Photographie naar het origineel in de collectie **Franken** in 's **Rijks** Prentenkabinet te Amsterdam.

38. **Dezelfde** in het roode gewaad van Ridder van het Gulden-Vlies.

H. 0.20, B. 0.145.

Photographie naar het origineel in olieverf op het Kasteel Nederhemert.

39. **Dezelfde,** 43 jaren oud, tegenover Philips II geplaatst.

H. 0.20, B. 0.257.

De Prins, kniestuk links, in volle wapenrusting, met kroeshaar en puntbaard, den gevederden helm achter zich en commandostaf in de rechterhand. In de verte het overtrekken van de Maas en de stad Maastricht. Achter beide vorsten de tenten van hunne legerkampen. Van onderen 24-regelig Duitsch vers in 4 coupletten op de gebeurtenissen van den tijd. Boven den Prins de woorden: Wilhelm. v. g. g. Princz. zv. Uranien, Graf zu Nassau etc. Seins alltters 43 : Jar.

Photographie naar het origineel in de collectie **Franken** in 's **Rijks** Prentenkabinet te Amsterdam.

40. **Dezelfde.**

H. 0.075, B. 0.057.

Borstbeeld rechts, blootshoofds, in harnas met staanden geplooiden kraag. In ovaal met randschrift, gemerkt **Hieronymus Wierix.**

41. Willem I, Prins van Oranje-Nassau.

H. 0.95, B. 0.76.

Borstbeeld links, blootshoofds, in harnas met staanden geplooiden kraag. In ovaal met randschrift.

Navolging van het voorgaande portret.

42. Dezelfde.

H. 0.0545, B. 0.049.

Borstbeeld rechts, blootshoofds, in harnas met staanden geplooiden kraag. In ovaal met randschrift.

Titelvignet voorkomende in het 1ste stuk: Een Nassavsche Perseus, van Jacob Duym's Ghedenckboeck. Zie n°. 42 van den Boekcatalogus.

43. Dezelfde.

Diam. 0.12.

In rondschaal versiering (fond de coupe). Borstbeeld rechts in profiel; blootshoofds in harnas met staanden geplooiden kraag. Binnen het medaillon als randschrift: „De Hoopman van Weisheit, Le Capitaine Prudent." De breede rand vertoont op zwarten grond voorstellingen als Salomo's eerste recht enz. en daaromheen een 6-regelig vers: „De Wijsheyt welck gheweest enz." Tegenhanger van n°. 44. Door en naar **Theodoor de Bry.**

Eerste staat vóór het adres van **Wolff.** — Coll.: Verstolk, Ellinckhuysen en Schöffer.

44. Tegenhanger van het voorgaande nommer.

Diam. 0.12.

Insgelijks een rondschaalversiering; in den bodem een narrenkop met bellenmuts in twee standen herkenbaar, waarom heen „Orgueille et Folie." Vermoedelijk een spotprent op Granvelle. Door en naar **Theodoor de Bry.**

Eerste staat vóór het adres van **Wolff.**

45. Prins Willem I en Charlotte van Bourbon.

H. 0.249, B. 0.284.

Zinneprent op den bedrukten toestand des Vaderlands. De Prins in volle wapenrusting ligt geknield rechts gewend voor eene tafel waarop een boek opengeslagen op: „Dūe da michi virtutem contra inimicos tuos Psa". Vóór op het tafelkleed 's Prinsen wapen en: Je Maintiendray Nassau. Op den grond vóór de tafel zijn helm en de handschoenen. Tegenover den Prins aan de andere zijde van de tafel Charlotte van Bourbon, eveneens geknield. (Zie N°. 112.) Boven deze voorstelling de geopende hemel met de woorden: „Jehova", en daaronder: Hodie si vocem meam audieretis etc., omgeven door vliegende engeltjes. In het verschiet een strand, rechts een kasteel op een berg; links achter den

Prins geknielde edelen; reeds achter zijne vrouw biddende mannen en vrouwen. Uit de wolken komt links eene hand een hart omvattende, daaronder een omgekeerde kroon en een 4-regelig vers in 't Hollandsch en Fransch: „Soo den wint ueten noorden, haest drayt uit westen, Soo keert Godt des Princen herten ten besten." Uit de wolken rechts een hand eene roede loslatende en daar naast een 3-regelig vers in 't Hollandsch en Fransch: „Als die van Ninive doet u belijdenighe, Godt sal van u nemen die roede der castijdinghe." Van onderen drie 4-regelige coupletten in Hollandsch en Fransch, door den Prins, de Prinses en de gemeente aangeheven. Links van onderen gemerkt **M. de Vos** Inue, met adres van **Adri. Huber.**

Photographie naar het origineel in den Hist. Atlas in 's Rijks Prentenkabinet.

46. **Willem I, Prins van Oranje-Nassau.**

H. 0.18, zonder onderschrift 0.168, B. 0.122.

Dijstuk rechts, blootshoofds met kort gekruld haar, in volle wapenrusting met hoogen geplooiden kraag en Gulden Vlies; de gevederde helm rechts op een tafel. In den rechter bovenhoek het wapen met Gulden Vlies; daarboven IE MAIN TIENDRAY, daaronder SI PLAIST A DIEV. Met 2-regelig Duitsch onderschrift.

Gemerkt A. D. B. **(Abraham de Bruyn.)**

Photographie naar het origineel in 's Rijks Prentenkabinet.

47. **Prins Willem I en Matthias van Oostenrijk.**

In ovaal H. 0.125, B. 0.092.

De Prins, circa 45 jaren oud, te halven lijve links, blootshoofds, korte baard en dun golvend hoofdhaar, hooge geplooide kraag, Gulden Vlies, rijk harnas, zijden hozen, de linkerhand op den degen en in de rechter de commandostaf. Geplaatst in een ovale lijst tegenover **Matthias, aartshertog van Oostenrijk** eveneens in ovaal. De beide portretten staan tusschen 3 vrouwenfiguren op voetstukken met emblemata geplaatst. De middelste figuur draagt vóór zich een wapenschild met de wapens der 17 gewesten; de linker heeft in de linkerhand een opengeslagen boek en in de rechter een slang; de rechter figuur draagt een kolom. Boven de medaillons de wapens der beide vorsten afgewisseld door 3 cartouches met bijbelteksten in 't Latijn.

Onder de portretten cartouches met namen en titels. Onder de gravure een bijbeltekst in 't Hollandsch uit Jesaja 62. De geheele prent H. 0.20, B. 0.264.

Door **Hieron. Wierix** 1578.

Komt somtijds voor als titelprent in de „Sommare Beschrijvinghe van de „triomphelycke Incomst van den doorluchtighen ende hooghgheboren Aerts- „hertoge Mathias binnen die Princelyke Stadt van Brussele in t' iaer ons „heeren MDLXXVIII 'T Antwerpen ghedruckt by Christ. Plantyn 1579."

Aangekocht van F. Muller & C°. in 1895.

48. **Willem I, Prins van Oranje-Nassau.**

H. 0.40, met onderschrift H. 0.432, B. 0.303.

Te halven lijve rechts, blootshoofds, in harnas met staanden geplooiden kraag en Gulden Vlies. Gevederde helm op een tafel rechts. Met 3-regelig onderschrift in 't Latijn, benevens de opdracht aan Prins Maurits. Door **Joannes Eillarts.**

49. **Dezelfde.**

H. 0.448, B. 0.305.

Borstbeeld rechts met calot, omgeslagen effen kraag, gebloemd met lissen opgelegd wambuis; in een toog op pilasters, de hoeken met arabesken aangevuld. In den toogrand een Latijnsch opschrift; op het plint van onderen in 't Hollandsch hetzelfde opschrift.

Vermoedelijk door **Joannes Eillarts.**

Verkleinde photographie naar het origineel in de coll. Franken in 's Rijks Prentenkabinet.

50. **Dezelfde.**

H. 0.154, met onderschrift H. 0.177, B. 0.117.

Borstbeeld rechts, met calot, platten effen kraag en gebloemd buis. Ovaal met latijnsch randschrift in een vierkant geplaatst. 4-regelig Hollandsch onderschrift, met adres van **Claes Janszoon Visscher.**

Vermoedelijk eene copie naar n°. 49.

51. **Dezelfde.**

H. 0.36, B. 0.288.

Borstbeeld naar rechts met calot, geplooiden kraag en pelsmantel. In ovaal met randschrift. „Tranquillus in undis saevis". Latijnsch onderschrift. Door **Corn. Visscher.**

Aangekocht van de firma Fr. Muller & C°. 1905.

52. **Dezelfde.**

H. 0.37, B. 0.28.

Kniestuk rechts, blootshoofds met kort haar, in wapenrusting met geplooiden kraag; commandostaf in de rechterhand; de linker op een bekleede tafel waarop een gevederde helm; daarachter een gordijn. 4-regelig onderschrift. Met bovenschrift: „JE MAINTIENDRAY."

Naar **Corn. Visscher,** door **Andreas Stockius.** 1614.

Aangekocht van Fr. Muller & C°. in 1897.

53. **Dezelfde.**

Kniestuk naar rechts, met hoed op, zittende, met een commandostaf in de eene en een degen in de andere hand. In het verschiet

het Kasteel van Breda enz. Met 2-regelig latijnsch vers en 4-regelig latijnsch onderschrift.

Naar **A. v. d. Venne** door **W. Delff,** met adres van **P. v. d. Venne.**

Verkleinde zincographie, voorkomende in „Ons Vorstenhuis", uitgave van **Tjeenk Willink** te Haarlem. Op groot papier gedrukt.

Geschenk van de H.H. **Tjeenk Willink** en **Joh. Enschedé & Zonen** te Haarlem.

54. **Prins Willem I te paard.**

H. 0.255, B. 0.155.

Naar rechts rijdende, blootshoofds, met vollen baard, staanden geplooiden kraag, in tabbaard over rijk versierd harnas, de commandostaf in de rechterhand. In 't verschiet een lijkstoet. Het geheel geplaatst in een toog op colonnetten rustende; op het plint een 3-regelig onderschrift.

Door **Claes Janszoon Visscher.**

Voorkomende in de Historiën der Nederlanden enz. door **Emanuel van Meteren.** Amsterdam. **Jan Jacobsz. Schipper** 1652.

55. **Dezelfde, oud 48 jaar.**

H. 0.268, B. 181.

Kniestuk rechts, blootshoofds, in rijk harnas met commandostaf; helm met handschoenen op een tafel. Ovaal met randschrift in rijke omlijsting, het wapen van boven en symbolische voorstellingen in de hoeken. 4-regelig latijnsch vers van onderen, in cartouche.

Door **Hendrick Goltzius.**

Tegenhanger van n°. 111, portret van Charlotte van Bourbon.

56. **Portret vermoedelijk van Prins Willem I.**

Borstbeeld rechts, met calot op de grijzende haren. Geplooide kraag. Pelsjas met goud boordsel.

Vermoedelijk eene copie naar **Adriaen Key.**

Verkleinde photographie naar het olieverfportret in het Kon. Kabinet van schilderijen te 's Gravenhage.

Geschenk van de Directie van het Kabinet.

57. **Willem I, Prins van Oranje-Nassau.**

H. 0.355, B. 0.275.

Borstbeeld rechts met pelsjas, staanden geplooiden kraag en calot; in ovaal met randschrift, staande op een plint waarop de moord is afgebeeld. Links de vrijheidshoed op een speer, rechts een anker; onder het ovaal 's Prinsen wapen.

Door **Pieter Tanjé,** naar **Miereveld.**

58. **Willem I, Prins van Oranje-Nassau.**

Zonder onderschrift H. 0.42, B. 0.30.

Borstbeeld rechts, in pelsrok met staanden geplooiden kraag en calot. Ovaal met randschrift en 5-regelig latijnsch onderschrift. Binnen den ovalen rand Aet. 52 (?) obiit 1584.

Door **Henricus Hondius.**

59. **Dezelfde.**

H. 0.437, B. 0.355.

Borstbeeld links, geharnast, met staanden geplooiden kraag; onderschrift; in breede, ovale met kinderfiguren en krijgstuig versierde lijst, waarin van boven het wapen. Titel binnen het ovaal.

Door **Jonas Suyderhoeff** naar **Soutman.**

60. **Dezelfde.**

H. 0.295, B. 0.23.

Borstbeeld rechts met calot, in zwart gewaad. Bovenaan links: GUILL A NASS AURA. PRINCEPS. A°. 1583.

Photographie naar een olieverfportret in het stedelijk Museum te Alkmaar afkomstig uit het Proveniershuis van **Paelinck.**

61. **Dezelfde.**

Kniestuk rechts met calot, hoogen geplooiden kraag, tabbaard en rijk gegallonneerd gewaad. Op een tafel rechts een blad papier met de Grieksche spreuk: „O, Jupiter, laat uw wraak den booswicht treffen, die al dit onheil heeft gesticht."

Door **M. Miereveld** naar **C. de Visscher.**

Verkleinde photographie naar het olieverfportret in de verzameling van 's Rijks museum van schilderijen te Amsterdam.

62. **Intocht van Prins Willem I in Antwerpen** op 18 September 1577.

H. 0.213, B. 0.28.

Uit Aitzinger's de Leone Belgico door **Frans Hoogenberg.**

63. **Intocht van Prins Willem I in Brussel** op 23 September 1577.

H. 0.209, B. 0.279.

Uit Aitzinger's de Leone Belgico door **Frans Hoogenberg.**

64. **Intocht van Matthias, Aartshertog van Oostenrijk in Antwerpen,** 11 Nov. 1577, waarop zijne ontmoeting met den Prins van Oranje.

H. 0.207, B. 0.275.

Uit Aitzinger's de Leone Belgico door **Frans Hoogenberg.**

65. **Intocht van Matthias, Aartshertog van Oostenrijk, en den Prins van Oranje in Brussel.** 18 Januari 1578.

H. 0.207, B. 0.277.

Uit Aitzinger's de Leone Belgico. Door **Frans Hoogenberg.**

66. **Zinneprent op de handhaving der Nederlandsche Vrijheden.**

H. 0.225, B. 0.37

Rechts Victor (Prins Willem I) staande op den ter aarde geworpen Tyrannus (Alva), biedt aan den te paard zittenden ridder Desiderius, die het zwaard Libertas in de hand houdt, het schild met het Nassausschen wapen (Je Maintiendray). Links vele treurende mannen en vrouwen, de namen van verschillende plaatsen in de Zuidelijke Nederlanden dragende. Van boven een 4-regelig vers in Duitsche letter luidende:

„In Rijdinge des volstandigen en onbeweeghlijcken Patriots ende vromen Ridders DESID.... voorstander der Nederlantsche Vrijheden enz. Met de ontmoetinge ende vereeniginge.... synes seer hartlieven.... Broeders.... d'Orangischen Victor.... Overwinner der Tyrannen. Daaronder een 4-regelig couplet, aanvangende met: „Leser eerbaar merckt hier den Staet" enz.

Gemerkt: *sJ. batman Invenit.*

67. **Currus triumphalis illustriss. Principis Gulielmi Nassavii Arausionensium Principis.**

H. 0.355, B. 1.53.

Zinnebeeldige voorstelling van 's Prinsen deugden, vertoonende Prins Willem op een zegewagen door olifanten getrokken die door de deugden geleid worden. Naast den wagen gaan de christelijke-, overheids- en krijgsdeugden; de stoet wordt gesloten door eene cavalcade bestaande uit 's Prinsen zoons en andere beroemde leden van zijn geslacht.

Naar **Wl. Buytenweg,** door **Corn. Kittensteyn,** te Haarlem, 1623. Met adres van **N. J. Visser, 1626.**

5 bladen aaneengeplakt en lossen tekst in verzen, afzonderlijk omlijst.

68. **Inwijding der Universiteit te Leyden.**

H. 0.296, B. 0.572.

Luisterrijke optocht in 4 boven elkander geplaatste afdeelingen. Links bovenaan een poort, bewaakt door den Nederl. Leeuw het Leidsche wapen houdende. De stoet bestaat uit eene afdeeling krijgslieden, de Hoogewoerdpoort uittredende, gevolgd door de zinnebeeldige voorstellingen der wetenschappen komende uit de poort op de Nonnenbrug. Deze wordt binnengegaan door de stadsspeellieden en stadsboden, gevolgd door curatoren, hoogleeraren en aanzienlijken die de arcus triumphalis der Universiteit uitgetreden zijn. De stoet gesloten door eene afdeeling krijgslieden onder capt. van Raephorst. In den linker benedenhoek een schip waarin Neptunus, Apollo en de Muzen. Boven de figuren de namen.

Geschenk van Dr. **C. H. van der Looij** te Rotterdam. 1887.

69. **Moordaanslag op Prins Willem I,** door Jean Jaureguy te Antwerpen in 1582 gepleegd. Vermoedelijk door **Savery.**

H. 0.116, B. 0.161.

Geschenk van den heer **A. van Hattem Jrszn.** te Rotterdam.

70. **Moordaanslag op Prins Willem I,** door Balthasar Geraerts den 10den Juli 1584 te Delft gepleegd, en de ontvluchting van den moordenaar; met 16-regelig onderschrift.

H. 0.142, B. 0.134.

Verkleinde copie naar Hogenberg. Uit „de Spaansche Tyranny".

Geschenk van den heer **A. van Hattem Jrszn.** te Rotterdam.

71. **Prins Willem I op zijn doodbed.**

De Prins naar rechts uitgestrekt met een hond aan het voeteneinde, calot op het hoofd, in gebloemd gewaad. Achter hem ziet men door een geopende deur een brandende kaars.

Verkleinde photographie naar eene gravure uit de collectie Franken in 's Rijks Prentenkabinet. De kop vermoedelijk gegraveerd door **Crisp. van de Passe.**

Geschenk van den heer **D. Franken Dzn.**

72. **De begrafenis van Willem I, Prins van Oranje,** op 3 Augustus 1584.

Suite van 12 platen met het adres van **Hendrick Goltzius.**

Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1901.

73. **Het wijt beroemt Geslacht van Nassau of Orangien.**

H. 0.277, B. 0.318.

Gravure uit het atelier der Van de Passe'n, waarboven deze titel.

Voorgesteld zijn ter rechterzijde *Willem I* met den hoed op naast *Louise de Colligny* gezeten. Achter hen *Philips Willem* en *Prins Maurits.* De wapens der 3 prinsen hangen achter hen aan een boom.

Links staan voor den muur van een gebouw, *Frederik Hendrik* en *Amalia van Solms* naast elkaar met 2 kinderen *Willem II* en *Louise Henriette.* Het wapen van den Prins op een bord aan den muur gehangen.

In het verschiet een gezicht op de gebouwen van het *Binnenhof* langs den *Vijverberg* en op den toren der *Jacobskerk.* Op den tweeden grond tusschen de beide hoofdgroepen bewegen zich langs den Vijver *Frederik* en *Elisabeth* van *Bohemen* omringd door hunne 6 kinderen, waarvan er een op den arm van een dienstmaagd gedragen wordt. De namen op een tegel in den vloer.

Als onderschrift de namen en titels der personen van de twee hoofdgroepen, die op de prent met letters zijn aangeduid.

Aangekocht van Fr. Muller & C°. in 1901.

74. **Photographie van Bouwfragmenten, afkomstig van het Kasteel te Buren**, aldaar in 1899 op het emplacement van dat Kasteel opgesteld.

H. 0.22, B. 0.165.

Geschenk van Jhr. B. W. F. van Riemsdijk 1900.

75. **Kaart van het Prinsdom Oranje.**

H. 0.377, B. 0.495.

Uit de Duitsche uitgave van **Bleau's Atlas.** Gekleurd exemplaar. A°. 1627, met opdracht aan **Prins Frederik Hendrik.**

Door **Evert Sijmons en Hamersveldt.**

Aangekocht van Fred. Muller & C°. 1897.

76. **Kaart van het Prinsdom Oranje.**

H. 0.377, B. 0.495.

Als het voorgaande exemplaar, ongekleurd, met geen jaartal in den titel.

Door **Evert Sijmons en Hamersveldt.**

Aangekocht als voren.

77. **Kaart van het Prinsdom Oranje.**

H. 0.377, B. 0.495.

Als n°. 76, maar gekleurd. Onder den titel staat: Apud **Petrum Schenk** et **G. Valk,** in den cartouche C. P.

Door **Evert Sijmons en Hamersveldt.**

Aangekocht als voren.

78. **Gezicht op den tuin, en het hof van Nassau te Brussel.**

H. 0.215, B. 0.15.

Photographie naar eene aquarel in het Prentenkabinet te Brussel.

79. **Gezicht op het hof van Nassau te Brussel.**

H. 0.205, B. 0.16.

Photographie naar eene aquarel in het Prentenkabinet te Brussel.

80. **Gezicht op Dillenburg in Nassau,** de geboorteplaats van Prins Willem I.

H. 0.155, B. 0.48.

In kleuren met het opschrift in cartouche gevat: DILLENBVRGVM NASSOVIAE COMITVM ARX ET NATALE SOLVM.

Daaronder een gezicht op Siegen.

Uit Braun en Hogenberg: *Civitates Orbis Terrarum.*

Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1891.

81. **Gezicht op Dillenburg.**

H. 0.31, zonder onderschrift B. 0.507.

In het midden van boven het wapen van Nassau en daaronder

een losse banderolle met DILLENBVRGVM. Een Latijnsche legende onder de prent. Vermoedelijk door **Jan Brosterhuyzen** en **Th. Matham.**

Pl. 55 uit de Reis van Joan Maurits v. Nassau in Brazilie door Barlaeus. Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1895.

82. **Gezicht op Dillenburg.**
In het midden Dillenburg; rechts het Nassausche wapen.

Verkleinde zincographie naar eene gravure voorkomende in Merian's Stedenbeschrijving. Geschenk van den heer **Julius Schramm** te Dillenburg.

83. **Gezichten op den „Wilhelmsthurm" te Dillenburg.**

Twee photographiën.
Geschenk van den heer **Julius Schramm** te Dillenburg.

84. **Gezicht op het Slot Dillenburg.**

H. 0.112, B. 0.192.
Gekleurde lithografie. **C. W. Mieling** te 's Gravenhage.
Geschenk van den heer **W. Ydo** te 's Gravenhage.

85. **Album des Wilhelmsturms zu Dillenburg.**
Herausgegeben auf Veranlassung und unter Mitwirkung des Historischen Verein zu Dillenburg. Dillenburg 1900.
Bevattende 13 photographieën en eene beschrijving.

Geschenk van den **Historischen Verein** te **Dillenburg. 1902.**

86. **Album van Dillenburg** bevattende 16 photographiëen in albumformaat van gezichten in en bij Dillenburg.

Geschenk van den **Historischen Verein** te **Dillenburg, 1902.**

87. **Het Praalgraf van Prins Willem I in de Nieuwe Kerk te Delft** van voren gezien.
Hendrik de Caiser, Invent. — **Pieter de Caiser** excudebat 1622.

Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1903.

88. **Voor- en zij-aanzicht van het Praalgraf van den Prins** in de Nieuwe Kerk te Delft.

Voor-aanzicht H. 0.33, B. 0.213; Zij-aanzicht H. 0.29, B. 0.23.
„Uit de Architectvra moderna" van **Mr. Hendrick de Keyser,** Amsterdam **Cornelis Danckerts** van Seevenhoven. 1631.
Zie n°. 40 van de boekenlijst.

89. **Het Praalgraf van Prins Willem I** in de Nieuwe Kerk te Delft.

H. 0.26, B. 0.343.

Met onderschrift: Grafstede te Delft, opgerigt ter eere van Willem van Nassau, Prins van Oranje.
Door **Jan Luyken.**

Geschenk van Jhr. **A. W. G. van Riemsdijk.**

90. **Het Graf van Prins Willem den Eersten**, uyt het Klijne Kerkhofsdeurtje te zien. 1821 . . .

H. 0.34, B. 0.265.

Teekening in kleuren door **J. Jelgerhuis.**

Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1893.

91. **Het Praalgraf van Prins Willem I.**

H. 0.218, B. 0.158.

Photographie naar de natuur genomen door den heer **H. Kouwenberg.**

Geschenk van den vervaardiger.

92. **Fransche brief van Prins Willem I** aan den Griffier van Antwerpen Monsieur Martini, waarin hij zijn Secretaris Berlecom, wien hij naar de Staten van Brabant te Antwerpen zendt, in diens gunst en ondersteuning aanbeveelt. Gent 21 Augustus 1580.

Handschrift. H. 0.137, B. 0.11.

93. **Aanschrijving van Prins Willem I** op 18 Juni 1573, door hem zelven te Leiden onderteekend, tot het houden van een vasten- en bededag op 24 en 26 Juni d. a. v.

Handschrift. H. 0.28, B. 0.43.

Gevonden tusschen minuten in de Algemeene Bewaarplaats der notarieele documenten te Amsterdam en aan den Minister van Binnenlandsche Zaken toegezonden door den Minister van Justitie.

VOORWERPEN BETREKKING HEBBENDE OP :: PRINS WILLEM I. ::

94. **Medaillon** van parelmoer, waarop „en bas relief" Prins Willem I, in profil naar rechts, blootshoofds in harnas, met randschrift: GVILEL. D. G. PR. AVRAICÆ. CO. NASSAV. In zwart ebbenhouten lijstje.

Mid. 0.04.

Geschenk van den heer **D. Franken Dzn.**

95. **Vijf eenzijdige zilveren penningen met de borstbeelden van de Prinsen van Oranje: Willem I, Maurits, Frederik Hendrik, Willem II en Willem III.**

Door **Peter van Abeelen.**

Diam. 0.065.

Aangekocht van J. Schulman in 1910 en 1911.

96. **Zilveren penning** van Prins Willem I en Charlotte van Bourbon.

Mid. 0.044.

Aan de eene zijde het naar rechts gewende borstbeeld van **Prins Willem I** met hoogen kraag en harnas. Als randschrift: GVILEL. DG. PROV. RAICAE. CO. NASSAVIAE. 1577. Aan de keerzijde het naar links gewende borstbeeld van **Charlotte van Bourbon,** met hoogen kraag en in rijk gewaad.

Als randschrift: CHARLOTTE DE BOVRBON PR. DAVRENGE. 1577. Door **Coenraad Bloc.**

Aangekocht van Schulman te Amersfoort in 1896.

97. **Zilveren penning op 's Prinsen dood,** op last der Algemeene Staten na het treffen van het Twaalfjarig Bestand, geslagen.

Diam. 0.058.

Op de voorzijde zijn profielportret in georneerde lijst, waaronder in cartouche LICET · OSSA · ARESCANT · VIRTUS · VIRESCIT · ET · VIGET · Langs den rand 's Prinsen naam, geboorte- en sterftejaar en duur zijner regeering. Op de keerzijde zijn blazoen binnen de spreuk: SÆVIS · TRANQVILIVS · IN VNDIS · door cartouche ornament omgeven.

Aangekocht in 1895.

98. **Half cirkelvormig bas-relief** van roode gebakken aarde dagteekenende uit omstreeks 1580 waarop eene zinnebeeldige voorstelling van den strijd tegen Spanje.

Prins Willem en de Hollandsche Leeuw verdedigen de Hollandsche Maagd gezeten in den tuin tegen de aanvallen van Alva en Requesens, terwijl don Juan voor het hek staat.

H. 0.41. B. 0.51.

Aangekocht van R. W. P. de Vries in 1907.

99. **Oorspronkelijk model** in gips van het Standbeeld van den Zwijger op het Plein te 's Gravenhage, door **L. Royer** in 1847 vervaardigd, welk beeld op 5 Juni 1848 werd onthuld.

H. 1.

Geschenk van mevrouw de weduwe J. **Eduard Stumpff** geboren **van Santen,** der verzameling aangeboden door den heer **W. Stumpff** te Amsterdam.

100. **Buste** in gips, genomen naar het Standbeeld van den Zwijger, door **L. Royer,** staande op het Plein te 's Gravenhage.

H. 0.68.

Vervaardigd door **Eugène Lacomblé.**

Geschenk van zijn zoon.

101. **Buste in pleister van Prins Willem I.**

H. 1.10.

Met pelsjas en calot, meer dan levensgroot, op een houten voetstuk met groen laken overtrokken.

Geschenk van den vervaardiger **Eugène Lacomblé,** 1900.

102. **Reproductie in zilver van het ruiterstandbeeld van Prins Willem I,** in het Noordeinde te 's Gravenhage. Door **A. van den Berg.**

Geheele hoogte 0.15.

Aangekocht uit den inboedel van den heer A. des Tombe. 1903.

103. **Eikenhouten Zetel** met gewelfde overhuiving. De kap der nis wordt door twee satyrs gedragen.

H. 1.63, B. 0.80, D. 0.63.

Copie van den stoel in het bezit van Jhr. **D. de Graeff van Polsbroek** en geplaatst in de Verzameling van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap in 's Rijks Museum, welke stoel volgens de overlevering door den Zwijger ten huize van Burgemeester Dirk Janszoon de Graeff te Amsterdam gebruikt zou zijn.

104. **Takken van den Lindeboom (Wilhelmslinde), staande in de ruïnen van het slot te Dillenburg.**

Onder dezen boom zou Prins Willem I, volgens de overlevering, op 14 April 1568 de afgevaardigen uit de Nederlanden, die zijne hulp kwamen inroepen, hebben ontvangen.

Deze takken werden in Juli 1894 door een stormwind afgerukt. Met een oranje en blauw zijden koord is aan den grootsten een op carton geschreven verklaring van echtheid door den schenker, den heer **Julius Schramm** te Dillenburg, bevestigd, welke verklaring door den Burgemeester dier plaats is gewaarmerkt; daaraan is tweemaal het stadszegel gehecht.

Eene afbeelding van den boom komt voor in „Een lauwerkrans op des Zwijgers graf door **W. J. Hofdijk**, n°. 53 van den boekcatalogus".

DE GEMALINNEN VAN PRINS WILLEM I.

105. **Anna van Egmond, Gravinne van Buren** (1533—1558).

Borstbeeld een weinig naar links, kleine staande geplooide kraag, kapsel met afhangende slippen, sierlijke halsketting en rijk gewaad.

Verkleinde zincographie voorkomende in n°. 36 van *Eigen Haard* 1894. naar een olieverfportret in het Museum te Douai. Zie n°. 63 van de Boekenlijst,

Geschenk van den Heer **E. W. Moes.**

106. **Dezelfde.**

H. 0.245, B. 0.187.

De gravin is afgebeeld „en face" borststuk, met rijk hoofdtooisel, in fluweel gewaad met parelen bezet. Geplooid staande kraag met rijk halssieraad. Met onderschrift PRINCESSE D'ORANGE.

Photogravure naar een olieverfportret in het bezit van H. M. de Koningin.

Geschenk van **Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden.**

107. **Dezelfde.**

Driekwart naar links gewend. Van onderen staat: *Anne d'Egmont, contesse de Buren, femme du prince Dorenges.*

H. 0.22, B. 0.16.

Photographie naar de oorspronkelijke teekening in de bibliotheek te Atrecht.

108. **Anna, Hertoginne van Saksen,** (1544—1577), tweede gemalinne van den Prins.

Zonder onderschrift H. 0.159, met onderschrift H. 0.183, B. 0.112.

Te halven lijve links in zeer rijk gewaad, met hoogen geplooiden kraag en sierlijk kapsel, de rechterhand op een leuningstoel rustende, in de linker de handschoenen. In den linkerhoek het wapen in ruitvorm door een krans omgeven. Zes-regelig onderschrift. Tegenhanger van N°. 37.

Photographische reproductie naar het origineel in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

109. **Dezelfde.**

H. 0.352, B. 0.228.

Te halven lijve rechts, met keurslijf en ontblooten hals; een doek om het hoofd.

Door **J. Houbraken,** 1757, naar A. Moro; met adres van J. Hoffman en P. Meyer.

Aangekocht in 1884.

110. **Dezelfde.**

H. 0.22. B. 0.16.

Driekwart naar links. Van onderen staat: *Anne de Saxe, IIe femme de Guillaume, Conte de Nassau, Prince Dorenges, 1562.*

Photographie naar een geteekend portret, waarvan het origineel berust in de Bibliotheek te **Atrecht.**

111. **Charlotte, Prinses van Bourbon-Montpensier,** (1546—1582), derde gemalinne van den Prins.

H. 0.267, B. 0.18.

Kniestuk links in rijk gebloemd gewaad, met staanden geplooiden kraag en halsketting. In ovaal met randschrift.

Door **Hendrick Goltzius.** Tegenhanger van n°. 55.

Aangekocht in 1884.

112. **Dezelfde.**

In geknielde houding naar links, met staanden geplooiden kraag, tegenover den Prins voorkomende op de prent onder n°. 45 omschreven.

Photographie.

113. **Louise de Colligny,** (1555—1620), vierde gemalinne van den Prins.

H. 0.335, B. 0.215.

Borstbeeld rechts, reeds op leeftijd, in ovaal met versierde omlijsting. Van onderen eene voorstelling van den St. Bartholomeus-nacht.

Door **J. Houbraken,** 1735.

Geschenk van Mr. **R. W. J. Baron van Pabst van Bingerden.** 1887.

114. **Louise de Colligny.**

H. 0.205, B. 0.165.

Levensgroote buste.

Photographie naar het origineel in olieverf van **Michiel Jansz. Miereveld** in het bezit van **Jhr. Dr. J. Six te Amsterdam.**

115. **Dezelfde.**

Zonder onderschrift H. 0.178, B. 0.137.

Borstbeeld links met weduwekap en grooten kraag, in ovaal met randschrift. Vierregelig onderschrift waaronder de naam van den graveur **Crispiaen van den Queborn** en met adres van Brour Janssen.

Copie van de groote gravure van Delf. Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1893.

DE KINDEREN VAN WILLEM I, :: PRINS VAN ORANJE ::

KINDEREN UIT HET HUWELIJK MET ANNA VAN BUREN.

116. **Philips Willem Prins van Oranje-Nassau, Graaf van Buren (1554—1618).**

H. 0.14, B. 0.105.

Te halven lijve rechts, blootshoofds met half omgeslagen mantel, staanden geplooiden kraag en halsketting, de rechterhand met handschoen steunende op een tafel, in ovaal met rand en randschrift. Door **Crispijn de Passe.**

Aangekocht in 1884.

117. **Dezelfde.**

Ovaal. H. 0.095, B. 0.073.

Borstbeeld rechts in zeer rijk harnas, blootshoofds, met staanden geplooiden kanten kraag en Gulden Vlies. In ovaal zonder lijst, waaronder, in rechthoekige lijst, zijn naam benevens het jaar 1600, aldus gedrukt 0061. Door **Johannes Wierix.**

Aangekocht in 1884.

118. **Dezelfde.**

Zonder onderschrift. H. 0.368, B. 0.286.

Kniestuk rechts, blootshoofds met vlakken kanten kraag en Gulden Vlies, steunende op een tafel links waarop helm en handschoen; van achteren een gordijn; 4-regelig Latijnsch onderschrift. Door **J. Matham** naar **Mierevelt.**

Aangekocht in 1884.

119. **Philips Willem, Prins van Oranje.**

Zonder onderschrift H. 0.36, B. 0.291.

Borstbeeld rechts, blootshoofds, kanten kraag en Gulden Vlies. Ovaal met rand en randschrift. 5-regelig Latijnsch onderschrift. Door **G. J. Delff.** 1628. Naar **Mierevelt.**

Aangekocht in 1884.

120. **Dezelfde.**

H. 0.0785, B. 0.0572.

Borstbeeld naar links, met hoogen geplooiden kanten kraag en mantel, binnen de lijst een drie-regelig latijnsche titel. Door **Anton Wierix** gegraveerd en uitgegeven.

Aangekocht van Godefroy Mayer te Parijs, 1896.

121. **Borstbeeld in pleister van Prins Philips Willem.**

Afgegoten naar het origineel in gebakken aarde door **Jean Claude de Cock** berustende in het Rijks Museum te Amsterdam.

Van de Rijks-Commissie voor de vervaardiging en ruiling van reproductieën van Kunstvoorwerpen. 1901.

122. **Koper-vergulde penning Prins Philips Willem.**

Middellijn 0.040.

Aan de voorzijde het naar rechts gewende borstbeeld (in profiel) van Philips Willem Prins van Oranje, met randschrift binnen den parelrand: PHIL. GD · G-PR. AVRAICAE. C. NAS. Gemerkt: G. DVPRE. Aan de keerzijde een schip in volle zeilen met een Phoenix in top, links en rechts de winden. Randschrift: SVSTINENDO · PROGREDIOR. 1605.

Aangekocht van J. Schulman in 1896.

123. **Eleonora van Bourbon**, dochter van **Hendrik I van Condé**, gemalinne van **Philips Willem van Oranje.**

H. 0.30, B. 0.19.

Photographie naar eene teekening, berustende in het **Prentenkabinet** te **Parijs.**

124. **Maria van Nassau**, (1556—1611), gehuwd met Philips Graaf van Hohenlo-Langenburg, stichteres van het Weeshuis te Buren.

Photographie naar het olieverfportret (H. 1.24, B. 0.98) in genoemd weeshuis. Geschilderd door **Joh. Jager** en gemerkt: „Joh. Jager. Copia A°. 1658" zijnde eene copie vermoedelijk naar **Paulus Moreelse.**

125. **Philips Graaf van Hohenlo-Langenburg**, gemaal van de voorgaande.

Photographie naar het olieverfportret in het Weeshuis te Buren (zijnde eene copie door Joh. Jager in 1658, tegenhanger van het vorig portret).

:: MAURITS, PRINS VAN ORANJE-NASSAU. ::

SCHILDERIJEN.

126. **Maurits, Prins van Oranje-Nassau (1567-1625) te paard.**

Schilderij op hout. B. 0.31, H. 0.24, kop.

De Prins omstreeks 25 jaar oud, gezeten op een bruin naar rechts springend paard, dat met groen leder is opgetuigd en een groenen vederbos op het hoofd heeft. De Prins is blootshoofds, gedoscht in rijk geciseleerd harnas, de beenen met hooge lichtbruine rijlaarzen bekleed. De veldheerstaf in de rechterhand en een oranjesjerp over den linkerschouder. Op den tweeden grond een ruiterstoet met een trompetter aan het hoofd. In 't verschiet een stad waarachter een bergachtig landschap. Boomen ter weêrszijden begrenzen het schilderij.

Afgestaan uit de schilderijenverzameling in 's Rijks-Museum, Amsterdam 1891.

127. **Dezelfde.**

Schilderij op doek. H. 0.655. B. 0.545. Levensgroot.

Borstbeeld rechts, in rijk zwart gewaad met goud. Hij is blootshoofds en heeft om den hals het blauwe lint van de orde van den Kouseband. Door **Michiel Jansz. van Miereveld.**

Aangekocht van Frank G. Muller te Londen in 1910.

128. **Dezelfde.**

Schilderij op hout. H. 0.385, B. 0.365. Levensgroot.

Borstbeeld rechts. Blootshoofds met blond haar, geplooiden kraag, in rijk gewaad met fluweelen band om den hals. Herinnert aan **P. Moreelse.**

Gekocht Fr. Muller & Pappelendam (Uit collectie **van der Willige**) 1887.

129. **Dezelfde.**

Schilderij op doek. H. 1.11, B. 0.88. Levensgroot.

Kniestuk rechts. Blootshoofds in verguld harnas met oranjesjerp. De veldheerstaf in de rechterhand; de linker steunt op een tafel met groen laken bekleed waarop de helm met rooden vederbos. Links een gordijn. School van **Miereveld.**

Uit de schilderijenverzameling in 's Rijks Museum, Amsterdam 1888.

130. **Dezelfde.**

Doek: H. 0.60. B. 0.45. Levensgroot.

Borstbeeld naar rechts gewend, blootshoofds, met geplooiden kraag, harnas en sjerp. Herinnert aan **Paulus Moreelse.**

Geschenk van mr. **C. Hoogendijk** in 1907.

131. **De Prinsen Maurits en Frederik Hendrik**, te paard, naar elkander toegekeerd. In het verschiet een legerkamp met vele kleine figuren min of meer „in grauw” behandeld. De hoofdfiguren zijn gekleurd. Wellicht door **Hendrick Pot.**

Paneel H. 0.45. B. 0.645.

Geschenk van den **Prins Serge Koudachew**, te St. Petersburg in 1900.

132. **Het optrekken van het Staatsche leger onder bevel van Prins Maurits.**

Doek H. 1.50, B. 2.25.

De troepen, meest ruiters, trekken door een bergachtig terrein waardoor een rivier stroomt. Rechts een kasteel op welks voorpoort het jaartal 1614. Op den voorgrond de Prins op een bont paard gezeten. In de manier van **Pauwels van Hilligaert.**

Geschenk van den Heer **H. W. Mesdag** in 1904.

133. **Apotheose op den bloei der Republiek onder het bestuur van Prins Maurits.**

Schilderij op doek. H. 1.30, B. 1.80, figh. 0.96.

De Nederlandsche Maagd in den tuin gezeten. Naast haar Prins Maurits in Romeinsch costuum en achter haar twee vrouwenfiguren, de eene het Geloof de andere de Gerechtigheid voorstellende. Nog andere symbolische figuren met de noodige attributen voltooien de voorstelling. Door **Jan Tengnagel.**

Aangekocht van Fr. Muller & C°. in 1902.

PRENTEN, TEEKENINGEN, PHOTOGRAPHIEËN ENZ.

134. **Prins Maurits** op jeugdigen leeftijd, ten voeten uit in zwart met goud bestikt gewaad.

Photographie H. 0.215, B. 0.105 naar het schilderij op doek H. 1.93, B. 0.98 in de Universiteits Bibliotheek te Leiden dat volgens overlevering door den Prins aan de Academie zou geschonken zijn na de voltooiing zijner studiën.

135. **Dezelfde.**

Kniestuk in stalen harnas, met het ordeteeken van den Kouseband aan een blauw lint.

Photographie naar het schilderij vermoedelijk door **Mich. Jansz. Miereveld** in het bezit van Hare Majesteit de Koningin-Moeder.

136. **Dezelfde** op jeugdigen leeftijd.

H. 0.214, zonder onder- of bovenschrift H. 0.178, B. 0.152.

Borstbeeld rechts, blootshoofds met gekruld haar, snor en kleine sik, geciseleerd harnas en eenvoudigen, platten omgeslagen kraag. In den linkerbovenhoek het volledige wapen van Oranje-Nassau zonder het kleine hartschild van Saksen.

Als bovenschrift: *Moritz von gottes gnaden Printz von Auranien* enz. Als onderschrift een 4-regelig Duitsch couplet.

Door **Conradus Goltzius** gegraveerd en uitgegeven. Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1894.

137. **Maurits, Prins van Oranje** op jeugdigen leeftijd.

H. 0.125, zonder onderschrift H. 0.11, B. 0.092, zonder de rechthoekige omlijsting.

Borstbeeld links, blootshoofds met puntbaard. Met ijzeren halskraag, gewonen geplooiden kraag en sjerp. In ovaal met randschrift. De 4 hoeken buiten het ovaal opgevuld met 2 leeuwen, krijgsattributen en een hoorn. Binnen het ovaal als onderschrift: „Pro aris et focis" en het merk van den graveur **C. d. Passe.** Onder het ovaal een 4-regelig Latijnsche opdracht.

Het geheel gedrukt in eene passe-partout waaronder **Joan Meyssens** Excudit. H. 0.18, B. 0.126. Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1893.

138. **Dezelfde** op jeugdigen leeftijd.

H. 0.15, B. 0.108.

Borstbeeld „en face", in harnas met staanden geplooiden kanten kraag. In ovaal met randschrift. De vier hoeken buiten het ovaal gearceerd en met vlak ornament.

Verkregen in 1889.

139. **Prins Maurits** na den slag van Nieuwpoort.

Met het ondersehrift H. 0.60, B. 0.453.

Borstbeeld links, blootshoofds in harnas en met staanden geplooiden kraag. In ovaal met randschrift waaromheen een lauwerkrans met de medaillons zijner voorouders, geplaatst in een eerepoort met tallooze figuren, vlaggen en arabesken versierd. Ter weerszijden van het portret de slag van Nieuwpoort. Onderaan: een leeuw vechtende met een draak. Beneden: een latijnsch gedicht in 7 coupletten en opdracht aan de admiraliteiten van Holland en Zeeland door **Corn. Theod. Boissens.**

Gegraveerd en geteekend door **Corn. Boissens.**

Verkregen in 1884.

140. **Maurits, Prins van Oranje-Nassau.**

H. 0.45, B. 0.36.

Te halven lijve links met ijzeren halskraag en staanden geplooiden kraag; boven zijn hoofd een Latijnsche inscriptie in een ovaal gevormd door de wapens der door hem veroverde steden. Boven en onder de slagen van Nieuwpoort en Turnhout. Links en rechts het beleg van Geertruidenberg en dat van Groningen, elk in een cartouche. Alles in ovaal omgeven door vlaggen, figuren, wapentuig, een oranjeboom; de hoeken aangevuld met de wapens der gewesten en Latijnsche inscriptiën.

Ongemerkt. Door **P. van den Keere** of Petrus Kaerius.

Verkregen in 1884.

141. **Maurits, Prins van Oranje-Nassau.**

Zonder onderschrift H. 0.365, B. 0.30.

Kniestuk rechts met gevederden hoed. Hooge kraag, rijk gewaad, orde van den Kouseband, veldheerstaf in rechterhand en de linker op den degen. Links: een wapenrusting en gordijn. Rechts: een tafel en daarachter de ingang en een gedeelte van het inwendige der Loterijzaal, waarin vele personen. In de zaal hangen beneden het dak tal van vlaggen. Zes-regelig Latijnsch onderschrift.

Door **Willem Jacobsz. Delff,** naar **A. van de Venne.**

Verkregen in 1891.

142. **Dezelfde.**

H. 0.42, zonder het onderschrift. H. 0.376, B. 0.29.

Kniestuk rechts in harnas; blootshoofds met veldheerstaf in de rechterhand, de linker op een tafel waarop zijn helm. 5-regelig Latijnsch onderschrift en 1608.

Door **Johan Muller,** naar **Miereveld.**

Aangekocht van Fr. Muller & C°. in 1893.

143. **Dezelfde te paard.**

Zonder het onderschrift H. 0.39, B. 0.293.

De Prins naar rechts galoppeerende. Blootshoofds in harnas met den veldheerstaf. Achter hem een vliegend leger (de slag bij Nieuwpoort). Ter weerszijden van boven zijn wapen en zijn spreuk met den boom. Boven den bovenrand een Latijnsche tekst uit Proverbia 21. Als onderschrift in 't Latijn zijn naam met opdracht en eene opsomming zijner wapenfeiten. 1600.

Door **Crispijn de Passe** geteekend, gegraveerd en uitgegeven.

Deze prent is een latere druk van dezelfde plaat waarop echter de kop van **Maurits,** die op dezen eersten druk een jeugdig voorkomen had met puntbaard en kort hoofdhaar, vervangen werd door het bekende portret naar **Miereveld.**

Aangekocht van Fr. Muller & C°. in 1893.

144. **Dezelfde te paard.**

H. 0.25, B. 0.155.

De Prins naar rechts galoppeerende, het hoofd links gewend, in rijk kuras en armstukken, met staanden geplooiden kraag; de veldheerstaf in de rechterhand. In 't verschiet de slag bij Nieuwpoort. Het geheel geplaatst in een toog op colonnetten; op het plint een 3-regelig Latijnsch onderschrift. In 't bovendeel van den boog staat: *Iaerschrift van Graef Mauritz Gouvernement;* en daaronder: GraVe MaVrItIVs saL zIns Vaders doot CLoeCkeLICk WreeCken. Door **Claes Janszoon Visscher.**

H. 25.3, B. 15.5.

Uit de Historie der Nederlanden enz., door **Emanuel van Meteren,** Amsterdam. **Jan Jacobsz. Schipper,** 1652.

145. **Maurits, Prins van Oranje-Nassau.**

Met onderschrift H. 0.356, zonder onderschrift H. 0.35, B. 0.305.

Borstbeeld rechts, blootshoofds, in rijk harnas met geplooiden, hoogen kanten kraag en sjerp. In ovaal met Latijnsch randschrift, daaronder in cartouche een 6-regelig Latijnsch vers. Links van het ovaal zijn wapen en rechts zijn spreuk met den boom. Het geheel omgeven door knorornamenten. Van boven een faam. Van onderen Latijnsche opdracht.

Door **Willem de Passe** naar **Crispijn de Passe.**

Aangekocht van Fr. Muller & C°. in 1895.

146. **Dezelfde.**

H. 0.397, B. 0.333.

Kniestuk rechts, ijzeren halskraag, staande geplooide kraag en sjerp; links het harnas, rechts de helm op een tafel; in versierde vierkante cartouche door twee staande figuren gedragen. Het onderdeel der cartouche draagt een 6-regelig Latijnsch opschrift. Op den grond ligt oorlogstuig. Boven een gevleugelde faam.

Gemerkt: Ex. Archetypo Petri Isaaci F. excud: **B. A. Bolsuerd.**

Verkregen in 1885.

147. **Verheerlijking van Prins Maurits.**

H. 0.475, B. 0.313.

Bovenin zijn borstbeeld naar rechts gewend, naar **Miereveld,** in ovale cartouche, ter weerszijde een zittende figuur. Dit geheel vormt den bovenrand van een gecalligrafeerd vierkant tableau, 's Prinsen deugden vermeldende. In het midden zijn wapen met emblema „Je Maintiendray 1612" en de wapens der Vereenigde Gewesten. Rond de 3 andere zijden van het opschrift zijn links en rechts 16 en onderaan 2 van 's Prinsen overwinningen door cartouches omgeven, in 't klein afgebeeld.

Door **N. van Geilkerck.**

Verkregen in 1885.

148. **Maurits, Prins van Oranje-Nassau.**

Zonder het onderschrift H. 0.182, B. 0.141.

Borstbeeld rechts, blootshoofds met geplooiden puntkraag en zwaren mantel, in ovaal met randschrift. Vier-regelig Hollandsch onderschrift bevattende naam en titels, daaronder de namen van den graveur **Crisp. v. d. Queborn** en van den uitgever **Brour Janssen.**

Door arceering is het ovaal tot een rechthoek aangevuld. (Copie.)

Aangekocht van Fr. Muller & C°. in 1893.

149. **Maurits, Prins van Oranje-Nassau.**

Zonder het onderschrift H. 0.385, B. 0.304.

Te halven lijve rechts, met staanden geplooiden kanten kraag, mantel en orde van den Kouseband. Zes-regelig Hollandsch onderschrift. Gemerkt **Crispijn van Queborn** met adres van **A. Meurs.** 1624.

Verkregen in 1885.

150. **Dezelfde.**

H. 0.44, B. 0.36.

Borstbeeld naar links met geplooiden kraag in harnas. In ovalen rand bezet met krijgstuig, waar tusschen engeltjes. Bovenin zijn wapen. Binnen het ovaal de titel.

Door **J. Suiderhoef** naar **P. Soutman.**

Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1905.

151. **Dezelfde.**

H. 0.293, B. 0.173.

Borstbeeld rechts in harnas, staande geplooide kraag, in ovale schilderijlijst door eene vrouw gehouden. Van boven 's Prinsen wapen; in het verschiet een ruitergevecht. Met 4-regelig Fransch vers. Op grauw papier.

Door **G. Valck** naar Adr. van der Werff.

Geschenk van Mevrouw **Lorrie** te Delft.

152. **Dezelfde.**

H. 0.345, B. 0.22.

Borstbeeld rechts in harnas met staanden geplooiden kraag, in ovaal, waaromheen krijgsattributen. Van onderen vignet met den slag bij Nieuwpoort.

Door **P. Tanjé** naar Mierevelt, 1748.

Geschenk van Jhr. **B. W. F. van Riemsdijk.**

153. **Slag bij Nieuwpoort op 5 Juli 1600.**

H. 0.145, B. 0.205.

Photographie naar een schilderij in olieverf in het Museum **Fedinandeum** te **Innsbrück.**

154. **Bezoek van Prins Maurits aan de kermis te Rijswijk.**

H. 0.125, B. 0.215.

Photographie naar het schilderij door **Esaias van de Velde. 1625**; in het bezit van Jhr. Dr. J. Six te Amsterdam.

155. **Prins Maurits op zijn doodbed.**

H. 0.11, B. 0.08.

Borstbeeld rechts, liggende met het hoofd op een kussen; in wit gewaad, op het hoofd een met kant gezoomde muts.

Reproductie eener teekening, met de zilverstift geteekend vermoedelijk door **Adriaen van de Venne.**

Geschenk van den heer **J. Ph. van der Kellen Dz.** 1908.

156. **Prins Maurits op zijn doodbed.**

H. 0.06, B. 0.06.

Reproductie eener teekening met de pen door **Jacob de Gheyn**, berustende in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Geschenk van den heer **J. Ph. van der Kellen Dz.** 1908.

157. **Prins Maurits op zijn doodbed.**

Naar rechts gewend met een kroon op het hoofd, onder een rood fluweelen kleed.

Reproductie van een klein schilderij in de verzameling van het Rijks Museum te Amsterdam. Zie N°. 53 van de Boekenlijst.

158. **Liberum Belgium.** Zinneprent op den bloei der Vereenigde Nederlanden.

H. 0.72, B. 0.44.

Prins Maurits zit op een hooge estrade in harnas met lauwerkrans en staf; rechts en links staan de beelden Religio en Libertas. Boven dragen twee famen een lauwerkrans met de wapens der 7 gewesten. Ter weerszijden een man een standaard omhoog houdende met tal van wapens en de namen der 4 grootste overwinningen door den Prins behaald. Achter den troon verschillende personen in vreemde kleederdrachten. Vóór den troon 4 vrouwen met attributen: Negotia, Prudentia, Politia en Victoria. Onderaan 's Prinsen wapen tusschen 2 gebonden krijgslieden. Daaronder 14-regelig Latijnsch vers van Dan. Heinsius.

Door **Simon de Passe,** naar **A. van Nieulandt.** 1624.

Aangekocht van Fr. Muller & C°. in 1888.

VOORWERPEN BETREKKING HEBBENDE OP :: PRINS MAURITS EN ZIJN TIJD. ::

159. **Ovaal doosje van gegoten geel koper.** Het deksel vertoont het borstbeeld van Prins Maurits en de onderzijde van den bodem zijn wapen. De wanden met arabesken in relief versierd. Eerste helft der 17de eeuw.

H. 0.027, L. 0.082, B. 0.043.

Borstbeeld en wapen zijn genomen naar een bekenden gedenkpenning op den Prins.

Aangekocht van den heer J. P. Menger te Utrecht, 1891.

160. **Borstbeeld in pleister van Prins Maurits.**

Afgegoten naar het origineel in gebakken aarde door **Jean Claude de Cock,** aanwezig in het Rijks-Museum te Amsterdam.

Van de Rijks-Commissie voor de vervaardiging en ruiling van réproductiën van Kunstvoorwerpen in 1901.

161. **Zilver vergulden draagpenning** op Prins Maurits, in georneerden rand, hangende aan een gevlochten ringetje. Aan de voorzijde

's Prinsen borstbeeld in profil naar rechts, waaronder **ÆT. 34**, het randschrift benevens de beginletters van den graveur G. V. B. · F; aan de achterzijde: de Oranjeboom in lauwerkrans en 's Prinsen spreuk: TANDEM · FIT · SURCVLVS· ARBOR · 1602.

Middellijn 0.046.

Geslagen na de herovering van Grave en de herwinning zijner erflanden Breda, Linge en Meurs.

Aangekocht te Parijs in 1893.

162. **Groote ronde tinnen schotel** met diepen bodem en eene kleine verhooging in het midden. Op den breeden rand is op 3 plaatsen ingeslagen het Wapen van Prins Maurits, voorts het merk of de keur, zijnde een gekroonde roos tusschen de letters I en D. Aan de achterzijde een stempel, zijnde een engel tusschen dezelfde letters. Eindelijk een merkteeken in den bodem.

Diam. 0.385.

Aangekocht van A. Frank te Amsterdam in 1894.

163. **Gegoten ijzeren schoorsteenplaat,** waarop het wapen der Generaliteit, omgeven door krijgstropheeën, en daaronder een cartouche met de spreuk: „Res parvae crescunt" en het jaartal 1606.

H. 0.95, B. 0.785.

Aangekocht te Hoorn in 1894.

164. **Twee gegoten ijzeren schoorsteenplaten** met het Wapen van Prins Maurits, waarboven twee zwevende engeltjes omgeven door een lauwerkrans. Deze zijn in de beide schoorsteenen ingemetseld.

H. 0.71, B. 0.56.

Gemerkt op een wapenschild van onderen: A D.

KINDEREN UIT HET HUWELIJK MET CHARLOTTE VAN BOURBON.

PRENTEN, PHOTOGRAPHIËEN ENZ.

165. **Louise Juliana van Nassau** (1576—1644), gehuwd met Keurvorst **Frederik IV van de Palts.**

Borstbeeld, driekwart gewend naar rechts in rijk gewaad met geplooiden kraag.

H. 0.205, B. 0.165.

Photographie naar het schilderij (H. 0.68, B. 0.54) in het bezit van Ernst August Hertog van Cumberland, Hertog tot Brunswijk en Luneburg.

166. **Louise Juliana van Nassau.**

Met onderschrift H. 0.158, B. 0.123.

Borstbeeld links met hoog kapsel en grooten geplooiden kraag; in gebloemd kleed; in ovaal met Latijnsch randschrift, gevat in eene vierkante omlijsting. Zes-regelig Latijnsch onderschrift.

Gemerkt **Joan Hogenberg** (slechte copie); naar **Crispijn de Passe.**

167. **Dezelfde.**

H. 0.144, B. 0.111, Middel. 0.111.

Borstbeeld links; kapsel van kant, hooge geplooide kraag met kanten punten, zware halsketting met edelgesteenen, rijk gewaad; in een cirkel met Latijnsch randschrift; daaronder 4-regelige Latijnsche opdracht.

Door **Crispijn de Passe.**

168. **Dezelfde** als weduwe.

Zonder het onderschrift H. 0.136, B. 0.112.

Borstbeeld rechts met staanden geplooiden kraag en sluier. Met Latijnsch onderschrift in versmaat door C. Barlaeus.

Door **Corn. van Dalen.**

Geschenk van Mr. **S. Muller Fzn.** 1892.

169. **Henri de la Tour d'Auvergne, Hertog van Bouillon,** gehuwd met **Elisabeth van Nassau** (1577—1642).

H. 0.147, B. 0.105.

Drie kwart naar links in harnas; in ovale lijst, staande op een plint als voetstuk waarop de titel.

Gemerkt: AP. Pinxit en **Gaillard** sculpsit.

Geschenk van Mr. **S. Muller Fz.** 1901.

170. **Charlotte Flandrina van Nassau** (1579—1640), abdis van het klooster van Sainte-Croix bij Poitiers.

Te halven lijve links in geestelijk gewaad met staf en gebedenboek in de hand, achter een tafel waarop een prinsenkroon.

Zincographie, voorkomende in het Jaarboekje van Alberdingk Thijm, A°. 1894, te Amsterdam bij van Langenhuysen, genomen naar het gegraveerde portret uit „Le miroir des âmes religieuses, ou la vie de très haute et très religieuse princesse madame Charlotte Flandrine de Nassau, très digne abdesse du royal monastère de Sainte-Croix à Poitiers, par M. Claude Allard, prestre, chantre et chanoine de Laval. Poictiers 1653.

Geschenk van den Heer **J. F. M. Sterck.** 1894.

171. **Charlotte Brabantina van Nassau** (1580—1631), gehuwd met **Claude de la Tremoille,** hertog van Thouars.

In weduwkleed met grooten geplooiden kraag, naar links gewend, door **Willem van Honthorst (?)**

H. 0.20, B. 0.165.

Photographie naar het schilderij (H. 0.71, B. 0.59) in het bezit van Ernst August Hertog van Cumberland, Hertog tot Brunswijk en Luneburg.

172. **Claude de la Tremoille,** Hertog van Thouars, gemaal van de voorgaande.

Photographie naar de gravure van **Basan.**

Geschenk van Graaf **Bentinck** te Amerongen, 1893.

in cirkels links zijn wapen, rechts zijn blazoen, een schip worstelend tegen den storm, met de spreuk „Repos ailleurs”.

Door **Jacob de Gheyn den Oude** in 1599.

Verkregen in 1885.

218. **Petrus Forestus,** geneesheer van Prins Willem I.

Met onderschrift H. 0.131, B. 0.078. Zonder onderschrift H. 0.102, B. 0.078.

Te halven lijve, $^3/_4$ naar rechts met baret en tabbaard; handschoen in de linkerhand. In ’t verschiet een obelisk. Zijn wapen in linker bovenhoek, daarnaast: Aetat. suae 64. A°. 1586. Gemerkt H. G.

Door **Hendrick Goltzius.**

Aangekocht auctie R. W. P. de Vries in 1909.

219. **Jonkheer Willem van Bloys,** genaamd **Treslong,** Admiraal van Zeeland.

H. 0.187, zonder onderschrift H. 0.149, B. 0.127.

Borstbeeld rechts, met staanden geplooiden kraag en halsketting. In ovaal met randschrift. 4-regelig Latijnsch onderschrift.

Verkregen in 1885.

220. **Jonkheer Willem van Bloys,** genaamd **Treslong.**

H. 0.144, B. 0.089.

Te halven lijve rechts, met staanden geplooiden kraag, in rijk gewaad, met zijden lint om den hals, waaraan een dolk, stekende in een der crevé’s. In de linkerhand, rustende op een boek, een passer; in de rechter een compas. In den bovenhoek links zijn wapen. In het verschiet links een havengezicht, rechts een oorlogsschip. Door **Jan Wierix.**

Verkregen in 1885.

221. **Jonkheer Willem van Bloys,** genaamd **Treslong (?)**

H. 0.1475, B. 0.101.

Te halven lijve rechts, met staanden geplooiden kraag, de handschoenen in de handen. Rechts een muur waartegen een vlag. Links bovenaan een onbekend monogram in wapenschild.

Vermoedelijk door **Jan Wierix.**

Verkregen in 1885.

222. **Jan van Duivenvoorde,** Admiraal van Holland.

H. 0.208, B. 0.133.

Kniestuk naar rechts, blootshoofds, de linkerhand op den degen, staande bij een tafel waarop een handschoen. In ’t verschiet een zeegezicht. In een ovaal als cartouche behandeld,

met randschrift. Van onderen zes-regelig Latijnsch vers in vierkanten cartouche. Gemerkt van boven **H. Goltzius** fecit.

Door **Hendrick Goltzius.**

Aangekocht auctie R. W. P. de Vries. 1909.

223. **Johannes Colmannus**, voorlaatste Prior van het Sinte Agatha-klooster te Delft.

Photographie naar het olieverfportret van **Maerten van Heemskerk** in het Rijks-Museum te Amsterdam.

224. **Cornelis Musius**, laatste Prior van het Sinte Agatha-klooster te Delft.

H. 0.274, B. 0.318.

Te halven lijve links in biddende houding voor een Christusbeeld, met 6-regelig Hollandsch onderschrift in versmaat. Boven het portret een kroon met lauwertakken en de wapens van Delft en van hemzelven. Het portret is omgeven door 8 tafereelen uit zijn vervolging en marteling.

Door **Jan van de Velde.**

Geschenk van den heer **A. van Hattem Jrszn.** te Rotterdam, 1890.

225. **Dezelfde.**

Diam. 0.08.

Naar rechts gewend in cirkelrand. In den rand staat: *Cornelius Mvsivs Delphos.* Anno Aetatis LXX. 1570.

Is ingeplakt op het schutblad van het boekwerk *Origines Monasticae* door **Mattheus Galenus**, 1563.

Door **Hieronymus Wierix.** A°. 1570.

Geschenk van den heer **Bern. J. M. de Bont 1903.**

226. **Dezelfde.**

Diam. 0.078.

Borstbeeld rechts in cirkel met naam en randschrift.

Copie naar den onbekenden meester **G. S. (Willem Swanenburgh ?)**

Geschenk van den heer **A. van Hattem Jrszn.** te Rotterdam, 1890.

227. **Dezelfde.**

H. 0.137, B. 0.11.

Borstbeeld rechts in ovaal met onderschrift; in rand tweeregelig Latijnsch vers en zijne zinspreuk. In de hoeken van boven zijn wapen en dat van Delft, van onderen een kroon en lauwertakken. Door **J. Matham.**

Geschenk van den Wel Eerw. Heer **C. A. Harderwijk**, Pastoor der Oud-Roomsche Clerezy te Delft. 1887.

228. **Mattheus Galenus.**

H. 15.5, B. 11.

Met opschrift en onderschrift, benevens een 4-regelig Latijnsch gedicht.

Gravure geplaatst achter onder het in n°. 225 genoemde werk (in drukplaat).

Geschenk van den heer **Bern. J. M. de Bont.** 1903.

229. **Pieter Adriaensz van der Werff,** Burgemeester van Leiden.

H. 0.39, B. 0.255.

Borstbeeld rechts in ovaal, gevormd door palmtakken. Eenvoudig geplooide kraag, medaille aan zijden lint. Latijnsch onderschrift. Door **P. Philippe.**

Daaronder een Latijnsch couplet door Janus Vlitius en een Hollandsch couplet door J. Westerbaen. Gecalligrafeerd door **Jemaar.**

Verkregen in 1885.

230. **Dezelfde.**

H. 0.39, B. 0.26.

Naar het medaillon in 1661 door **Rombout Verhulst** vervaardigd. Ovaal met beeldwerk. Door **P. Philippe.**

Op den steen een opschrift; van onderen twee Hollandsche coupletten door Jan Vos en gegraveerd door Jemaar.

Verkregen in 1889.

231. **Portret van Frans Valdez.**

H. 0.355, B. 0.295.

Te halven lijve rechts, met staanden geplooiden kraag, in donkere kleeding, met veldheerstaf. De stad Leyden in 't verschiet. Met titel en twee Latijnsche coupletten van Petrus Scriverius, waaronder de Hollandsche vertaling in boekdruk. N°. 1 der serie.

Door **Cornelis de Visscher,** met adres van Peter Soutman. A°. 1649.

Aangekocht bij Fr. Muller & C°. in 1888.

232. **Magdalena Moons.**

H. 0.355, B. 0.295.

Te halven lijve „en face", in rijk gewaad met parelsnoer. 's Gravenhage in 't verschiet. Met titel en 2 Latijnsche coupletten van P. Scriverius, waaronder de Hollandsche vertaling in boekdruk. Door **Cornelis de Visscher,** met adres van P. Soutman.

Aangekocht bij Fr. Muller & C°. in 1888.

233. **Johan van der Does (Janus Douza).**

H. 0.355, B. 0.295.

Kniestuk links, in harnas met staanden geplooiden kraag, halsketting en zwaard. Gedekt met gevederde baret, commandostaf in de rechterhand, de linker steunende op een boek met het opschrift: „Dulces Ante Omnia Musae." Links in 't verschiet gezicht op Leyden, rechts een gordijn. Met onderschrift waaronder twee Latijnsche coupletten van Petrus Scriverius en in boekdruk de Hollandsche vertaling. Haarlem 1649.

Door **Cornelis de Visscher**, met adres van P. Soutman.

Verkregen in 1885.

234. **Portret van Lodewijk van Boisot**, Admiraal van Zeeland.

H. 0.355, B. 0.295.

Kniestuk links in harnas. De commando-staf in de linkerhand, de rechter rustende op den helm. In 't verschiet Leyden's ontzet; met onderschrift waaronder twee Latijnsche coupletten van P. Scriverius en in boekdruk de Hollandsche vertaling. Haarlem 1649. Door **Cornelis de Visscher**, met adres van P. Soutman.

Verkregen in 1885.

235. **Zinneprent ter eere van Liedekercke, Boursse en Rouck**, de drie mannen door wier bemiddeling het kasteel van Antwerpen in 1577 werd veroverd.

H. 0.28, B. 0.211.

De 3 bustes op voetstukken, geplaatst op een entablement, met het opschrift PATRIA LIBERTATI RESTITVTA; daarboven de wapenschilden. Van onderen een 8-regelig Fransch vers.

Gravure met adres van Peeter Baltens door **Jan Wierix.**

Aangekocht bij Fr. Muller & C°. in 1888.

236. **Keizer Karel V.**

H. 0.403, B. 0.267.

Borstbeeld links, blootshoofds in harnas met Gulden Vlies; in ovaal met vruchten en bladeren versierd. Van boven het keizerlijke wapen met de kolommen. Van onderen de titel in het Latijn.

Door **J. Suyderhoef** naar Titiaan. Met adres van Soutman.

Verkregen in 1889.

237. **Keizer Karel V.**

H. 0.44, B. 0.38.

Borstbeeld links, in harnas met sjerp en Gulden Vlies. Het hoofd omkranst. In ovalen rand rijk met beeldwerk versierd. Van boven het wapen. Van onderen op een basement de titel in 't Latijn.

Door **P. van Sompel** 1644. Gravure naar P. Soutman (Titiaan).

Verkregen in 1889.

196. **Frederik Hendrik, Prins van Oranje-Nassau.**

H. 0.282, B. 0.222.

Kniestuk naar links gewend, in harnas met geplooiden kraag, blootshoofds, staf in de rechterhand en de linkerhand op het degengevest. Op een tafel links de gevederde helm en een handschoen. Van boven een gordijn. Met onderschrift.

Door **W. J. Delff.** Uitgegeven door **Phil. Steenwege.**

Aangekocht bij Fr. Muller en C°. 1899.

197. **Amalia, gravinne van Solms Braunfels** als weduwe. Te halven lijve, met de beeltenis van Prins Frederik Hendrik in de hand.

Photographie naar het schilderij (H. 0.845, B. 0.845) door **Willem van Honthorst,** in het Kaiser-Friedrich Museum te Berlijn.

198. **Frederik Hendrik, Prins van Oranje-Nassau.**

H. 0.415, zonder onderschrift H. 0.356, B. 0.292.

Borstbeeld links in harnas, met platten kanten kraag en orde van den Kouseband, in ovale lijst met 2-regelig Latijnsch onderschrift.

Door **Corn. Visscher** naar **G. van Honthorst,** met adres van P. Soutman. Anno 1649.

199. **De medaillon-portretten** van **Prins Frederik Hendrik** en van **Amalia van Solms**; afgietsels in gips van twee looden afgietsels, vervaardigd door **Joh. Osborne,** een Engelschen baleinwerker te Amsterdam in 1626.

Middell. 0.115.
Geschenk van **Jhr. B. W. F. van Riemsdijk.** 1894.

200. **Prins Frederik Hendrik, Frederik V van Bohemen** en **Ernst Casimir met hunne gemalinnen en kinderen.** Op den achtergrond het Stadhouderlijk kwartier te 's Gravenhage.

H. 0.28, B. 0.46.
Reproductie van de prent van **Frans Brun** naar **David Vinckenboons.**
Geschenk van den heer **J. Ph. van der Kellen Dz.** 1908.

BROEDERS, ZUSTERS EN ANDERE BLOEDVERWANTEN :: VAN PRINS WILLEM I. ::

SCHILDERIJ.

201. **Johan de Oude, Graaf van Nassau,** (1535—1606).

Schilderij op paneel H. 0.38, B. 0.30.

Borststuk naar rechts gewend, met bijna witten baard en knevel, in harnas.

Aangekocht in 1897.

202. **Johan de Oude, Graaf van Nassau,** broeder van Prins Willem I.

H. 0.14, B. 0.108.

Borstbeeld rechts in pelsjas met liggenden, geplooiden kraag, in cirkel met randschrift en 2-regelig Latijnsch onderschrift.

Verkregen in 1885.

203. **Lodewijk, Graaf van Nassau** (1538—1574), broeder van Prins Willem I.

Gravure H. 0.137, B. 0.101.

Borstbeeld links in harnas met staanden geplooiden kraag, blootshoofds, in cirkel met randschrift en twee-regelig Latijnsch onderschrift. Ongemerkt.

Verkregen in 1885.

204. **Dezelfde.**

H. 0.18, zonder onderschrift H. 0.168, B. 0.122.

Dijstuk links gewend. Blootshoofds met hoogen geplooiden kraag, in harnas met dijstukken, de linkerhand op den degen, de rechter steunende op een stok. Links de helm op een tafel. In den linkerbovenhoek het wapen van Nassau. Twee-regelig Duitsch onderschrift. Tegenhanger van n°. 46.

Door **A. de Bruin.**

Photographie naar de origineele gravure in 's Rijks Prentenkabinet.

205. **Elisabeth van Nassau** (1542—1603), zuster van Prins Willem I, gehuwd met **Coenraad, Graaf van Solms-Braunsfeld.**

Kniestuk, op middelbaren leeftijd, in zwart gewaad en omhangen met een zilveren ketting.

Photographie (H. 0.205, B. 0.165) naar het origineel in olieverf (H. 0.96, B. 0.735) in het bezit van Prins Albrecht van Solms-Braunfels.

206. **Juliana van Nassau** (1546—1605), zuster van Prins Willem I, gehuwd met **Albert, Graaf van Schwarzburg Rudolstadt.**

Kniestuk van voren gezien, in wit gewaad met zwart overkleed.

Photographie (H. 0.195, B. 0.16) naar het origineel in olieverf (H. 1.10, B. 0.94) in het bezit van den Vorst van Schwarzburg-Rudolstadt.

207. **Willem Lodewijk, Graaf van Nassau** (1560—1620), Stadhouder van Friesland, zoon van Jan den Ouden. Gehuwd met **Anna,** de eigene zuster van Prins Maurits.

H. 0.418, B. 0.285.

Kniestuk rechts, in harnas met staanden geplooiden kraag, sjerp, commando-staf in de rechterhand en de linkerhand op zijn zwaard. Rechts een helm. Gordijn. Drie-regelig onderschrift en A°. 1614.

Door **Andreas Stockius,** naar **Miereveld.**

Verkregen in 1885.

208. **Dezelfde.**

H. 0.405, B. 0.284.

Geheel als voren n°. 207, de baard vierkanter. Vier-regelig onderschrift.

Door **Boëtius Adam a Bolswerd,** naar **Miereveld.**

Verkregen in 1885.

209. **Dezelfde.**

H. 0.357, B. 0.273.

Borstbeeld rechts, in harnas met staanden geplooiden kraag en sjerp. In ovaal met randschrift: WILS GODT · MIT · EHREN. De 4 hoeken met arceering aangevuld. Latijnsch onderschrift.

Door **Willem Jacobsz Delff,** naar **Miereveld.** 1633.

Verkregen in 1885.

210. **Johan, Graaf van Nassau** (den jongere), (1561—1623) zoon van Jan den Ouden, broeder van Prins Willem I.

Ovaal waterverf miniatuur op papier. H. 0.044, B. 0.029.

Door **C. P. Tideman.**

Geschenk van den heer **J. Tideman.** 1895.

BEKENDE TIJDGENOOTEN VAN PRINS WILLEM I.

SCHILDERIJEN.

211. **Cornelis Musius,** laatste Prior van het Sinte Agatha-klooster te Delft.

Olieverf op paneel. H. 0.513, B. 0.385.

Borstbeeld, $^3/_4$ naar links in priestergewaad; in ovaal. In den linkerbovenhoek zijn wapen, gedragen door een zwevenden Engel; in den rechter een gouden kroon, waarin 2 gekruiste palmtakken, daaronder Aetatis 72. A°. 1572. Met boven- en onderschrift in de lijst.

NON · SINE · CHRISTO
R. D. CORN' · MVSI'. AEI'. 72. A°. 1572.

Aangekocht verkooping Fr. Muller & C°. in 1900.

212. **De martelaars Cornelis Musius en Willem Goudanus.**

Schilderij op koper. H. 0.19, B. 0.15, Hoofdh. 0.055.

Borstbeelden, elkaar aanziende, met de volgende onderschriften: R. D. Cornelius Musius Poëta et Theologi Dr. Agathae apud Delphos Coenobiarchae Martyr: obyt Lugduni Batavorum Anno 1572.

R. P. Guilhelmus Gaudanus martyr Gertrudobergensicis. Anno 1573.

De tegenhanger van dit, voorstellende de martelaars Alardus Theodorus van Waterland en David Leonard Facellanus, bevindt zich in het stedelijk museum te Alkmaar.

Aangekocht te 's Hertogenbosch in 1900.

PRENTEN, TEEKENINGEN EN PHOTOGRAPHIEËN.

213. **Lamoraal, Graaf van Egmont.** (1522—1568).

H. 0.18, B. 0.14.

Ten voeten uit, rechts, blootshoofds, met staanden geplooiden kraag en ijzeren halskraag; Gulden Vlies. De linkerhand op den degen en de rechter op een wandelstok. De helm rechts op een tafel. Links het gekroonde wapenschild tegen een halve kolom opgesteld. In 't verschiet een stadsgezicht. Latijnsch onderschrift.

Door **Simon de Passe** (Si Passeus).

Aangekocht bij Fr. Muller & C°. in 1888.

214. **Philips van Montmorency, Graaf van Hoorne** (1522—1568).

In rijk gewaad, kniestuk naar rechts gewend.

Photographie naar het portret in olieverf door of naar A. Moro, in het Rijks-Museum te Amsterdam.

215. **Philips van Montmorency, Graaf van Hoorne.**

Photographie naar een schilderij in olieverf op papier in het Rijks-Museum te Amsterdam.

216. **Hendrik, Graaf van Brederode.**

H. 0.17, B. 0.125.

Te halven lijve links, met eenvoudig staanden kraag, in rijk lederen nauwsluitend buis met crevé's. In de rechterhand zijn baret houdende, de linker op zijn degen. Links boven zijn wapenschild. Met 2-regelig Latijnsch onderschrift.

217. **Philips van Marnix, Heer van Sinte Aldegonde,** oud 58 jaar.

H. 0.096, B. 0.075.

Borstbeeld links, in pelsjas met geplooiden kraag. In ovaal met rand en randschrift. In de beide hoeken boven het ovaal

173 **Emilia Secunda Antwerpiana van Nassau** (1581—1657), gehuwd met **Frederik Casimir van Tweebruggen-Landsberg.**

Photographie (H. 0.21, B. 0.16) naar het levensgroote olieverfportret (H. 1.035, B. 0.79) door **Elbfas** A°. 1624 in het Koninklijk Museum Gripsholm bij Stockholm.

174. **Paltsgraaf Frederik Casimir van Tweebruggen-Landsberg**, gemaal van de voorgaande. Tegenhanger van voorgaand nummer.

Photographie (H. 0.21, B. 0.16).
Herkomst als voorgaand nummer.

:: **ZOON UIT HET HUWELIJK MET LOUISE DE COLLIGNY.** ::

FREDERIK HENDRIK, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, EN ZIJNE GEMALIN.

SCHILDERIJEN.

175. **Frederik Hendrik, Prins van Oranje-Nassau** (1584—1647).

Doek. H. 1.20, B. 0.925.

Kniestuk rechts, in zwart harnas, blootshoofds, grijzend haar, met blauw ordelint en medaille, linkerhand op commandostaf, welke steunt op een tafel met rood kleed, waarop den met rood fluweel gevoerden helm. Achter hem gebladerte.

Door **G. van Honthorst.**

Geschenk namens de Familie **van der Borch** van mr. **A. Ph. R. C. Baron van der Borch van Verwolde.** 1894.

176. **Amalia, Gravinne van Solms.** (1602—1675) Gemalin van den voorgaande.

Doek. H. 1.22, B. 0.955.

Kniestuk naar links, zittende in een vergulden leuningstoel met sluier om, in zwart fluweel met witten kraag. De rechterhand rustende in een gouden schaal waarin oranjebladen. In het verschiet links het Huis ten Bosch. Achter haar een zuil met gebloemd gordijn. Tegenhanger van vorig nummer.

Geschenk namens de familie **van der Borch** van mr. **A. Ph. R. C. Baron van der Borch van Verwolde.** 1894.

177. **Frederik Hendrik, Prins van Oranje-Nassau.**

Koper. H. 0.27, B. 0.22.

Op jeugdigen leeftijd, blootshoofds, naar rechts gewend, in rijk gewaad met neervallenden geplooiden kraag en oranje sjerp.

Aangekocht met N°. 178 op de veiling Jitta, Amsterdam in 1897.

178. **Amalia Gravinne van Solms.**

Koper. H. 0.27, B. 0.22.

Op nog jeugdigen leeftijd, met opstaanden spitsen kraag, parure in het haar en op den boezem. Tegenhanger van het vorig nummer.

Aangekocht met N°. 177. 1897.

179. **Frederik Hendrik, Prins van Oranje-Nassau.**

Koper. Ovaal. H. 0.312, B. 0.255, Kop 0.145.

Borstbeeld rechts, blootshoofds met kanten kraag, in zwart harnas met vergulde nagels, gebloemde oranjesjerp.

School van **Miereveld.**

Afgestaan in 1893 uit het Koninklijk Kabinet van schilderijen te 's Gravenhage.

PRENTEN ENZ.

180. **Frederik Hendrik, Prins van Oranje-Nassau,** omstreeks 16 jaar oud.

Met onderschrift H. 0.143, B. 0.092.

Te halven lijve, een weinig naar rechts, blootshoofds, met opengesneden kolder, en liggenden kraag. Sjerp en mantel op den rechter schouder, in ovaal met randschrift, de beneden hoeken gevuld met arenden. Binnen het ovaal de spreuk „*Pro Justitia*" en achtregelig Latijnsch vers door **Johan Lanius Hersfeld.**

Aangekocht van Godefroy Mayer te Parijs. 1895.

181. **Dezelfde.**

H. 0.405, B. 0.298.

Kniestuk rechts, rijk gewaad, staande geplooide kanten kraag; hoed en mantel, commando-staf in de hand, steunende op een tafel. Rechts beide handschoenen op een voetstuk, daarachter de poort van het Prinsenhof (?) waarin eenige personen, en in 't verschiet de twee Delftsche kerktorens. Links een gordijn. Vier-regelig Latijnsch onderschrift, met adres van J. P. Venne.

Door **Willem Jacobsz. Delff,** naar **A. van de Venne.**

182. **Dezelfde.**

Hetzelfde als n°. 181, maar op wit satijn gedrukt.

Geschenk van den heer **D. Franken Dzn.,** 1893.

183. **Dezelfde.**

H. 0.336, B. 0.242.

Borstbeeld rechts in rijk harnas, met liggenden kanten kraag en sjerp, staande op een plint in een nis, met Latijnsch randschrift, tusschen twee oranjeboomen. Onderaan de plannen van 's Hertogenbosch en Wesel. Ongemerkt.

Door **Willem Jacobsz. Delff** (?)

Verkregen in 1885.

184. **Frederik Hendrik, Prins van Oranje-Nassau, te paard.**

De Prins afgebeeld in kolder en kuras met oranje-sjerp, breeden kanten kraag. Het hoofd gedekt met een gevederden hoed.

Door **Palamedes Palamedesz.** in 1638.

Photographie (H. 0.205, B. 0.165) naar een schilderij (H. 0.375, B. 0.33) bij Mr. W. H. de Beaufort te Leusden.

185. **Dezelfde te paard.**

Naar rechts gewend, in volle rusting, met sjerp en ontbloot zwaard, gevolgd door een schildknaap te voet die zijn helm draagt.

Door **J. Breecker.**

Photographie (H. 0.205, B. 0.165) naar het schilderij (H. 1.30, B. 1.01) in het bezit van Jhr. Mr. Æ. A. van Panhuys te Groningen.

186. **Dezelfde.**

Ten voeten uit, in borstkuras en kolder, rijlaarzen, blootshoofds, naar rechts gewend met linkerhand op den helm.

Door **Gerard van Honthorst** in 1631.

Photographie (H. 0.245, B. 0.115) naar het schilderij (H. 2.18, B. 1.26) in het bezit van Zijne Majesteit den Koning van Engeland.

187. **Dezelfde.**

H. 0.202, B. 0.158.

Ten voeten uit, rechts, in harnas, platte kanten kraag, zijn zwaard in de rechterhand en de wapenschilden der veroverde steden in de linkerhand houdende. Het beleg van 's Hertogenbosch in 't verschiet. Vier-regelig Latijnsch onderschrift in cartouche.

Door **W. Akersloot.** Vóór het adres van P. Goos.

Verkregen in 1885.

188. **Dezelfde** op een zegewagen door twee paarden getrokken en door de Victorie gestuurd. In 't verschiet den Bosch en Wezel.

H. 0.478, B. 0.368.

De Prins in harnas, blootshoofds. In de lucht de Fama. Zonder naam van den graveur. Daaronder gecalligrafeerd binnen een sierlijken rand een 36-regelig gedicht waarboven de titels van den Prins en waaronder een 4-regelig vers van J. de Brune, geteekend door **J. Prestre** en gegraveerd door **J. Looff.**

Verkregen in 1885.

189. **Dezelfde.**

H. 0.148, B. 0.101.

Te halven lijve rechts, blootshoofds, in harnas, met eenvoudigen platten kraag. In ovale lijst.

Zonder inscriptie of naam van den graveur.

Verkregen in 1889.

190. **Frederik Hendrik te paard** als veroveraar van 's Hertogenbosch.

De koperen plaat H. 0.485, B. 0.338.

Blootshoofds op naar rechts galoppeerend paard, in harnas en met commandostaf in de hand; aan zijn voeten de leeuw (leo belgicus) die den Nijd verscheurt. Het hoofd dezer laatste figuur is buiten den rand. In 't verschiet het beleg van den Bosch. Boven, rechts, een „concilium heroicum". Links twee engeltjes die helm en lauwerkrans dragen. Van boven, buiten den rand een Latijnsch opschrift. Door **Crispijn de Passe,** 1ste staat.

Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1888.

191. **Dezelfde.**

H. 0.215, zonder onderschrift H. 0.18, B. 0.137.

Borstbeeld rechts met platten kanten kraag, in rijke kleeding, orde van den Kouseband. In ovalen rand met Latijnsch randschrift. Vijf-regelig onderschrift.

Door **Crispiaen van Queborn,** met adres van Broer Jansen.

192. **Dezelfde.**

H. 0.25, zonder onderschrift H. 0.223, B. 0.192.

Te halven lijve links, in harnas met liggenden kraag. Commandostaf in de linkerhand. Links de helm op een tafel. Drieregelig Latijnsch onderschrift.

Door **Conraet Waumans** naar A. van Dyck, met adres van **Joannes Meysens.**

193. **Dezelfde.**

H. 0.375, B. 0.285.

Borststuk naar rechts in ovaal, in harnas met sjerp en kanten kraag.

De hoeken met arceering aangevuld. Het randschrift luidt:

QVE PATRIÆ QVE PATRI.

Met latijnsch onderschrift.

Gegraveerd door **W. J. Delff** naar **Miereveld 1624.**

Aangekocht met n°. 194 op de auctie F. Muller & C°. 1898.

194. **Amalia van Solms.**

H. 0.378, B. 0.294.

Tegenhanger van het vorig nummer. Het randschrift luidt: DOMINO QUID REDDAM. Door **W. J. Delff** naar **Miereveld 1624.**

Herkomst zie n°. 193.

195. **Prins Frederik Hendrik** ten voeten uit in zwart verguld harnas. Helm op een tafel.

Photographie naar het schilderij (H. 1.93, B. 1.305) door **Michiel Janszoon van Miereveld** in het Raadhuis te Kampen.

238. **Philips II, koning van Spanje.**
H. 0.40, B. 0.273.

Borstbeeld links in zwarte kleeding, met hoed, hoogen geplooiden kraag en Gulden Vlies. Titel van onderen in 't Latijn.

Door **J. Suyderhoef** naar **A. Moro.**

Verkregen in 1889.

239. **Dezelfde.**
H. 0.078, B. 0.057.

Borstbeeld rechts, in zwart gewaad met hoed, hoogen kraag en Gulden Vlies; in vierkante omlijsting, met 3-regelig Latijnsch onderschrift. Door **Anton Wierix** met adres van denzelfden.

Verkregen in 1889.

240. **Dezelfde.**
H. 0.076, B. 0.059.

Borstbeeld rechts, met tabbaard en kruis op de borst, hoed zonder rand en hoogen kraag. In ovaal met Latijnsch randschrift.

Door **J. Wierix.**

241. **Dezelfde,** 41 jaren oud. (Zie n°. 39.)
H. 0.20, B. 0.256.

Kniestuk rechts, in volle wapenrusting, het hoofd in profil, met scepter in de rechterhand, achter hem zijn gevederde helm. Tegenover hem Prins Willem I. In 't verschiet het overtrekken van de Maas bij Maastricht. Boven zijn hoofd: PHILIPPVS. V. G. G. KVNIG · INN · HISPANIEN etc. Seins alltters 41 : iar. enz. Keiser Carolus des fünften des namens Sohn. Van onderen een 24-regelig vers in 4 coupletten op de gebeurtenissen van den tijd.

Photographie naar de origineele prent in de collectie **Franken,** in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

242. **Philips II te paard.**
H. 0.225, B. 0.155.

Naar links rijdende, in mantel met Gulden Vlies en met smalgeranden hoed; de scepter in de hand. De Armada in het verschiet. Het geheel geplaatst in een toog op colonnetten rustende; op het plint een 3-regelig onderschrift.

Prent door **Claes Janszoon Visscher.** N°. 1 der serie.

Uit **Emauuel van Meteren's** Historie der Nederlanden enz. Amsterdam bij **Jan Jacobsz. Schipper,** 1652. Zie n°. 136 van den boekcatalogus.

243. **Margaretha van Oostenrijk, Hertogin van Parma, te paard.**
Naar links rijdende, in profil met karwats in de hand. In 't

verschiet de edelen van 't compromis het Hof te Brussel binnengaande. Geplaatst als voren.

Door **Claes Janszoon Visscher.** Verder als n°. 242, n°. 2 der serie.

244. **Ferdinand Alvares de Toledo, Hertog van Alva, te paard.**

Naar links galoppeerende, in harnas, blootshoofds, met veldheerstaf in de hand. In 't verschiet de onthoofding van Egmont en Hoorne.

Als boven, door denzelfden. N°. 3 der serie.

245. **Louis Requesens te paard.**

Naar links rijdende, met bonten mantel en Gulden Vlies. Commandostaf in de hand, de baret op het hoofd. In 't verschiet een zeeslag bij een stad.

Overigens als voren. N°. 4 der serie.

246. **Don Jan van Oostenrijk te paard.**

Naar links galoppeerende, blootshoofds, in harnas met commandostaf. In 't verschiet een intocht.

Overigens als voren. N°. 5 der serie.

247. **Matthias, Aartshertog van Oostenrijk, te paard.**

Naar rechts rijdende, blootshoofds, in harnas, met geplooiden kanten kraag, de veldheerstaf in de hand. Een veldslag in 't verschiet.

Overigens als voren. N°. 6 der serie.

248. **Alexander Farnese, Hertog van Parma, te paard.**

Naar links galoppeerende, blootshoofds, in harnas met commandostaf. Een stad (Antwerpen) in 't verschiet.

Overigens als voren. N°. 7 der serie.

249. **François, Hertog van Alençon, te paard.**

Naar rechts galoppeerende, in rijk gewaad, met barret en commandostaf. In 't verschiet de Fransche furie.

Overigens als voren. N°. 8 der serie.

250. **Robert Dudley, Graaf van Leicester, te paard.**

Naar rechts rijdende. In rijk harnas met baret en commandostaf. Een vesting in 't verschiet.

Overigens als voren. N°. 10 der serie.

251. **Ernest, Aartshertog van Oostenrijk, te paard.**

Naar links rijdende. Blootshoofds in harnas met veldheerstaf. In 't verschiet de aanbieding van een smeekschrift aan eenige personen zittende in een vertrek.

Overigens als voren. N°. 12 der serie.

252. **Albertus en Isabella van Oostenrijk te paard.**

Beide naar links rijdende, rijk uitgedost en met gedekt hoofd. In 't verschiet een beleg.

Overigens als voren. N°. 13 der serie.

253. **Portret van Matthias, Aartshertog van Oostenrijk.**

Ovaal H. 0.125, B. 0.092.

Te halven lijve rechts, blootshoofds, staande geplooide kraag, rijk harnas en korte broek, de linker arm op het gevest en in de rechter de commandostaf.

In eene ovale lijst tegenover het portret van **Prins Willem I** omschreven onder N°. 47. Gravure door **Hier. Wierix.**

Aangekocht van Fr. Muller & C°. 1895.

254. **Balthasar Geeraerts.**

H. 0.120, B. 0.085, Hoofdh. 0.04.

Borstbeeld gewend naar rechts in ovaal. Een opschrift luidt: Anno 1584: den 10 July is van desen: den Prince van orangien tot delft doorschooten, geheeten Balthasar geeraerts: out 26 Jaer.

Sepia-teekening op papier, met O.-Ind. inkt opgewerkt. Aangekocht in 1912.

255. **Balthasar Geeraerts,** gewend naar rechts, het hoofd met een hoed gedekt.

H. 0.22, B. 0.175.

Photographie naar eene teekening van **Christiaan van Bieselinge**, berustende in het Prentenkabinet te Dresden. Aangekocht in 1909.

VARIA.

SCHILDERIJEN.

256. **„Afbeeldinghe van den ellendighen staet der Nederlanden** onder de wreede tijrannije van den Hertoghe van Alba."

Eikenhout. H. 1.50, B. 1.90.

Alva onder een troonhemel gezeten met Granvelle en den bloedraad achter zich, ontvangt ten gehoore 17 geketende, knielende vrouwen, draagsters van de wapenschilden der 17 Provinciën. Achter haar een groep edelen. In 't verschiet de inquisitie in vollen gang. Als opschrift de bovenvermelde titel, als onderschrift een gedicht in 4 coupletten.

Verkregen in 1887.

257. **Een witte Valk.**

Schilderij op eikenhout. H. 0.79, B. 0.595, vogel hoog 0.42.

De valk naar rechts gewend staat op een rots; bergachtig landschap in 't verschiet; op den tweeden grond rechts een

blokhuis aan een weg met 2 figuren; verderop 3 figuren. Geheel op den voorgrond ligt het fluweelen kapje van den valk, waarop geborduurd het wapen van den Prins van Oranje.

Een der 4 witte valken aan Prins Willem II door Hunne Hoogmogenden bij den aanvang van 1641 vereerd, welke betaald waren met f 1800.—, behalve het leergeld waarvoor nog f 400.— gerekend werd.

Gekocht te Rotterdam, 1892.

PRENTEN ENZ.

258. **Zinneprent op de tiranny van Alva.**

H. 0.227, zonder onderschrift H. 0.219, B. 0.288.

Aan de linkerzijde der prent is Alva op een troon gezeten met Granvelle staande achter hem; vóór hem liggen geknield 17 vrouwen met koorden om den hals, draagsters van de wapens der 17 Provinciën; verderop de executie van Egmond en Hoorne en de inquisitie in vollen gang. De Duivel, staande achter den troon, kroont Granvelle met den tiara en Alva met een prinsenkroon. Vele Duitsche inschriften en in den rechter benedenhoek: Ghedrukct Binnen Ciuilien Anno 1569.

Het ontbrekende cursieve onderschrift is met de pen bijgeschreven.

Gravure door een onbekenden Duitschen meester.

Aangekocht auctie Bom 1895.

259. **Zinneprent op de tiranny van Alva.**

Op zijde gedrukt H. 0.42 B. 0.57 met ronden houten boven en onderregel.

Links zit Alva op den troon, bij en achter hem Granvelle, Vargas e. a. en de duivel die Alva kronen wil; vóór hem geknield en geketend de 17 Provinciën.

2-regelig bovenschrift „Delineatio deplorati status Belgii sub immensa tirannide Albani Ducis Ferdinandi à Toledo" — „Afbeeldinghe v. d. ellendigen Staet der Nederlanden onder de wreede tirannye van den Hertog van Alba"; met 16-regelig Hollandsch vers: Hier siet ghy Nederland enz.

Geschenk van den heer **J. F. R. van de Wall**, 1909.

260. **Stamboom van Koningin Wilhelmina** uit de Walramsche en Ottosche linie van het Huis van Nassau.

Door A. C. Baron Snouckaert van Schauburg.

H. 0.41, B. 0.32.

Toegezonden door den Minister van Binnenlandsche Zaken, 1893.

VOORWERPEN TOT MEUBILEERING DER ZAAL.

261. **Zandsteenen beeldje van een krijgsman ten voeten uit. Wellicht Prins Maurits.**

H. 0.89.

Gekocht van Vecht in 1909.

262. **Eikenhouten uittrektafel** op zware balpooten, uit de eerste helft der 17de eeuw.

H. 0.873, L. 2.60, B. 0.945.

Vroeger gebruikt in de Raadkamer van het Stadhuis te Delft. Eigendom der gemeente. In bruikleen van HH. Commissarissen der Stadsbank van Leening.

263. **Eikenhouten kast** met twee deuren, in laat Gothischen vorm. De paneelen zijn met zoogenaamd perkament rolornamenten versierd. Begin 16de eeuw.

H. 1.70, B. 1.53, D. 0.70. 1887.

264. **Eikenhouten kast** met twee deuren, in laat Gothischen vorm. De paneelen zijn met Gothisch traceerwerk versierd. Begin der 16de eeuw.

H. 2.05, B. 1.715, D. 0.715.

265. **Eikenhouten kist** met paneelwerk in laat Gothischen stijl; zeer gerestaureerd, eerste helft der 16de eeuw.

H. 0.88, L. 1.70, D. 0.70.

266. **Eikenhouten kist met** 3 vlakkig deksel.

De paneelen van voor- en zijkanten met ingesneden ornament versierd. Omstreeks 1600.

H. 0.60, L. 1.275, B. 0.50.

Aangekocht van M. Vecht te Amsterdam in 1910.

267. **Eikenhouten kist.** Eerste helft der 17de eeuw.

De paneelen van den voorkant met ingesneden ornament. Het deksel is vernieuwd.

Zonder deksel H. 0.61, L. 1.24, B. 0.495.

Aangekocht van Jacobson, Amsterdam 1912.

268. **Kist van kernoelje hout.**

De voor- en zijkanten evenals de binnenzijde van het deksel met ingebrande ornamenten en figurale voorstellingen. Eerste helft der 17de eeuw.

H. 0.49. L. 1.03, D. 0.54.

Aangekocht van J. Reens te Hoorn in 1896.

269. **Kist,** rijk met inlegwerk versierd. 17de eeuw.

H. 0.70, L. 1.79, D. 0.70.

Afkomstig uit het huis N°. 201 aan de Oude Delft. 1889.

270. **Eikenhouten kist.**
Het front bestaat uit 4 paneelen door pilasters gescheiden, welke met intarsia versierd zijn. 17e eeuw.

H. 0.68, L. 1.55, D. 0.64.

Aangekocht van A. Beumer te Breda in 1899.

271. **Eikenhouten armstoel** met zeshoekig zitvlak. De rug is met intarsia versierd; de pooten en de staanders onder de armleuningen hebben den zuilvorm. Midden der 16de eeuw.

H. 1.17, B. 0.57, D. 0.433.

Copie naar het origineel in het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam.

272. **Eikenhouten armstoel**, gelijkvormig aan N°. 271 (Copie).

273. **Hooge eikenhouten armstoel met aantrede,**

Rughoogte 1.68, B. 0.68, Zittinghoogte 0.82.

In den rug en de zijwanden onder de armen opengewerkte boogfriesen met gedraaide kolonetten. Onder de zitting een kastje door een zijdeurtje te openen. Einde 16e eeuw.

Aangekocht van H. G. Haas te Kleef in 1899.

274. **Eikenhouten zetel** met overhuiving uit het midden der XVIe eeuw. De voorzijde der armleuningen zijn met renaissance half colonnetten versierd.

H. 1.60, B. 0.78^5, Zittinghoogte 0.35.

Copie door **E. A. F. Bourgonjon** te 's Gravenhage in 1911 vervaardigd naar het origineel in het Raadhuis te Noordwijk. Dit origineel is verminkt en mist de overhuiving welke werd bijgemaakt naar een gelijksoortigen stoel in het bezit van den Hertog van Leeds.

275. **Eikenhouten zetel of bank** met beweegbare rugleuning in laat Gothischen stijl, uit de eerste helft der 16e eeuw.

H. 0.755, B. 0.81, D. 0.505.

Copie naar het origineel in het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam.

276. **Armstoel van inlandsch notenhout.**

H. 1.29, B. 0.64.

Met zes-kantige zitting. De opene rug is bekroond met een massief ornament in welks midden een wapenschild gesneden is. Pooten en dragers der armleuningen hebben den zuilvorm.

Aangekocht van Boas Berg, Amsterdam in 1896.

277. **Stoel van palisanderhout.**

H. 1.06, B. 0.44, Zittinghoogte 0.51.

Met rechten vierkanten rug, de achterstijlen eindigende in gebeeldhouwde leeuwenkoppen. Zitting en rug bekleed met groote koperen nagels aan het houtwerk bevestigd.

Copie van een stoel, begin 17e Eeuw in het Nederlandsch Museum.

Vervaardigd door E. H. Baaij, 1899.

278. **Beschilderd doek,** zijnde eene imitatie van een geweven behangse (gobelin), voorstellende een aanzienlijk gezelschap in een boomrijk en bergachtig landschap; in den stijl van het midden der 16de eeuw.

H. 3.85, L. 7.5.

Vervaardigd door A. H. Trautwein te Amsterdam. 1886.

279. **Geelkoperen lichtkroon** met 16 lichtarmen.

H. 1.07, Diam. 0.93.

Op de kern een gekroond Moeder-Godsbeeld met 't kind en den scepter.

Reproductie eener oude kroon, uit het begin der 16e eeuw.

Aangekocht van den gieter en ciseleur Logher, te 's Gravenhage in 1895.

280. **Geelkoperen lichtkroon,** met 12 lichtarmen.

Op de kern een Moeder-Gods-beeldje: laat gothisch.

Reproductie der kroon uit **Barneveld** in 1896 aan het **Nederlandsch Museum** overgegaan.

Aangekocht van den gieter en ciseleur Wijmer te Amsterdam.

281. **IJzeren haardplaat met het wapen van den Koning van Spanje,** en het jaartal 1620.

H. 0.74, B. 0.60.

Aangekocht van J. Puister 1909.

282. **IJzeren haardplaat met het wapen der Generaliteit A°. 1620.**

H. 0.965, B. 0.715.

Aangekocht van J. Puister, 1907.

283. **Twee gegoten ijzeren vuurpaarden.** Iedere staander versierd met eene menschelijke figuur. Eerste helft der 16e eeuw.

H. 0.405, L. 0.375, B. 0.18.

Aangekocht van M. Vecht te Amsterdam in 1912.

284. **Smyrnaasch kleed** met rijk Oostersch patroon.

L. 4, B. 0.83.

Aangekocht van Etienne Delaunoy te Amsterdam in 1896.

285. **Smyrnaasch vloerkleed** als N°. 284.

Met rijke teekening.

L. 5.43, B. 0.90.

Aangekocht van Etienne Delaunoy te Amsterdam in 1899.

LIJST DER BOEKEN

IN DE HISTORISCHE ZAAL VAN HET
: : PRINSENHOF TE DELFT. : :

HET SINTE AGATHAKLOOSTER.

1. **Delprat (G. H. M.),** De geschiedenis van het Sinte Aagte-Klooster te Delft, uit onuitgegeven oorspronkelijke bescheiden toegelicht. 8°.
   Overgedrukt uit het Kerkhistorisch Archief. Deel IV.

2. **Sinte Agatha-klooster.** H. S. met eenvoudig versierde hoofdletters, bevattende de regels, te volgen bij de insluiting van de Zusters van het Sinte Agatha-klooster. Latijnsche tekst. 4°. Omstreeks 1420. In houten, met leder overtrokken band.

3. **Van Riemsdijk (Jhr. B. W. F.).** Het klooster van Sinte Agatha met het Prinsenhof te Delft. Algemeene Landsdrukkerij. 1889. kl. 8°.
   Geschenk van den schrijver.

4. **Van Riemsdijk (Jhr. B. W. F.),** Historische beschrijving van het Klooster van Sinte Agatha met het Prinsenhof te Delft, benevens een catalogus der Verzameling en eene lijst der boeken in de Historische Zaal aanwezig. Algemeene Landsdrukkerij. 1894. kl. 8°.
   Hierin eene afbeelding van de historische trap in het Prinsenhof, geëtst door Jhr. B. W. F. van Riemsdijk.
   Geschenk van den schrijver.

5. **Van Riemsdijk (Jhr. B. W. F.),** Historische beschrijving van het Klooster van Sinte Agatha met het Prinsenhof te Delft benevens een catalogus der verzameling en eene lijst der boeken in de Historische Zaal aanwezig. Derde druk met dezelfde ets. Algemeene Landsdrukkerij 1912. kl. 8°.
   Geschenk van den schrijver.

6. **Von dem herrliche Einzug, Hochzeit** und freud des Durchleuchtigen Hochgebornen Fürsten und Herrn Wilhelmen Printz zu Uranien etc. Und der Durchleuchtigen hochgebornen Fürstin und frewlin, frewlin Anna Hertzogin zu Sachsen, etc., met vignet op titel. Afbeelding van eene belegering achterin. 4°.

7. **Beschreibung und kurtze anzeigung** der Durchleuchtigen, Hochgebornen Churfürsten, Fürsten, Hertzogen, Grafen, Freyherrn, Rittern, sambt anderm löblichen Adel, so den 25 Tag des nechstuerschienen Monats Augusti, zu Leiptzig ankommen sindt, auff die hochzeit des Durchleuchtigen, Hochgebornen Fürsten und Herrn, Herrn Wilhelm, Printzen zu Uranien, Grauen zu Nassaw, Katzenelnbogen, Vianden und Dietz, Herrn zu Bedaw, Stathalter in Burgundt, Holandt, Selandt und im Stifft Ulrich, etc. Nürnberg bij Christoff Heuszler 1591. 4°.

8. **De Verantwoordinge** des Prinsen van Oraengien teghen de valsche logenen, daermede syn wedersprekers hem soecken 't onrechte te beschuldighen. Gheprint in April 1568. 12°.

9. **Verklaers ende Wtschrift** des Duerluchtighsten Hoochgheborenen Vorsten ende Heeren, Heer *Willem, Prince van Oranien* etc. ende zijner Excellentien nootsackeliche Defensie teghen den *Duca de Alba* ende zijne grouwelijcke Tyrannije 20 Julij 1568. 4°.

10. **Sendbrief in Forme van Supplicatie** aen de Conincklijke *Majesteyt van Spaengien:* van wegen des *Princen van Oraengien/* der Staten van *Hollandt* ende *Zeelandt*.... die haer van des *Hertoghen Alba* (ende der Spaegniaerden tyrannie ende ghewelt, teghen alle recht) verdrucket ende vervolghet vinden enz. Delft. A° 1573. 4°.

11. **Copye van eenen brief** geschreven wt *Brugghe* aen eenen goeden Patriot tot *Antwerpen/* waarin verhaelt wordt den verraderlicken aenslach, deur den welcken sommige verraders zijn hoochz. ende zijn Exe. hebben willen ombringhen 4°.

12. **Placcaet** onses Heeren des Coninx, Inhoudende Verbodt ende Interdictie dat niemant van den Ondersaten van Hollant ende Zeelant, met synen schepen ofte goeden sal moghen vertrecken, oft elders syne woonplaetse nemen, sonder consent van myn Heere de Prince van Orangien... den seuenden Martij 1574... Ghedruct tot Delft op den hoeck van de Schoolsteech. 4°.

13. **Artyckelen vande Payse** — gemaeckt, besloten ende bevestight, tusschen de Staten van Brabant, Vlaenderen, Artoys etc. ende den Hochgheboren Vorst ende Heere de Prince van Orangien —

Besloten ende gheaccordeert tot Ghendt optden VIII Nov. 1576. Met wapen op titel.

Ghedruckt tot Delff. Anno 1576. Klein 4°.

14. **Tractaat van de Peijs**/ gemaeckt ende gesloten/ tusschen de Staten van dese *Nederlandē*/ vergadert binnen der Stadt van *Bruessele*. Ende den heere *Prince van Orangien*/ Staten van *Hollandt* ende *Zeelandt*/ met heure geasſocieerde. Ende Ghepubliceert op den achtsten dach van Novembri MD zesentzeuentich. Bruessele by my Michiel van Hamont 1576.

15. **Satisfactie voor die van Amsterdam**/ ghemaekt ende besloten tusschen ..... den *Prince van Orangien* ..... met de staten van *Hollant*/ ter eenre/ ē̄n den Burgemeesteren/ Burgeren ende Inwoonderen der voorsz. Stede van *Amsterdam*/ ter ander zijde enz. 1578. Delft bij Aelbert Hendricks op den hoeck van de Schoolsteegh. 4°.

16. **Copie van het Vonnisse bij Schepenen der Stadt Leyden** „gewezen jegens *Pieter Panne van Ypre*/ ter zake van de voorgenomen moort ende asfasſinaet op ende jegens de persoon van zijn Extie door beleyt ende aensporinge van de hoofden van de Jesuytsche secte binnen *Douaij*. Leyden 1578. 4°.

17. **Ordinantie ende nieuwe declaratie** onss heeren des Conincx / op de onderhoudenisse van de Pacificatie van *Ghendt* enz. 't Antwerpen bij *Christoffel Plantijn* 1578 (met wapen op titel). 4°. Gevolgd door: *Declaratie ende asseurantie* op de Pacificatie van *Ghendt* naeghevolcht, en door: Placcaet op de casſatie ende annullatie van allē contracten.... bijde ontfangers van de confiscatiën voir de pacificatie van *Ghendt* ghedaan enz. 4°.

18. **Ordonnantie ende Edict** op 't faict van de exercitie van beede de *Religien*/ ghestatueert bij Bailliu/ Scepenen van beede de bancken/ beede de Dekenen der Stede van *Ghendt*/ bij advise van mijnen Heere den *Prince van Oraengnen* enz.

Gendt bij de weduwe van Pieter de Clerck A°. 1578. 4°.

19. **Een cort Verhael** van de gedincweerdichste saken die in de XVII Provinciën van de Nederlanden van daghe tot daghe geschiet zijn/ sedert den iare ons Heeren 1566 tot ten iare 1579. 't Antvverpen, bij Christoffel Plantijn voor Philips Galle. 1579. 12°.

20. **Lettres de Monseigneur le Prince D'Orange** Envoyeés aux Prouinces et villes des païs-bas demeurees en l'Union generalle, sur le Traicté passé entre le Prince de Parme et les Prouinces desunies, avecq la copie dudit Traitté 1579. Leder 4°.

21. **Apologie** ofte verantwoordinghe des..... Vorsts..... Wilhelms van..... Orangien..... teghen den Ban ofte Edict by forme van Proscriptie ghepubliceert bij den Coningh van Spaegnien tegen den voorsz. Heere..... Hier is ook bijghevoeght den voorsz. Ban ofte Proscriptie. Leyden, Ch. Silvius. 1581. 4°.

22. **Apologia** Illvstrissimi Principis Wilhelmi.... Leyden, Car. Sylvius. 1581. kl. 8°.

23. **Cort Verhael** van 't moordadich feyt geperpetreert in den Persoone van den Deurluchtigen Prince mijnen Heere den Prince van Oraengien..... bij Jan Jauregui, Spaengnaert. Antwerpen, Christoffel Plantijn. A°. 1582. 4°.

24. **Bref Recueil** de l'assassinat commis en la persone dv tres illvstre prince Monseigneur le Prince d'Orange, comte de Nassau, Marquis de la Vere &c., par Iean Iauregui, Espaignol. A Anvers. Christ. Plantin. 1582. kl. 4°.

25. **Les cruels et horribles Tourments** de Balthazar Gérard, bourguignon, vrai martyr, souffertz en l'exécution de sa glorieuse et mémorable mort, pour avoir tué Guillaume de Nassau, prince d'Orenge. Paris. 1584. kl. 8vo.

Herdruk van 1856. Uitgegeven te Gent en te Parijs.

26. **Verhael vande Moort,** ghedaen aenden Persone des Doorluchtighen Hochgheboorn Fursten ende Heeren, Heern Wilhelms bijder gratiën Godt, Prince van Orangien, enz.

tot Delf bij Aelbrecht Hendricksz. Anno 1584 met wapen op den titel. kl. 4°.

27. **T. G. A. V. B.,** In honorem inclyti herois Balthasaris Gerardi, tyrannidis Auraicae fortissimi vindicis, carmen: quo & Guilielmi Nassauij Principis Auraici caedes & percussoris tormenta, copiosius in secunda hac aeditione, quam in prima fuerant descripta, enarrantur. Lovanii Apud Joannem Masium, sub viridi Cruce. MDLXXXIX.

28. **Lofverkondigende Verhandeling** over de laatste Bede van Willem den Eersten, Prins van Oranje enz. Geschreve door een Engelsch Edelman en uit die Taale na den Tweeden Druk overgezet en met aanteekeningen opgehelderd. 's Gravenhage, H. Scheurleer, 1734. 8°.

Met een titelplaat 's Prinsen moord voorstellende. Gravure van **A. v. d. Laan** naar **J. Luyken.**

29. **Bakhuizen van den Brink (R. C.),** Het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saxen, historisch critisch onderzocht. Amsterdam, Johannes Müller. 1853. 8°.

30. **De Beaufort (Levinus Ferdinand),** Het leven van Willem de I, Prins van Oranje. 2de druk. Leyden by Luchtmans en Middelburg by Bakker, 1732, 3 deelen. 8°.

Geschenk van den hoogleeraar **H. Cop** te Delft.

31. **Georgii Benedicti Harlemensis.** De rebvs gestis illustriss. Principis Guilielmi, Comitis Nassovii, etc. Lib. II. Item Epigrammata, Epitaphia. Lugd. Bat., Joan. Paets. 1586. kl. 8°.

32. **Beijnen (L. R.),** De Prins van Oranje.

Overdruk uit *Stemmen voor Waarheid en Vrede,* Evang. Tijdschrift voor Prot. Kerken, onder redactie van Dr. **A. W. Bronsveld** 1884, (met portret naar **Peter de Jode**). 8°.

Geschenk van den heer **J. Tideman.** 1895.

33. **Blok (Prof. Dr. P. J.),** De meeningen van Willem van Oranje omtrent den Godsdienst. Groningen. 1886.

Overgedrukt uit het tijdschrift voor Geschiedenis, onder redactie van A. M. Kollewijn Nz., 1e jaargang, 5e afl.

Geschenk van den schrijver.

34. **Boot (C. H. B.),** Eucomium Gulielmi I, Principis Arausiae e gente Nassaviâ, waaraan toegevoegd

Burlage (Mr. J. H.), Willem de Zwijger. 's Gravenhage, J. Roering. 1848. 8°.

35. **Broes (Wilhelm),** Willem de Eerste in betrekking tot de scheuring der 17 Vereen. Nederland. gewesten in de 16e Eeuw. Amsterdam, Joh. van der Hey & Zn. 1831. 8°.

36. **Broes (Wilhelm),** Philips van Marnix Heer van St. Aldegonde aan de hand van Willem I in voorlezingen. Amsterdam bij Joh. van der Heij en Zoon A°. 1840. 8°. in 2 deelen.

Geschenk van Jhr. **B. W. F. van Riemsdijk.**

37. **Bronsveld (A. W.),** Prins Willem I. Utrecht, J. W. Leeflang. kl. 8°.

38. **Brouwer Ancker (A. J. M.),** Lijsten van door Prins Willem I verpande goederen. Overdruk uit *Oud Holland* 1899.

Geschenk van den schrijver 1899.

39. **Discailles (Ernest),** Guillaume le Taciturne et Marnix de Sainte Aldegonde, par Ernest Discailles. Prof. à l'université de Gand, Bruxelles. 20 Mai 1884. A. N. Lebègne et Cie. kl. 8°.

Geschenk van den Heer **J. Tideman** te **'s Gravenhage.** 1895.

40. **(Commelin),** Wilhelm en Maurits van Nassau, Princen van Orangien, Haer Leven en Bedryf of 't Begin en voortgang der Nederl. Oorlogen. Tot Amsterdam bij Jan Jansz. 1651. fol.

41. **Danckerts (Cornelis),** Architectura Moderna ofte Bouwinge van onsen tyt. Bestaende in verscheyde soorten van gebouwen zoo gemeene als bysondere enz. Gedaen by den zeer vermaerde en vernufte mr. Hendrick de Keyser enz. tot Amsterdam bij Corn. Dankerts van Seevenhoven, 1631. fol.

Hierin 2 afbeeldingen van het Praalgraf in de Nieuwe Kerk te Delft onder n°. 88 van den Prentcatalogus tentoongesteld.

42. **Duym (Jacob),** Een ghedenckboeck, het welck ons leert aan al het quaet en den grooten moetwil van de Spaingnaerden en haren aenhanck ons aen-ghedaen te ghedencken. Ende de groote liefde ende trou van de Princen uyt den huyse van Nassau, aen ons betoont eeuvvelick te onthouden. Speelwijs in dicht ghestelt. Leyden, Henr. Lodewycxsz. van Haestens. 1606. 4°.

Met portret van Prins Maurits op den titel.

Bevattende 6 stukken: 1°. Een Nassavsche Persevs (met vignet-portret van Prins Willem); 2°. Het moordadich stvck van Balthasar Gerards, begaen aan den Doorluchtighen Prince van Oraingiën 1584 (met hetzelfde vignet); 3°. Benovde Belegheringe der stad Leyden (met het Leydsche wapen); 4°. Belegheringhe der stad Antwerpen (met het wapen van Antwerpen); 5°. De cloeckmoedighe ende stoute daet van het innemen des casteels van Breda (de overrompeling als vignet); 6°. Een bewys dat het beter is eenen goeden crygh dan een gheveynsden Peys (met het wapen van Holland). Vooraf gaan verheerlijkingen van den dichter in versmaat, waarbij een portretje in ovaal van Jacob Duym, door **J. de Gheyn.** 1600.

43. **Duym (Jacob),** Oudt Batavien nu ghenaemt Holland. Leijden bij **Andries Clouck** in de ghecroonden Engel 1606. kl. 8°.

44. **Elberts (W. A.),** Leven van Willem I, Prins van Oranje. 3de druk. 8°.

Hierin een portret van den Prins, gegraveerd door **J. F. Lange** naar eene teekening van C. Hamburger, naar Mierevelt's portret in 's Rijks Museum.

45. **Frederiks (J. G.),** De moord van 1584. Oorspronkelijke verhalen en gelijktijdige berichten van den moord, gepleegd op Prins Willem van Oranje. Mart. Nyhoff. 1884. Kl. 8°.

Hierin eene afbeelding van den trap in het Prinsenhof te Delft, geëtst door **P. J. Arendszen** naar Joh. Bosboom.

46. **Friedrich (Adolf),** Prinz Wilhelm von Oranien Nassau, genannt der Verschwiegene. Volks-schauspiel in fünf Auszüge mit einem Vorspiele *„Kaiser Karels V Abdankung". Dillenburg* 1890. Kl. octavo.

Geschenk van den Historischen Verein te **Dillenburg.** 1902.

47. **Fruin (R.),** Het Latijnsche origineel van „les Cruels et horribles Tormens de Balthazar Gérard". 8°.

Overdruk uit de Bijdragen van Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde.
Geschenk van Jhr. mr. **Th. H. F. van Riemsdijk.**

48. **Gijsberti Hodenpijl (C.),** De oprichting van het Mausoleum der Oranjes. Groot 8°.

Overgedrukt uit *Elzeviers Maandschrift* Februari 1900.
Geschenk van den schrijver, 1900.

49. **Graauwenhaan (Caspar van),** *Afbeeldingen der Heerlijke Graf-Tombe van Prins Willem de eerste,* waaronder is de Grafkelder, of bergplaatsen der Prinsen van Oranje enz. *Delft* 1751; de afbeelding van de plaatsing der graven bijgewerkt tot 1752, en de namen der begraven vorsten en vorstinnen tot 1769. Kl. octavo.

50. **Heuff Az. (J. A.),** Het Graafschap Buren, en het Burensche Weeshuis. 3e druk.

51. **Heyck (Dr. Ed.),** Wilhelm von Oranien und die Entstehung der freien Niederlande.
Bielefeld u Leipzig. Verlag von Velhagen & Klasing. 1908. 8°.
Geschenk van de Uitgevers.

52. **Hilman (Joh.),** Willem de Eerste, Prins van Oranje. Treurspel. Amsterdam. 1848. 8°.
Met lithographische afbeeldingen van het Standbeeld van den Zwijger, door Royer. Lith. Meyer & C°.

53. **Hofdijk (W. J.),** Een lauwerkrans op des Zwijgers graf. 's Gravenhage, Charles Ewings. 1884. fol.

54. **Van der Horst (J. J.),** Het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saxen. Historiesch kritiesch onderzocht. Amsterdam, C. L. van Langenhuisen, 1851. 8°.

55. **Jonge (Jhr. mr. J. K. J. de),** Louise de Colligny. 's Gravenhage, Mart. Nyhoff 1880. kl. 8°.

56. **Klose (Karl Ludwig),** Wilhelm I van Oraniën, der Begründer der niederländischen Freiheit aus dem Nachlasse Karl Ludwig Klose's, mit einer würdigung des Oraniers von **Heinrich Wuttke.** Leipzig, Fr. Fleischer. 1864. 8°.

57. **Klose (Karl Ludwig),** Willem van Oranje, de grondlegger der Nederlandsche vrijheid. Met eene inleiding van **M. L. van Deventer.** Haarlem, de Erven T. Bohn. 1867. 8°.

58. **Lacroix (A.),** Apologie de Guillaume de Nassau, avec les documents à l'appui etc. précédé d'une introduction par A. Lacroix. Bruxelles et Leipzig. Emile Flatau. 1858. 8°.

59. **Lieftinck (Dr. J. W.),** Een gedenkwaardige sterfdag (10 Juli 1584). Het leven en sterven van Prins Willem I na drie eeuwen herdacht. Sneek, H. Pyttersen Tz. 1884. 8°.

60. **Meursius (J.),** Gvlielmvs Avriacus. Sive, de rebus toto Belgio tam ab eo, quam ejus tempore, gestis; ad excessum Lud. Requesensii. Lugd. Bat., Is. Elzevier, 1621. 4°.

61. **Moes (E. W.)**, De blijde inkomst van Prins Willem van Oranje binnen Amsterdam in 1580.

Overdruk uit het *Amsterdamsche Jaarboekje* 1896. Kl. 8°.
Geschenk van den schrijver.

62. **Moes (E. W.)**, De Portretten van Prins Willem den Eerste. 4°.

Overgedrukt uit Oud-Holland (met portret), 4de afl., VIIde jaargang. 1889.
Geschenk van den schrijver.

63. **Moes (E. W.)**, Anna van Buren, de eerste Gemalin van den Zwijger.

Overdruk uit *Eigen Haard*. 1894. N°. 36.
Geschenk van den schrijver.

64. **Montijn (P. H.)**, De dood van Prins Willem I, waarbij gevoegd: Gethsemané of de dood van Julia. Tweetal dichtproeven. Oudewater bij F. H. Kroon, 1848. 8°.

Geschenk van den schrijver.

65. **Muller Fzn. (Mr. S.)**, De ouders van Prins Willem I van Oranje. fol.

Overdruk uit *Eigen Haard* n°. 46 van het jaar 1892.

66. **Presber (P.)**, Wilhelm I Prinz von Nassau-Oranien. Zwei vorträge. Dillenburg. 1898. Kl. octavo.

Geschenk van den Historischen Verein te **Dillenburg**. 1902.

67. **Programma** der Feestviering op 10 Juli 1884. 8°.

De Vader des Vaderlands herdacht in de Nieuwe Kerk te Delft. (Met afbeelding der graftombe.)

68. **Riemsdijk (Jhr. B. W. F. van)**, Een onbekend portret van den Zwijger.

Overdruk uit *Eigen Haard*. 1908. N°. 25.
Geschenk van den schrijver 1908.

69. **Ruysch van Dugteren (C. J. L.)**, De Vader des Vaderlands herdacht. Volksleerrede. Goes. Klemkerk. 1884.

Geschenk van den schrijver, predikant te Wemeldinge.

70. **Smits, J. Z. (J.)**, Belangrijke brief door Willem I, Prins van Oranje, den 16 Mei 1572 uit Dillenborch geschreven aan zijne vrienden in Dordrecht, met eenige geschiedkundige bijzonderheden tot dezelve betrekkelijk. Dordrecht. Met facsim. 8°.

71. **Syola (M.)**, (A. Mangelbier). Wilhelm von Oranien, Prinz der Niederlande. Drama in 5 Akten u. 4 Zwischen-Akten, Berlin—Leipzig. Modernes Verlagsbureau Curt Wiegand. 1909. kl. 8°.

Geschenk van den schrijver. Aken 1911.

72. **Wildeman (M. G.)**, Prins Willem I, met afbeelding van diens portret in het Museum te *Cassel*. Overdruk uit *Haagsche Jaarboekje* voor 1899. kl. 8°.

Geschenk van den schrijver in 1903.

73. **Schinkel (A. D.)**, Beschrijving der Graftombe van Willem I, Prins van Oranje; en afbeelding der *Grafkelders.*

's Gravenhage A. D. Schinkel (met uitslaande plaat); de text in het Hollandsch en Fransch. kl. 8°.

Geschenk van den heer **J. Tideman.** 1895.

74. **Nederlandsche Gedenkstukken opgerigt in de beide groote kerken te Delft.** Met 7 lithografische afbeeldingen door **I. A. Daiwaille** naar **J. Jelgerhuis Rz.**, waarin 2 afbeeldingen van het praalgraf van Prins Willem I. Delft, bij P. de Groot, 1829. gr. 4°.

Geschenk van Jhr. B. W. F. van Riemsdijk in 1912.

75. **Vries (M. de)**, De Vader des Vaderlands. Gedenkrede den 10den Juli 1884 in de Nieuwe Kerk te Delft uitgesproken. Delft. M. J. Couvée. 1884.

DE KINDEREN VAN PRINS WILLEM I.

76. **Van Capelle (Johannes Pieter)**, Filips Willem, Prins van Oranje. Haarlem. Vincent Loosjes, 1828. 8°.

Met portret door **P. Velijn**, als vignet.

77. **Heuff (J. A.)**, Het Grafmonument van Graaf Filips van Hohenlohe.

Overdruk uit Elseviers Maandschrift, 1909.

Geschenk van den schrijver, 1909.

78. **Een Christelijck onder-richt**, inhoudende die billicke en(de) gheluckighe Regieringhe van zijn Pr. Excell. en(de) zijn Heer Vader, enz. Door een Liefhebber der Ghereformeerde Kercke. Amsterdam, Gerrit van Breugel. 1626. 4°.

Met afbeelding in houtsneê van de begrafenis van Prins Maurits op den titel.

Hieraan is een bundel gedichten enz. in manuscript toegevoegd, op het eerste blad waarvan een gravure, voorstellende de Holl. Maagd in den tuin met het Holl. wapen, vermoedelijk door **Swanenburg**, en als titel van het eerste gedicht: „Vertroostingh aen de Hollantsche Maagt over 't afsterve des Vorsts Maurits, Prins van Oraingues, Grave van Nassouw". Het tweede luidt: „Trver-liedt over den doot van Mauritius van Nassouwen enz." Dan eenige Epitaphien A°. 1625 met het wapen van den Prins in houtsneê en en gedichten van Adr. v. d. Venne en Jacobus Zevecotius op het overlijden van den Prins.

79. **Den Nassavschen Lauren-Crans.**

Beschrijvinghe ende af-beeldinge van alle de Victorien . . . . die Godt Almachtich de Ed. H.M. Heeren Staten der Ver. Ned. verleent heeft deur het wijs ende clouck beleyt des H. G. Fursts Mavrits van Nassau. Jan Janssz. Orlers en Henrick Haestens. 1610. fol.

Met titelprent van **J. de Gheyn** en portret door **Th. Matham.**

80. **La Généalogie** des illustres Comtes de Nassav, avec la Déscription de toutes les victoires sous la conduite & gouvernement du Prince Maurice de Nassau, 2e Edit. Amsterdam. Jean Janssz. 1624. fol.

Het tweede gedeelte is de vertaling van den Nassavschen Lauren-Crans, zie n°. 80.

81. **Van der Burgh (J.),** Carmen fvnebre in obitum illustrissimi ac invictissimi Principis D. Mavricii, etc. Lugdunum Batavorum. God. Basson. 1625. 4°.

82. **Van Diemen (Gerrit),** Gerrit van Diemens claegh-gedicht over den doot van den alder-Doorluchtigsten Prince van Orangien, Mavrits van Nassov aan de Maget van Hollant. Leyden. Govert Basson. 1625. 4°.

83. **Rokyczanus (M. Ioh. Sictor),** Carmen lugubre in honorem exequiarum illustrissimi ac pontentissimi Domini Dn. Mauricii, etc. Hagae Comitum Apud Arnoldum Meuris. 1625. 4°.

84. **Pierii Winsemii,** I. V. D. & illust. Frisae Ord. Historiographi, Vita, Res Gestae et Mors illustrissimi Principis Mauritii. etc. Franeker, Ulderic Balck. 1625. 4°.

85. **De Beaufort (Levinus Ferdinand),** Het leven van Frederik Hendrik, Prins van Oranje enz., met koperen platen door **B. Picart.** 2 deelen. 's Gravenhage, Ottho en Pieter van Thol. 1737.

86. **(Commelin),** Frederick Hendrick van Nassauw sijn Leven en Bedrijf. 1e en 2e deel. Amsterdam bij Jodocus Janssonius. A°. 1651. fol.

Met portret van den Prins door **J. van Meurs** en prenten door **Stoop** en anderen.

BLOEDVERWANTEN EN TIJDGENOOTEN :: VAN DEN PRINS. ::

87. **Enno (Fr. W.),** Johann der Aeltere von Nassau-Dillenburg, ein fürstlicher Reformator, Halle a/S. George Schwabe. 1869. kl. 8°. Met portret in boekdruk van **C. Zimmerman.**

Geschenk van den heer **J. Tideman.** 1895.

88. **Blok, (Prof. Dr. P. J.),** Apologie van Lodewijk van Nassau.

Overgedrukt uit de bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. Dl. VIII.

Geschenk van den schrijver.

89. **Van Heusde, (J. A. C.),** Diatribe in Gulielmis Ludovici Nassavii. Leiden, J. Altheer. 1835. 8°.

Hierin portret van Prins Willem door **J. Houbraken** en van Willem Lod. v. Nassau, lith. van **C. C. A. Last.**

90. **Facsimile van een brief van Charlotte Flandrina van Nassau,** Abdis van het Heilige Kruis te Poitiers, en afschrift van de inscriptie op hare tombe aldaar.

Geschenk van den Heer **Frits W. Dücker te Delft.** 1903.

91. **Rogge (Dr. H. C.),** Mejonkvrouwe van Oranje. *Eigen Haard* N°. 49 en 50 van 1895.

Geschenk van de Redactie van *Eigen Haard* en van Dr. **H. C. Rogge.**

92. **Quinet, (E.),** Marnix van Sint Aldegonde en de wording van het Gemeentebest der Ver. Nederlanden. Vrij naar het Fransch door Dr. J. van Vloten. Deventer. 1855.

93. **Schotel, (Dr. G. D. J.),** Het edele Driemanschap, Van der Werf, Dousa, van Hout. Haarlem. Kruseman en Tjeenk Willink. 1874.

Geschenk van Jhr. B. W. F. van Riemsdijk. 1912.

94. **Origines Monasticae,** door Mattheus Galenus. A°. 1563, met de portretten van hem en van Cornelius Musius. Zie n°. 228.

Geschenk van den Heer **Bern. J. M. de Bont.** 1903.

95. **Hensen (Dr. A. H. L.),** Nicolaas van Nieuwland, Bisschop van Haarlem, 1561—1570 (waarin bijzonderheden over den prior *Cornelis Musius).*

Afgedrukt uit de „Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem".

Geschenk van den schrijver in 1901.

96. **Thus (J. P. H.),** Cornelius Musius, prior van 't Sint Aachten-Klooster te Delft. 8°.

Afgedrukt uit de „Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom Haarlem."
Geschenk van den schrijver.

ALGEMEEN.

97. **Barueth (Joan),** Historie van het stadhouderschap der Heeren Princen van Orange, hoog noodig tot Bewaring van de vrijheid in den Kerk- en Burgerstaat. Dordrecht. Abr. Blussé. 1765. 8°.

Met portretten door **G. Sibelius.**

98. **Catalogus** van eene belangrijke verzameling betreffende het Huis van Oranje-Nassau. Auctie A. G. de Visser te 's Gravenhage op 30 April 1861. 8°.

Geschenk van den heer **A. A. Vorsterman van Oyen.** 1888.

99. **Catalogus der Tentoonstelling „De luister van Oranje herdacht"**, te Utrecht gehouden 12 Mei 1874. Beschreven door A. J. Nijland. Utrecht L. E. Bosch & Zoon. 1874. kl. 8°.

Geschenk van Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, 1903.

100. **Collection** importante de sujets et portraits concernant la maison d'Orange-Nassau. Succession d'un amateur décédé en 1863. Vente 1880. Direction A. G. de Visser à la Haye. 8°.

Geschenk van den heer **A. A. Vorsterman van Oyen.** 1888.

101. **Catalogus** der tentoonstelling van voorwerpen betrekking hebbende op het Vorstelijk Stamhuis Oranje-Nassau enz.... in de Gothische Zaal te 's Gravenhage in Aug. en Sept. 1880. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff. 8°.

Geschenk van den heer **A. A. Vorsterman van Oyen.** 1888.

102. **Katalog der Ausstellung** von alterthümlichen Gegenstände aus den Nassau-Oranischen Zeiten, und Orten, im *Wilhelmsthurm* zu *Dillenburg* vom 1 Juli bis 15 Augustus 1882. Kl. 8°.

Geschenk van den heer **J. Tideman.** 1895.

103. **Catalogus der Tentoonstelling** van voorwerpen, betrekking hebbende op het leven en den tijd van *Prins Willem I.* Delft. I. A. Mulder. 8°.

Geschenk van den heer **J. Tideman.** 1895.

104. **Catalogus Oranje-Nassau Tentoonstelling.** Catalogus der Tentoonstelling van portretten en voorwerpen, betrekking hebbende op het *Huis van Oranje-Nassau*, te houden ter gelegenheid van de *Inhuldiging* van Hare Majesteit *Koningin Wilhelmina*, in het Fragmentengebouw van het Rijks Museum te Amsterdam, met Supplement. Gebonden in gebatikt perkament door Lion Cachet.

Geschenk van de Vereeniging **Oranje-Nassau Tentoonstelling.** 1898.

105. **Catalogus der Tentoonstelling van Portretten en Historieplaten** uit den atlas van den heer *A. J. Nijland* door het Genootschap *„Kunstliefde"* te *Utrecht.* (De luister van het Geslacht Oranje-Nassau herdacht, September 1898). Kl. 8°. J. van Druten, Utrecht.

Geschenk van den heer **A. J. Nijland.** 1898.

106. **Catalogus der Zeeuwsche Oranje Tentoonstelling.** Catalogus van voorwerpen en bescheiden, betrekking hebbende op het *Vorstelijk Stamhuis van Oranje-Nassau*, bijeengebracht uit Zeeland en

tentoongesteld te *Middelburg* in het Gebouw van het *Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* van 22 Augustus tot en met 5 September 1898.

Geschenk van den samensteller **J. A. Frederiks.** 1899.

107. **Katalog** der im Wilhelmsturm ausgestellten Gegenstände des Historischen Verein in Dillenburg aufgestellt von dem Conservator *P. Presber.* Dillenburg, 1890. 8°.

Geschenk van den Historischen Verein te **Dillenburg** in 1902.

108. **Dönges, (Dr. C.),** Katalog der historischen Sammlungen im Wilhelmsturm zu Dillenburg.
Dillenburg, M. Weidenbach, 1911. 8°.

Geschenk van den Historischen Verein te **Dillenburg.** 1911.

109. **Dönges, (Dr. C.),** Belagerung, Zerstörung und Schleifung von Schloss und Festung *Dillenburg.* Kl. 8°.

Geschenk van den Historischen Verein te **Dillenburg** in **1903.**

110. **Dönges, (Dr. C.),** Geschichte der evangelischen stadtkirche und Kirchengemeinde zu Dillenburg. Eine Festschrift zum 400 Jubiläumstag der Kirchweihe. Dillenburg 1901. Kl. 8°.

Geschenk van den Historischen Verein te **Dillenburg.** 1902.

111. **Enck, (H. van), Oranje-Nassau Galerij.** Prachtalbum van platen en portretten over het Doorluchtig Vorstenhuis Oranje-Nassau met historische bijschriften. Gebr. E. en M. Cohen, Nijmegen, Arnhem.
Drie deelen in groot 4°.

112. **La Fargue, (J. T.),** Geslacht-schetsse, beschrijvinge en staat van den Doorlugten Huize en Vorstendomme van Nassau, uitgevoerd ter gelegenheid van 't overlijden des Vorsts van Nassau-Dillenburg. 's Gravenhage. Gerard Block. 1740. Met 6 geslachttafels. Kl. 8°.

113. **Heuff Az. (J. Az.),** Overblijfselen van het Kasteel te *Buren.* 8°.

Overdruk uit: „*Bijdragen en Mededeelingen* der Vereeniging Gelre". Deel III
Geschenk van den Schrijver. 1900.

114. **Krämer, Moes en Wagner,** „*Je Maintiendrai*", een boek over Nassau en Oranje. Geschiedkundige bijdragen, bijeengebracht onder leiding van Prof. Dr. *F. J. L. Krämer, E. W. Moes* en Dr. *P. Wagner.* Leiden. A. W. Sijthoff. 2 deelen, groot 4°.

115. **Naber (Johanna W. A.),** Onze vorstinnen uit het Huis van Oranje-Nassau in het Stadhouderlijk tijdperk, met platen. Haarlem. H. D. Tjeenk Willink & Zoon 1911. 2 deelen. 8°.

Geschenk van de Uitgevers. 1911.

116. **Notice sur le tableau de la fondation de la maison et principauté d'Orange** par Mr. le Chev. **J. Odevaere,** peintre de S. M. etc. Brux. 1824. kl. 8°.

Geschenk van den heer **J. Tideman.** 1895.

117. **Ons Vorstenhuis,** met platen en schetsen. Haarlem, Tjeenk Willink.

Meest overdrukken uit *Eigen Haard* door Jo de Vries, Prof. Blok, D. van der Kellen, Hofdijk, F. A. Buis e. a.

118. **Oranje (Prinsdom).** *Tweede deel van 't Toonneel des Aerdrücx ofte Nieuwe Atlas,* uytgegeven door *Wilhelm* en *Johannem Bleau.* Amsterdam 1635. Gekleurd exemplaar gr. folio, waarin eene kaart van het *Prinsdom Orange A° 1627* met opdracht aan *Prins Frederik Hendrik* in ovale cartouche en met adres van **Guiljelmus Janssonius Caesius.**

119. **De Oranje-Nassau Boekerij** en de **Oranje Penningen** in de Koninklijke Bibliotheek en in het Koninklijk Penningkabinet te *'s Gravenhage* 1898. Samengesteld door de Directeuren van genoemde Rijks-instellingen. Gr. 8°.

Geschenk van de Samenstellers.

120. **Oranje-Nassau Bibliotheek.** 's Gravenhage. W. P. van Stockum & Zoon. Augustus 1898. 8°. Prijscatalogus.

Geschenk van den Uitgever.

121. **Orlers (Jan),** Geslacht-Boom der Graven van Nassav, verciert met XVI afbeeldingen der voornaamste Nassavsche helden. Bijeenghestelt ende uytgegeven door Jan Orlers. Tot Leiden bij J. A. van der Marsse. A°. 1616. 4°.

Met gekleurde portretten. Enkele portretten zijn ingelascht.

122. **Rogge (H. C.).** Dillenburg. 4°.

Overdruk uit *Eigen Haard* N°. 23 van 1896.
Geschenk van den schrijver.

123. **Schreiner (Pfarrer M.),** Aus der Geschichte Dillenburgs im Mittelalter und im dreiszigjährigen Kriege. Zwei Vorträge. *Dillenburg* 1880. Kl. octavo.

Geschenk van den Historischen Verein te **Dillenburg.** 1902.

124. **Sillem (mr. J. A.),** Het Souvereine Prinsdom Oranje. 8°.

Overdruk uit *de Gids* van 1893, n°. 1.
Geschenk van den schrijver.

125. **Six (Jhr. R. C.),** De Vorsten van Oranje-Nassau en de Jacht. Deventer. Æ. E. Kluwer. 1898. Groot folio.

Geschenk van den schrijver. 1898.

126. **Stuers (Jhr. Mr. V. E. L. de)**, Verzameling Miniatuur-Portretten van Z. K. H. Prins Alexander der Nederlanden, Prins van Oranje.

Portretten van Vorsten uit het Huis van Oranje-Nassau. *'s Gravenhage* 1880.

Geschenk van **Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers.** 1889.

127. **Verzameling documenten betrekking hebbende op de Stichting en Inwijding van den Willemstoren te Dillenburg, 1872—1875.**

Geschenk van den Heer **J. Huf van Buren.** 1894.

128. **Wildeman (M. G.)**, Nassau en Oranje-Nassau te Haarlem. (1515—1897.)

Haarlem, Joh. Enschedé & Zonen 1898. 8°.

129. **Witkamp (P. H.)**. De Nassau's en hun oudste burg in de Nederlanden. Amsterdam, L. van Bakkenes & C°. 1874. fol.

VARIA.

130. **De Cavrines (E. H. F.)**, Esquisses historiques des troubles des Pays-Bas au 16e Siècle. Bruxelles. T. Vromant, 1865. 2 deelen. 8°.

131. **Faria (A. de)**, Descendance de D. Antonio, Prieur de Crato XVIIIième Roi de Portugal. Livourne, Raphael Giusti. 1908/1909.

2 Dl. ineen gebonden. Gr. 8°. met platen.

Geschenk van den schrijver, 1909.

132. **Fest-zeitung zur 300 jährichen Jubelfeier** der Gründung der Neustadt Hanau. Hanau 6 Juni 1897. Breed folio.

Hierin komt voor een zincografie naar een olieverfportret van *Graaf Philips Lodewijk II* van *Hanau*, gehuwd met *Catharina Belgica*, dochter van *Prins Willem I.*

Geschenk van den **Burgemeester** van **Hanau** door tusschenkomst van **Mr. S. Muller Fz.** 1901.

133. **Een nieu Geusen Lieden-Boecxken**, waarinne begrepe(n) is den gantschen handel der Nederlanden (in voorleden Jaren tot noch toe geschiedt) . . . . . Ende is nu vermeerdert met een Liedeken vant toerusten/ af comen en(de) vergaen des gheweldigen Spaenschen Vlote, enz. 1592. kl. 12°.

134. **Nieuw Geuzenlied-Boek,** waarin begrepen is de geheele handel der Nederlanden, beginnende A°. 1564, uit alle oude geuzenlied-boeken bijeenverzameld.

Uit verschillende uitgaven bijeenverzameld door **H. J. van Lummel.** Utrecht, C. van Bentum. 1874. 8°.

135. **Loman (J. C.).** Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen ter verkrijging van Vrijheid in den Godsdienst en burgerstaat.

Delft. J. Waltman Jr. 1898. 8°.

Geschenk van N. N. 1911.

136. **Van Meteren (Emanuel),** Historiën der Nederlanden en haar naburen tot het jaar 1612. Met heerlijker konterfeytsels dan ooit voor dezen verciert en verbetert. 't Amsterdam, bij Jan Jacobsz. Schipper, 1652. fol.

Hierin komt voor de serie van 13 portretten der Vorsten, Landvoogden en Stadhouders te paard, die sedert Karel de Vde tot het jaar 1612 geregeerd hebben. Vermoedelijk van de hand van **Nicolaas Janszoon Visscher.** Zie de Nos. 54, 144 en 242—252 van den Prentcatalogus.

137. **Muller (Frederik),** De Nederlandsche Geschiedenis in platen, Beredeneerde Beschrijving van Nederl. Historie-platen, enz. 4 dln. Amsterdam, Fr. Muller & C°. 1863—1882. 8°.

138. **Schotel, (G. D. J.).** Gedachten over het oude volkslied Wilhelmus van Nassouwen en den vervaardiger van hetzelve. Leyden, J. C. Cijfveer. 1834.

139. **Soutendam, (Mr. J.).** Catalogus van het Geschiedkundig gedeelte der Gemeente-Bibliotheek. Korte beschrijving der schilderijen ten Raadhuize van Delft bewaard. Delft. 1865. gr. 8°.

140. **Soutendam (Mr. J.).** Catalogus van Regtsgeleerde en andere werken op de Gemeente-boekerij van Delft voorhanden, met opgave der plaatwerken, platen, teekeningen enz. Delft. 1866.

141. **Tractaat en verdeeling van vergelijk** over de nalatenschap van het *Huis van Oranje.* 's Gravenhage, Pieter van Thol. A°. 1732. 4°.

Geschenk van den heer J. Tideman, 1895.

142. **Verdrag van verdeelinge en overeenkomsten** over de Nalatenschap des *Huys van Oranje.* Amsterdam. Hermanus Uitwerf. 1732. 4°.

Geschenk als voren.

143. **Wildeman (M. G.),** Archaeography of Delft Curiosities. Delft. J. Vis Jr. 1903. Klein 8°.

Geschenk van den schrijver. 1903.

144. **Wildeman (M. G.).** Itinéraire archéologique de Delft. Delft. J. Vis Jr. 1905. kl. 8°.

Geschenk van den schrijver. 1905.

145. **Wildeman (M. G.).** Itinéraire archéologique de Delft. 2e édition, revue, corrigée et augmentée. Delft. J. Vis Jr. 1906. Kl. 8°.

Geschenk van den schrijver. 1906.

146. **Year-book** of the Holland-Society of New-York. 1887—1888. 8°.

Geschenk van den Secretaris **Geo. W. van Siclen** te New-York.

147. **Verslagen omtrent 's Rijks-Verzamelingen** van Geschiedenis en Kunst. VIII en volgende deelen. Algemeene Landsdrukkerij.

INHOUD.

I. DE GEBOUWEN IN HUN TEGENWOORDIGEN TOESTAND.

bldz.

Ligging der gebouwen (Kazerne en Prinsenhof) . . 4—5
Historische Zaal, portaal en kapel. . . . . 6—7
Voormalig Charitaathuis . 7—8
De Fransche Kerk . . . 8—9

II. DE GEBOUWEN ALS BEZITTING VAN HET :: STE. AGATHA-CONVENT. ::

bldz.

De stichting . . . . . . 9—11
Vestiging op het tegenwoordig terrein. . . . 12
Insluiting der zusters . . 13
Het convent geëximeerd . 13
Aantal zusters 14
Kleeding der nonnen . . 14
Kapel en altaren . . . . 14—15
Aanzienlijke zusters en beroemdste priors. . . . 15—16
Rijkdom van het gesticht . 16—17
De schilder Heemskerck . 17
Schilderstuk van Erasmus. 17
Logement en Refectorium. 17—18
Inrichting der kapel . . . 18—19
Woning van den prior . . 19
Eigendom der gebouwen en kloostergoederen na de omwenteling. . . . 19—20

III. DE GEBOUWEN TEN TIJDE VAN PRINS WILLEM I.

bldz.

Vestiging van den Prins . 20—21
De Prins en Musius. . . 21
Vertrekken door den Prins bewoond . . . . 21—22

	bldz.
De kapel als schermschool	22
Regeeringscolleges in het klooster (de Spinkamer)	22—23
Bewaarplaats der landsarchieven	23—24
Vertrek der Regeeringscolleges uit Delft . . .	24
De concierge	24—25
Schenking van het Sinte Aachtenconvent aan den Prins en zijne Gemalin .	25—26
Lijfrente voor Prins Frederik Hendrik	26
's Prinsen moord	26—27
Vlucht van den moordenaar	27

IV. DE GEBOUWEN NA 'S PRINSEN DOOD TOT OP ONZEN TIJD.

	bldz.
Vertrek van het Vorstelijk hof	28
Hooge gasten in het Prinsenhof	28—29
Aanzienlijke bewoners van het voormalige klooster.	29—30
De groote zaal in het Prinsenhof	31
De schilder Leonard Bramer	31
Vergaderingen der Synode	31—32
Concertzaal	32—33
Het gezelschap „De Eendracht" en de „Societeit der oeconomische Tak".	33—34
De Fransche kerk na 1586	34—35
Lakenhal	35—36
Saaihal.	36—37
Charitaat- en Weduwenhuis	37—38
De Latijnsche school en het Fraterhuis	38—40
Armenschool.	40—41
De gebouwen als militair verblijf	41—43
Het Departementaal Bestuur van de Delf. . .	42

V. DE RESTAURATIE EN DE OPENING VAN DE :: HISTORISCHE ZAAL IN HET PRINSENHOF. ::

	bldz.
Ellendige toestand . . .	43
Groen van Prinsterer in 1850	44
Gedichten van den heer J. C. Perk	44—45
Rapport van den ingenieur Musquetier	45—46
Rede van Baron Sloet tot Oldhuis.	46—47
Rede van Minister Thorbecke	47
Rede van Mr. J. van Lennep	48—49
Antwoord van Minister van Reenen	49
Professor Kist	50
Holland op zijn smalst. .	50—51
Reden v. d. heer v. Kerkwijk en Minister Heemskerk .	51—52
Gelden voor de restauratie op de begrooting gebracht	52—53
Overleg met den Minister van Oorlog en het Gemeentebestuur van Delft	53

bldz.
Tentoonstelling op 10 Juli 1884 in de Groote Zaal. 54
De restauratie, bepaling van den stijl . . . . . 54—55
Dr. P. J. F. Vermeulen over Musius . . . . 55—57
bldz.
Minister Heemskerk over Musius 57
Beschrijving der gerestaureerde Zaal . . . . . . 57—64
Tijdelijke opening bij het feest van Hugo de Groot 64
Opening 64

CATALOGUS DER VERZAMELINGEN IN DE HISTORISCHE :: ZAAL VAN HET PRINSENHOF. ::

bldz.
De gebouwen van het Ste. Agatha-klooster met het Prinsenhof. 69
Willem I, Prins van Oranje, en zijne ouders. . . . 71
De Gemalinnen van Prins Willem I 86
De kinderen van Willem I, Prins van Oranje . . . 88
bldz.
Broeders, zusters en andere bloedverwanten van Prins Willem I 104
Bekende tijdgenooten van Prins Willem I 105
Varia 113
Voorwerpen tot meubileering der Zaal . . . 115

LIJST DER BOEKEN IN DE HISTORISCHE ZAAL.

bldz.
Prinsenhof en Agathaklooster. 119
Prins Willem I. 120
De kinderen van den Prins 127
bldz.
Bloedverwanten en tijdgenooten van den Prins . 128
Algemeen. 129
Varia 133

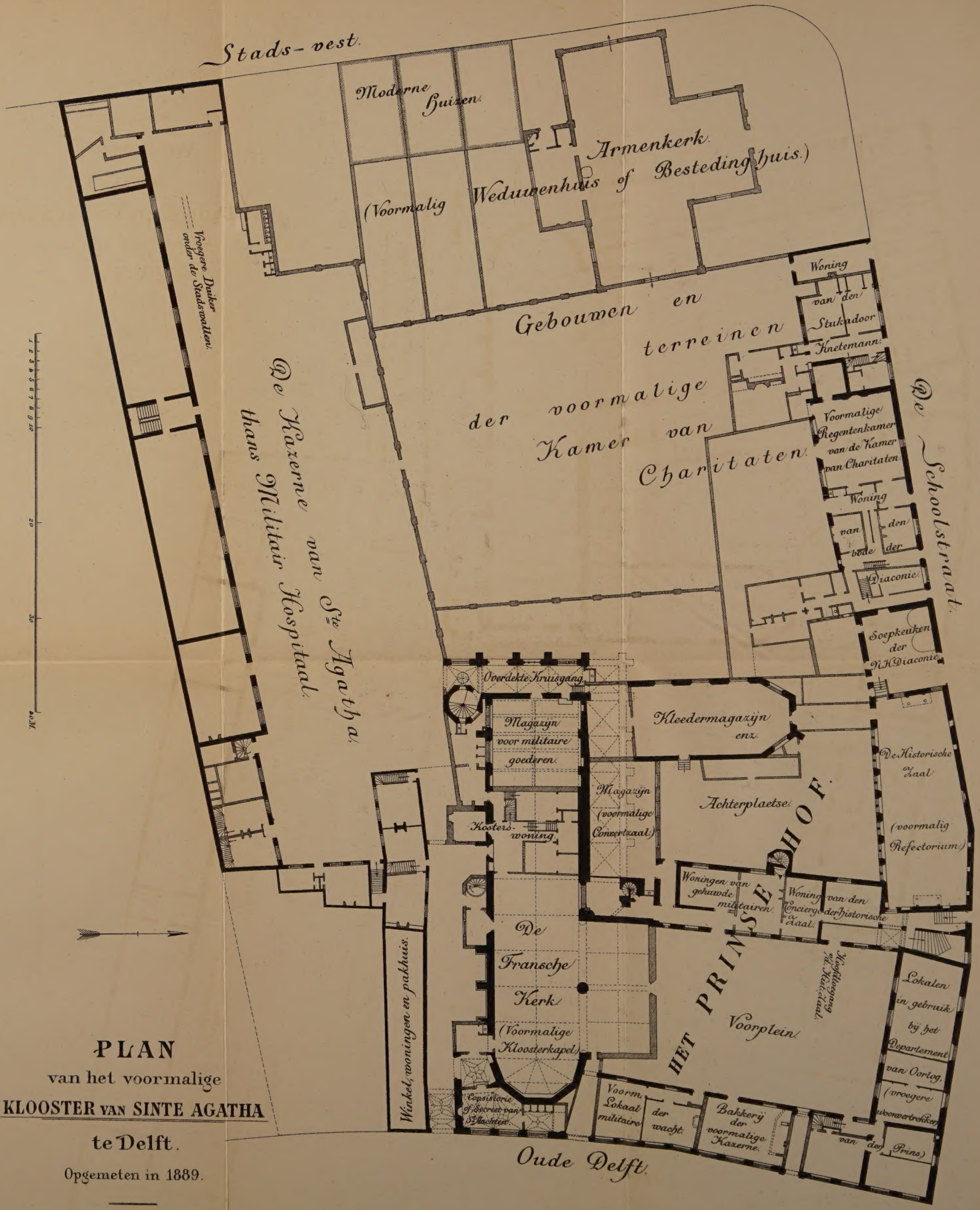

PLAN
van het voormalige
KLOOSTER VAN SINTE AGATHA
te Delft.
Opgemeten in 1889.